

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

BİR MELEKE (HABİTUS) OLARAK DİNDARLARIN TÜKETİM
DAVRANIŞLARI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Soysal Burak ATAKAN

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi
Abdulkadir ZORLU

Kırıkkale 2021

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

BİR MELEKE (HABİTUS) OLARAK DİNDARLARIN TÜKETİM
DAVRANIŞLARI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Soysal Burak ATAKAN

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi
Abdulkadir ZORLU

Kırıkkale 2021

KABUL-ONAY

Dr. Abdulkadir Zorlu danışmanlığında Soysal Burak Atakan tarafından hazırlanan “Bir Meleke (Habitus) Olarak Dindarların Tüketim Davranışları” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi Olarak kabul edilmiştir.

12/01/2021

Prof. Dr. Himmet Hülür (Başkan)

Prof. Dr. İbrahim Mazman

Dr. Abdulkadir Zorlu

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../01/2021

(Ünvan, Adı Soyadı)
Enstitü Müdürü

.....

KİŞİSEL KABUL SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Bir Meleke Olarak Dindarların Tüketim Davranışları” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

12 / 01 /2021

Soysal Burak ATAKAN

ÖN SÖZ

Bu yüksek lisans programı tez çalışmasında dindar insanların tüketim davranışlarında meydana gelen tüketim melekесinin, ileri düzeyde tüketime yönelten tüketim kültürü ile azla yetinmenin ahlaki ilkeleri arasındaki konumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın temelini İbn Haldun'un meleke kavramı ve tüketim teorisi oluşturmaktadır. Diğer taraftan tüketim ve din ilişkisini kavranması açısından Pierre Bourdieu, Max Weber ve Fehmi Sabri Ülgener gibi düşünürlerin görüş ve analizlerine yer verilmiştir. Bu bağlamda dindar bir grup örneklem grubu olarak seçilmiş ve seçilen örneklem grubu ile yüz yüze 23 adet yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Bunun yanında katılımlı gözlem tekniği uygulanmış ve elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de etkili olan Covid-19 salgının tüm olumsuz etkilerine rağmen bu çalışma süresince fikirlerine ve yönlendirmelerine başvurduğum ve eşine az rastlanır bir şekilde araştırmama katkı sağlayan danışman hocam sayın Dr. Abdulkadir Zorlu'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Araştırma boyunca istişarede bulunduğum ve desteğini esirgemeyen Merve Kaya'ya da teşekkür etmek isterim. Bunun yanında saha araştırması boyunca içlerinde bulunduğum, bana hiçbir konuda zorluk çıkarmayan ve desteklerini esirgemeyen İnsan Yüceliğini Gerçekleştirme Derneği üyelerine ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak da çalışma boyunca gerek gösterdikleri sabır ve anlayışla gerekse her konuda verdikleri destekle yanımda olduklarını bana hissettiren eşim, oğlum ve kızıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Soysal Burak Atakan

Kırıkkale-2021

ÖZET

Atakan, Soysal Burak, “Bir Meleke (*Habitus*) Olarak Dindarların Tüketim Davranışları”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2021

Din ve kültür tüketim davranışlarını etkileyen en önemli unsurlardandır. Dinler tüketim kültürü açısından helal-haram ve makul-makul olmayan gibi aleyhte sınırlar çizerler. Araştırmanın temel amacı orta ve alt sınıf katmanlarında kendini dindar olarak niteleyen kişilerde bir tüketim melekesinin ne düzeyde ortaya çıktığını ve yaşam tarzlarında modern tüketim kültürünü ne ölçüde taşıdıklarını tespit etmektir. Bu amaçla nitel yöntem temelinde saha araştırması bağlamında toplam 23 kişi ile yarı yapılandırılmış mülakat ve katılımlı gözlem yapılmıştır.

Gerçekleştirilen nitel araştırmanın neticesinde grupla ilgili olarak iki ana bulguya rastlanmıştır. Birincisi araştırmanın katılımcılarının, orta düzeyde bir tüketim melekesi geliştirdiği tespit edilmiştir. İkincisi ise uyguladıkları fon sistemidir. Katılımcılar tüketim davranışları açısından tüketim toplumunun ileri tüketim alışkanlıkları ile azla yetinmenin ahlaki ilkeleri arasında bir noktaya konumlandırırlar. Alışveriş tercihlerinde, beslenme ve tatil tercihlerinde orta halli bir yaşam tarzını benimsedikleri söylenebilir. Bu noktada katılımcıların “itidalli bir tüketim melekesi” geliştirdiği söylenebilir. Bunun yanında katılımcılar tüketim değerlerinin dini değerleri aşındırması endişesini taşımaktadır. Katılımcıların gündelik hayatın refah değerlerini yaşayamama ve “anı yaşamının” bağlamında gelir gider dengesi tutturma kaygısı ile gelecek kaygısı yaşadıkları söylenebilir. Katılımcılar tarafından gelecek kaygısının çözümü olarak fon sistemini uygulanmaktadır. Bu bağlamda tasarruf söyleminin ve fon sisteminin zorunlu ihtiyaçlardan dinî harcamalar, sosyal ve grup harcamaları için para biriktirmeye dönük bir tüketim söylemi ve uygulaması olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak materyalist ve hedonist hazlar üzerine kurulmuş modern tüketimin imgelerine karşıt olarak din, tüketim davranışları üzerinde etkisini belirli düzeyde koruyabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Davranışları, Meleke, *Habitus*, Dini Tüketim Kültürü

ABSTRACT

Atakan, Soysal Burak, “Consumption Behaviors of Religious People as a ‘Malakah’ (*Habitus*)”, Master of Science Thesis, Kırıkkale, 2021

Religion and culture are one of the most important factors affecting consumption behavior. Religions draw adverse boundaries such as halal-haram and reasonable-unreasonable in terms of consumption culture. The main purpose of the study is to determine the level of consumption "Malaka" in middle and lower class people who define themselves as religious and to what extent they carry the modern consumption culture in their lifestyles. For this purpose, semi-structured interviews and participatory observations were made with a total of 23 people in the context of field research on the basis of qualitative method.

As a result of the qualitative research carried out, two main findings were found regarding the group. First, the research showed participants have developed a "Malaka" of moderate consumption. The second is the fund system they implement. Participants are positioning themselves to a point between advanced consumption habits with minimalist moral principles of the society in terms of consumption behavior. It can be said that they adopt a middle-class lifestyle in their shopping preferences, nutrition and vacation preferences. At this point, it can be said that the participants developed a "moderate consumption faculty". In addition, the participants worry that their consumption habits may erode religious values. In addition, it can be said that the participants have an anxiety of not living the welfare values of daily life and achieving a balance of income and expenditure in the context of “living in the moment”. By the participants as a solution for the future concerns the funding system is implemented. In this context, it can be said that the discourse of saving and the fund system is a consumption discourse and practice aimed at saving money from mandatory expenditures for religious, social and group expenses.

As a result, in contrast to modern consumption image based on the materialist and hedonist pleasures, religion was able to maintain a certain level of influence on consumption behavior.

Key Words: Consumer Behavior, Religious Consumption Culture, Religiosity, Malaka, *Habitus*

KISALTMALAR DİZİNİ

GÜVENVAK : Güvenilir İnsan Yetiştirme Vakfı

İYGDER : İnsan Yüceliğini Gerçekleştirme Derneği

TABLÖLAR

Tablo 1 : Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	140
--	-----

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR DİZİNİ	iv
TABLolar	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL OLARAK DİN VE TÜKETİM İLİŞKİSİ

1.1. Tüketim	6
1.2. Tüketim Toplumu ve Kültürü	8
1.3. Lüks Tüketim	12
1.4. İsrâf	13
1.5. Yaşam Tarzı ve Tüketim	14
1.6. Bir Anlamlandırma Sistemi Olarak Din	17
1.7. Tüketim ve Din	22

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL OLARAK DİNDARLARIN TÜKETİM EĞİLİMİ

2.1. İsrâf ve İtidal Arasında Tüketim Melekesi: İbn Haldun	26
2.1.1. İnsanda Tüketim Eğilimi	26
2.1.2. Meleke Kavramı	28
2.1.3. İnsanda Bir Eğilim Olarak Tüketim Melekesi	31

2.2. <i>Habitus</i> ve İnsanda Tüketim: Pierre Bourdieu	34
2.2.1. <i>Habitus</i> Kavramı	34
2.2.2. <i>Habitus</i> ve Yaşam Stili	37
2.2.3. İnsanda Bir <i>Habitus</i> Olarak Tüketim	39
2.2.4. Dini <i>Habitus</i>	41
2.3. Asketizm ve Mistisizm Bağlamında Dindarların Tüketim Eğilimleri: Max Weber	42
2.4. Zihniyet Dünyasının Dünya Yaklaşımı Olarak Dindarların Tüketim Eğilimleri: Fehmi Sabri Ülgener	47
2.4.1. İktisat Ahlakı ve Tüketim	47
2.4.2. İnsanda Zihniyet Olarak Tüketim Eğilimi	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Yöntem ve Araştırma	53
3.1.1. Araştırmanın Konusu	53
3.1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	54
3.1.3. Araştırmada Kullanılan Yöntem	54
3.1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	56
3.1.5. Araştırma Grubu ve Araştırma Teknikleri	55
3.2. Geleneksel ve Modern Arasında Bir Orta Yol ve Yaşam Tarzı Olarak Tüketim Fonları Stratejisi	57
3.2.1. İnsan Yüceliğini Gerçekleştirme Derneğinin Epistemolojik Kaynağı Olarak Abdulkadir Duru ve Eserleri	57
3.2.2. Katılımcıların Din ve Dindarlık Anlayışları	66
3.2.3. Katılımcılarda Bir Meleke Olarak Tüketim Düzeyi	73
3.2.3.1. Katılımcıların Ev, Ev Eşyası ve Araba Satın Alma Tercihleri	79

3.2.3.2. Katılımcıların Alışveriş Alışkanlıkları ve Tüketim Mekânı Tercihleri	85
3.2.3.3. Katılımcıların Kıyafet ve Teknolojik Ürün Tercihleri ..	91
3.2.3.4. Katılımcıların Boş Zaman ve Tatil Geçirme Biçimleri ..	100
3.2.3.5. Katılımcıların Beslenme Alışkanlıkları	109
3.2.4. Bir Strateji Olarak Tüketim Fonları	115
3.2.4.1. Katılımcıların Tasarruf Alışkınları ve Fon Sistemi	115
3.2.4.2. Katılımcıların İsraf Anlayışları	124
SONUÇ	129
KAYNAKÇA	134
EKLER	
EK-1: KATILIMCILAR	142
EK-2: MÜLAKAT SORULARI	143
EK-3: FOTOĞRAFLAR	148
EK-4: ETİK KURUL RAPORU	152

GİRİŞ

Tüketim insanlığın varoluşundan beri insan hayatının vazgeçilmez bir unsurudur. Başlangıçta insanların gıda, giyinme, barınma, korunma gibi zaruri ihtiyaçlarından doğan tüketim zamanla insanların kendilerine bir kimlik oluşturma, kendilerini ifade etme ve kendilerini kanıtlama aracına dönüşmüştür. İnsanlar toplumsal statülerini tüketim malları üzerinden değerlendirmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra zaruri tüketim ihtiyaçları şekil değiştirmiş, incelmış, işlenmiş ve lüks ürün olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Tüketilen ürünün miktarının yanı sıra ürünün niteliği, ifade ettiği anlam önem kazanmaya başlamıştır. Yeni tüketim alışkanlıkları ortaya çıkmış, tüketim toplumsal sınıfları birbirinden ayıran bir gösterge haline almıştır. İnsanlar içinde bulunduğu toplumsal sınıfın ya da grubun, sosyal statünün gerektirdiği biçimde tüketmeye başlamıştır. Bu noktada insanlar tüketim mallarıyla farklılaşmış ve yaşam tarzı oluşturmuşlardır.

Lüks, belli kesimler için neredeyse zaruri bir tüketim unsuru haline gelmiştir. Aynı şekilde moda vb. etkenlerle ihtiyaç dışı tüketim artmıştır. Bu aşırı tüketim ve israf toplumu şekillendirmiştir. Bu tüketim anlayışına en etkili karşı duruş dinden gelmektedir. Tüketimde olduğu gibi din insanlığın varoluşundan beri insan hareketlerini şekillendiren, insan davranışlarını sınırlandıran bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketim insan ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Tüketimde en önemli konu ihtiyaçların ne olduğu ve nasıl karşılandığıdır. Bu noktada din getirdiği sınırlamalar ve tavsiyelerle insanların ihtiyaçlarına ve ihtiyaç karşılama biçimlerine müdahale eder. Din ahlaki ilkeler bütünü olarak insan hayatını ve ihtiyaç karşılama biçimini şekillendirmeyi talep eder. Din inanç sistemi ile kişinin düşünce ve davranışları üzerinde etkili olmaya çalışarak onların eylemlerini dini yaşam tarzı ile bütünleştirmeye çalışır. Din kişinin konuşmasından giyimine, oturup kalkmasından aile hayatına, diğer insanlarla ilişkilerinden ticari ve ekonomik hayatına kadar değişik kurallar ve normlar getirir. İnsan hayatına bu denli müdahale eden bir sistemin kişinin tüketim alışkanlıklarına belli bir düzeye kadar etki etmesi son derece doğal bir süreçtir. Bu bağlamda din, israfı, gösterişi, lüksü yasaklayan bir tutum sergilemekte insanlara sade yaşamı ve itidalli bir tüketim anlayışını tavsiye etmektedir. Dindar insanlarda bu sade yaşam tarzını yani itidalli tüketim anlayışını insanın faydası için dinsel emir olarak ele alır. Dünyevi ödüllerin ötesinde uhrevi ödül-ceza sisteminin üzerinden insan davranışlarına anlam kazandırır.

Bu araştırmada din ve tüketime ilişkisi İbn Haldun'un tüketime teorisi ve meleke kavramı üzerinden kavranmaya çalışılmıştır. Alışkanlıktan öte bir hal ve tavır haline gönderme yapan *habitus* ve meleke kavramları benzer anlamlarda kullanılmış fakat meleke kavramı ön plana çıkarılmıştır. Dindar insanların yaşam tarzları içinde meydana gelen tüketime melekesinin (*habitus*) düzeyi araştırmanın ana konusunu oluşturmuştur. Bu bağlamda araştırmanın birinci bölümünde tüketime ve din kavramları ve birbirleri ile olan ilişkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Tüketime unsuru içinde tüketime toplumu, tüketime kültürü, lüks tüketime, israf , yaşam tarzı ve din kavramları ele alınmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde meleke (*habitus*) kavramı ve tüketime olgusunun teorik ve düşünsel temelleri olarak, İbn Haldun'un, Pirre Bourdieu'nun ve F. Sabri Ülgener'in tüketime teorileri ele alınmıştır. İbn Haldun insan doğası ve meleke kavramını temel alarak tüketime gelişimini bedevi ve hadarî umranlar üzerinden analiz eder. O'na göre bedeviler sade yaşamın, hadarîler ise lüks ve bolluğun temsilcisidir. Bu lüks ve aşırı tüketime aynı zamanda insanların dini değerlerini yıpratır ve onları çöküşe götürür. Bourdieu ise *habitus* kavramının oluşturduğu yaşam stilini temel alarak tüketime beğeni, toplumsal sınıf, ekonomik ve kültürel sermaye üzerinden bakar. Araştırmanın bu bölümünde ayrıca dinin tüketime ilişkisi ve dindar insanların tüketime davranışları üzerindeki etkileri Max Weber'in "Asketizm ve Mistisizm" ve Fehmi Sabri Ülgener'in "Melami ve Bâtını", "İktisat ahlakı ve iksisadi zihniyet" kavramları üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Asketik dindar Protestan örneğindeki gibi çalışmayı Tanrı buyruğu olarak görür ve tüketimeден özellikle de lüks tüketimeден uzak durur. Mistik dindar ise bu dünyadan uzak durur ve ibadet, dua gibi mistik eylemlere yönelir. Bu bir anlamda "bir lokma bir hırka" anlayışını yansıtmaktadır. Ülgener bu anlayışın ahlak kitaplarında kaldığını belirtir. Weberin asketik ve mistik tiplerinden farklı olarak Ülgener insanları çalışmayı Tanrı emri olarak gören ve sade yaşayan Melami tip ile çalışmayı Tanrı emri olarak görmeyen, aşırı ve lüks tüketime yönelen Bâtını tip olarak inceler. Ülgener din ve iktisadın ayrılmaz bir ilişki içerisinde olduğunu söyler ve bu ilişkiye iktisat kavramı üzerinden bakar.

Araştırmanın üçüncü bölümü yöntem, bulgular ve bulguların yorumlanmasından oluşmaktadır. Dinler bir grup içinde ya da cemaatleşme yapısı içinde daha etkin varlık göstermektedir. Gruplar kişilerin davranışları üzerinde büyük

bir etkiye sahiptir ve kişi davranışlarına lehte ya da aleyhte sınırlar getirir. Grubun üyesi gruba katıldıktan sonra gruptaki varlığını sürdürmek için bu sınırlara ve normlara uymak zorundadır. Grubun tüm alanlarda olduğu gibi tüketim alanında da grup üyelerinin davranışlarını şekillendirmesi son derece doğaldır. Bu noktada dinin ve tüketim toplumunun kişilerin tüketim davranışı üzerindeki etkilerini ve tüketim davranışları üzerinde meydana gelen tüketim melekесinin daha iyi analiz edilebilmesi için birbiriyle sıkı ilişkileri olan veya ortak hareket eden bir grup örneklem grubu olarak seçilmiştir. Bu amaçla Kırıkkale ilinde kendine ait tesislerde eğitim faaliyetleri yürüten İnsan Yüceliğini Gerçekleştirme Derneği örneklem olarak seçilmiştir. Dernek üyeleriyle yarı yapılandırılmış 23 adet görüşme ve aynı zamanda da katılımlı gözlem yapılarak dernek üyelerinin din ve dindarlık anlayışları, tüketim anlayışları, harcama ve borçlanma alışkanlıkları, teknoloji, gıda ve giyim harcamaları, beslenme alışkanlıkları, tatil ve boş zaman davranışları incelenmiştir. Sonuç olarak din ve tüketim ilişkileri irdelenmiş ve bu ilişkinin dernek üyelerinin tüketim davranışları üzerinde bir meleke oluşturup oluşturmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Literatürde dindarların tüketim davranışlarını inceleyen araştırmalardan bir tanesi Köroğlu'nun Konya ve İzmir il merkezlerinde toplam 1067 (300 Konya, 767 İzmir) kişi ile nicel ve nitel veri toplama tekniklerini kullanarak yürüttüğü "*Tüketim Kültürü ve Din*"¹ isimli araştırmasıdır. Araştırmada dindarların tüketim davranışları, tüketim kültürü çerçevesi içerisinde incelenmiş ve modern tüketim kültürünün sınırsızca ve sorumsuzca sürekli olarak tüketimi teşvik etmesine rağmen, dinin hala itidali, doğallığı sadeliği, kanaati ve dünyanın geçiciliğini vurgulayarak bu çağrıya meydan okuyan tek unsur olarak varlığını devam ettirmekte olduğu sonucuna ulaşmıştır (Köroğlu, 2012: 236). Demirezen, "*Tüketim Toplumunun Oluşumu ve Din ile Etkileşimi*"² isimli makalesinde benzer bir bakış açısıyla tüketim toplumu ile din kurumunun ilişkisini incelemiştir. Sonuç olarak tüketim toplumunun dinin tüketim değerlerinin içini boşalttığını ama aynı zamanda da tüketim toplumunun hedonist görüşüne en önemli meydan okumanın dinden geldiğini ifade ederek iki unsur arasındaki iç içe geçmiş ilişkiye dikkat çekmiştir (Demirezen, 2010: 108). Özbolat,

¹ Köroğlu, Cemile Zehra, **Tüketim Kültürü ve Din**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane, 2012.

² Demirezen, İsmail, "Tüketim Toplumunun Oluşumu ve Din İle Etkileşimi", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, cilt 10, sayı 3, 2010 s. 97-109.

Adana ilinde saha araştırması olarak yürüttüğü “*Kapitalizme Eklemlenme, Dindar Orta Sınıfta Tüketim Kültürü*”³ isimli nitel araştırmasında ekonomik temelli sınıf anlayışından ziyade yaşam biçimlerini referans alarak “*habitus*” kavramına vurgu yaparak “dindar *habitus*” kavramını kullanmıştır. Özbolat’a göre dindar orta sınıf tüketim kültürü bağlamında, geleneksel ve batılı kalıplardan ziyade öznel-subjektif bir İslam anlayışına karşılık gelen yeni bir kimlik inşa etmektedir. Bu “helalinden kazanır, istediğim gibi harcarım” ve “Müslüman her şeyin en güzeline layıktır” söylemleri ile birlikte dindar orta sınıfın dini hassasiyetlerinden vazgeçmeden kapitalizme eklemlenmesidir (Özbolat, 2015: 267-275). Benzer şekilde Akçaoğlu, Ankara, Çukurambar Mahallesi’nde derinlemesine görüşme ve gözlem tekniğini temel alarak yürüttüğü “*Zarif ama Dinen Makbul, Muhafazakâr Üst-Orta Sınıfın Habitusu*”⁴ isimli nitel araştırmasında “muhafazakâr *habitus*” kavramına değinmektedir. Akçaoğlu sonuç olarak muhafazakâr orta sınıfın eşyaya, mekâna, bedene, sosyal ilişki ve serbest zamana karşı olan beğenisinin metalaşma ekseninde, lüks tüketimi beraberinde getiren zarif ama dinen makbul anlayışına dönüştüğünü ifade etmektedir (Akçaoğlu, 2019: 159). Keleş “*Orta Sınıfın Tüketim Eğilimi, Beğeni ve Alışkanlıklarının Bourdieu Perspektifinden İncelenmesi: Orta Sınıf üzerine 2014 Yılında İstanbul’da Yapılan Niteliksel Bir Çalışma*”⁵ isimli nitel araştırmasında *habitus* üzerinden orta sınıfın tüketim alışkanlıkları üzerinde durmuştur. Keleş’e göre din orta sınıf tüketim davranışları üzerinde diğer faktörlerden bağımsız olarak bir ayırım kriteridir (Keleş, 2015: 126). Özet “*Kentli Muhafazakârlarda Habitus Dönüşümü: Fatih ve Başakşehir Örneği*”⁶ isimli nitel araştırmasında sosyal kimlik ve kültür boyutuyla değişime uğrayan dindar sınıfta bu değişime paralel olarak yeni bir *habitus* oluştuğunu ifade etmektedir (Özet, 2018: 279). Pişkin “*Tüketim Toplumunda Din ve Dini Değerler: Lüks Hac ve Umre Örnek Olayı*”⁷, adlı araştırmasında şekilsel olarak ibadetin belli

³ Özbolat, Abdullah, Kapitalizme Eklemlenme: Dindar Orta Sınıfın Tüketim Kültürü, Karahan Kitapevi, Adana, 2015.

⁴ Akçaoğlu, Aksu, Zarif ve Dinen Makbul: Muhafazakar Üst ve Orta Sınıf *Habitusu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.

⁵ Keleş, F. Didem Yemeniciler, **Orta Sınıfın Tüketim Eğilimi, Beğeni ve Alışkanlıklarının Bourdieu Perspektifinden İncelenmesi: Orta Sınıf üzerine 2014 Yılında İstanbul’da Yapılan Niteliksel Bir Çalışma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.

⁶ Özet, İrfan, **Kentli Muhafazakârlarda Habitus Dönüşümü: Fatih ve Başakşehir Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2018.

⁷ Pişkin, Mücahit, “Tüketim Toplumu’nda Din ve Dini Değerler: Lüks Hac ve Umre Örnek Olayı”, **İnsan ve Toplum Dergisi**, sayı 6, 2016 s. 131-154.

özellikleri korunduğu halde ibadetin gerçekleştirildiği ortam bakımından konfor, kalite ve lüksün ön plana çıkması ibadetin ruhunu ve amacını olumsuz yönde etkilemekte olduğu sonucuna ulaşmıştır (Pişkin, 2016: 149). Pişkin ayrıca “*Tüketim Toplumu ve Din İlişkisi, Türkiye ve İslam Örneği*”⁸ adlı araştırmasında benzer sonuçlarla beraber tüketimi dizginlemek için yapılan çalışmalar arasında en çok umut vaat edenin ve bel bağlananın din ve dini değerler olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda dindarlık düzeyi tüketim davranışlarını doğrudan etkilemektedir (Pişkin, 2014: 197).

Aygül ve Öztürk, “*Dini Çoğulculuk ve Kamusal Alanda Tüketim Kültürü*”⁹, adlı araştırmasında kapitalizmin dini organizasyonla ve dindarlıkla özdeşlik kurduğunu hatta din gibi kutsal bir alanın seküler dünya ve maddi kültürün içine yerleştiğini belirtmektedir. Aynı zamanda öznelleşmiş ve kişisel bir tercih haline gelmiş dinin ekonomik bir değer, pazarlanabilir bir meta, tüketilebilir bir nesne haline geldiğini ifade etmektedir (Aygül ve Öztürk, 2016: 203). Çapcıoğlu “*Küreselleşme, Kültür ve Din*”¹⁰ adlı makalesinde küresel kitle kültürüne paralel bir biçimde artan hiperaktif tüketim, imajların meta olarak sunumu, yaşanan aşırı hızlı ve değişken hayat tarzı tüm dinleri gerçek hayatla bir rekabet içine sokmakta olduğunu ve küresel tüketimin bütün toplumsal alanı kuşattığı bir dünyada dinlerin metalaşmasının ve dinlerde yaşanan erozyonun artan bir trend içinde hızla devam ettiğini ifade etmektedir. Hayata yön verme ve toplumsal formlar içinde kendine yer bulma konusunda ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalan dinler, giderek kişinin bir iç meselesi haline gelmekte ve kişi için gerçek anlamını kaybederek sembolik bir anlam ve değer taşımaya başlamaktadır (Çapcıoğlu, 2008: 182-183).

Bu çalışmada literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak *habitus* kavramından ziyade meleke kavramı ön plana çıkarılmıştır. İbn Haldun’un “meleke” kavramı ve tüketime bakış açısı, Max Weber ve F. Sabri Ülgener temelinde dindarların tüketim davranışları ele alınmış ve anlaşılmaya çalışılmıştır.

⁸ Pişkin, Mücahit, **Tüketim Toplumu ve Din İlişkisi Türkiye İslam Örneği**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

⁹ Aygül, Hasan Hüseyin, Öztürk, Özgür, “Dini Çoğulculuk ve Kamusal Alanda Dindar Tüketim Kültürü”, **Moment Dergi, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi** sayı 3, 2016 s. 190-206.

¹⁰ Çapcıoğlu, İhsan, “Küreselleşme, Kültür ve Din”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 2, 2008 s. 153-183.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL OLARK DİN VE TÜKETİM İLİŞKİSİ

1.1. Tüketim

Sözlük anlamında tüketim “bir şeyleri kullanıp bitirmek, yok etmek demektir. Tüketici ise, tüketen, yani bu eylemi gerçekleştiren birey anlamındadır” Bir süreç olarak düşünüldüğünde ise tüketimi, “belirli bir ihtiyacımızı tatmin etmek için bir ürünü ya da hizmeti edinme, sahiplenme, kullanma ya da yok etme” olarak tanımlamak olanaklıdır (Odabaşı, 2013: 16). Tüketim aynı zamanda “mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde kullanılması” olarak tarif edilebilir. Bu anlamda yeme içme alışkanlıkları, giyim tercihleri, moda, tatil, eğlence kültürü gibi yaşam biçimleri arka planda tüketimin konusunu oluşturur (Özbolet, 2015: 1-2). Tüketim, bir işaret ve kod olarak statü, zevk, kimlik ve sosyal iletişim süreçlerinin içinde yer alarak aynı zamanda hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir (Odabaşı, 2013: 16-17). Bunun yanında insanlar tüketim için ihtiyacı olmamasına rağmen maddi değerlerin yanında zaman, itibar gibi bazı değerleri harcarlar. Bu anlamda tüketim: “meşru bir ihtiyaç karşılığı olsun ya da olmasın, bunların giderilmesi için maddi ve manevi değerlerin seferber edilmesi” olarak da tanımlanabilir (Torlak, 2000: 17).

İhtiyaç tatmini tüketim tanımındaki en önemli unsurdur. Ekonomistlere göre ihtiyaç “faydalılık”tır. Tüketmek ise bu faydalılığı ortadan kaldırmak amacıyla herhangi bir mala duyulan arzuyu ifade eder. Bu anlamda ihtiyaç zaten bulunabilir mallarla ve piyasaya sürülmüş malların senaryosuyla yönlendirilmiş tercihler tarafından belirlenmektedir. Bunun yanında sosyologlara göre ihtiyacın toplumsal-kültürel bir yanı da vardır. Aynı zamanda ihtiyaçların toplumsal bir dinamiğinin olduğu kabul edilir (Baudrillard, 2008: 79). İhtiyaç, istek kavramı ile karıştırılmaktadır. İstek yaşam boyu öğrenme ve tatmin edilmeyen ihtiyaçlar aracılığıyla ortaya çıkar ve ihtiyacın nasıl karşılanacağını belirler. Örneğin, susamak ihtiyaçtır, susuzluğun nasıl giderileceğini gösteren ise istektir. Bu anlamda ihtiyaç kontrol edilebilen, akılcı açıklamalar ve akılcı bir yol izlenmesi sonucu içsel olarak ortaya çıkan bir kavramdır. İstek ise düşünce ve davranışımıza etki eden dışsal bir kavramdır. Tüketim süreci ihtiyacın kendisi ile başlar, önce isteğe, sonra talebe ve sonunda satın alma eylemine dönüşür. Sonuçta, ihtiyaç bir nesneye yöneldiği zaman satın alma duygusuyla birlikte isteğe dönüşür ve spesifik özellik gösterir. İstek ancak

bu satın alma durumunda ekonomik bir özellik gösterir (Odabaşı, 2013: 20-21). Bu anlamda ihtiyaç insanın yaşaması için gerekli olan şeyler, istek ise elde edilmek istenen şeyler olarak düşünülebilir (Zorlu, 2006: 64).

İhtiyaç temelde insanın hayatta kalması için gerekli olan yemek içmek, uyku ve barınma gibi temel gereksinimlerden oluşur. Fakat bu ihtiyaçların karşılanma düzeyi ve insan ihtiyaçlarının ne olduğu hakkında ortak bir fikir yoktur (Zorlu, 2016: 64). İhtiyaçlar, maddi/fiziksel, duygusal, bilişsel, sosyal ve manevi ihtiyaçlar olarak sınıflandırılabilir (Zorlu, 2016: 65). Aynı zamanda ihtiyaçlar “gerçek”, “yapay, sahte” olarak da sınıflandırılabilir. Yapay ihtiyaçlar toplum ve işletmeler tarafından oluşturulur. Lüks ihtiyaçlarda olduğu gibi yapay ihtiyaçların da gerçek ihtiyaçlardan nasıl ayırt edilmesi gerektiğine kesin bir sınır getirilmez. Biri için lüks anlamına gelen bir Akdeniz tatili başka biri için zorunluluk olarak görülebilir (Odabaşı, 2013: 23). Bunun yanında elektronikleşmenin hızla büyüdüğü günümüzde, yapay ihtiyaçların çeşidi de hızla artmaktadır. Bu ihtiyaçlar karşılanmadığı takdirde, insan hayatında çeşitli kolaylıklar sağlamasına rağmen insan hayatını doğrudan etkilemez. Cep telefonu, mikser vb. gibi. Buna rağmen sistem öngörülleri ve reklam aracılığıyla bu ürünlerin önemli ve zorunlu birer ihtiyaç haline gelmesi sağlanır (Topçuoğlu, 1996: 211). Gerçek anlamda zaruri olmayan bu ürün ve hizmetler ihtiyaç olarak gösterilmekte ve bu durum tüketiciler tarafından kabul görmektedir.

Tüketim malları maddi ihtiyacı karşılamasının yanında toplumsal ilişkileri oluşturur ve devamını sağlar. Bu mallar kültürün görünen kısmıdır. Birey tüketim mallarına anlam atfederek bir şeyler anlatır. Bu anlamda tüketim tüm toplumsal kategorilerin sürekli yeniden tanımlandığı aktif bir süreçtir (Douglas ve Isherwood, 1999: 75-83). Bu noktada tüketim, göstergelerin düzenlenmesini ve grubun bütünleşmesini sağlayan bir sistemdir. Bu anlamda tüketim hem bir ahlak yani bir ideolojik değer sistemi bir iletişim sistemi, değiş tokuş yapısıdır. Yani bir dil gibi ya da ilkel toplumlardaki akrabalık ilişkisi gibi bir anlamlandırma düzenidir (Baudrillard, 2008: 91-92). Bu anlamda tüketim malları simgesel bir özellik taşır. İnsanlar kendilerini ve toplumsal statülerini tüketim mallarıyla ifade ederler. Göle’ye göre bir otomobilde kullanılan aksesuarlar bile simgesel anlam taşıyabilir. Otomobilin üzerine yapıştırılan Türk bayrağı ya da Atatürk çıkartması toplumun devletçilikten uzaklaşıp sivil toplumun güçlenmesini ifade edebilir (Göle, 2000: 78). Bu anlamda kişiler bu ürünleri sadece ifade ettiği anlamlar için satın alır. Bazı markalara ait telefonlar örnek

oluşturmak açısından kullanılabilir. Büyük farklılıklar olmamasına rağmen yeni çıkan telefonlar yalnızca gösterge üzerinden tüketime konu olmaktadır.

İhtiyacın ne olduğu, sınırları ve meşruluğu önemli bir konudur. Tüketim eylemine konu olan ihtiyacın meşruluğunu belirlemek için inanç, gelenek, örf, adet gibi toplumsal kabullere ihtiyaç vardır (Torlak, 2000: 29). Yüksek tüketim oranı bir kültürde cömertlik iken başka bir kültürde müsriflik olarak algılanabilir. Bu bireysel harcamanın tabanını belirler. Bu anlamda grup uhrevi bir ahlak geliştirerek bir değer ortaya koyar ve sapkın bireysel harcamanın önüne geçer. Bu ahlakı yalnızca grup geliştirebilir çünkü grup mensuplarından daha çok yaşar. Grup ortamı geleneksel iktisat için gereken koşulları sağlar (Douglas ve Isherwood, 1999: 44-55). Grup içinde birey, grubun tüketim normları üzerinden kendi tüketim davranışlarını şekillendirme eğilimindedir.

Tüketim, etkin bir toplumsal davranıştır. Toplumsal bir zorlama, ahlak ve kurumdur. Tam olarak tüketim toplumsal bir değer sistemidir, yani tüketimin grup bütünleşmesi ve toplumsal denetim işlevi olarak içselleştirildiği toplumsal bir değerler sistemidir (Baudrillard, 2008: 95). Toplumsal hayat lehte ve aleyhte sınırlar meselesidir. Cemaat bir takım kısıtlamalar getirerek kişinin tüketim davranışını etkiler. Cemaatin çökmesi bireyleri özgürleştirir bunun sonucunda da harcama ve tasarruf etkilenir (Douglas ve Isherwood, 1999: 23-25). Bu anlamda cemaat kültürü dışında kalan kişi bireysel harcamaya yönelir. Bireysel harcamanın sınırının net olmaması tüketim davranışlarında cemaat mensubu üyeye kıyasla daha özgür olmasına neden olur. Bu bireysel harcama özgürlüğü lüks tüketim, aşırılık, israf gibi tüketim alışkanlıklarını doğurabilir.

1.2 Tüketim Toplumu ve Kültürü

Baudrillard “tüketim toplumu”nu “Bu bir masal: Bir zamanlar kıtlık içinde yaşayan bir insan varmış. Sayısız maceradan ve ekonomi bilimi içinde uzun bir yolculuktan sonra Bolluk Toplumu’yla karşılaşmışlar. Evlenmişler ve pek çok ihtiyaçları olmuş” ifadeleriyle betimler. Bu tüketim hakkındaki bilgi ya da popüler söylemlerin hep ilgilendiği bir konudur. “Kendisini, tatmin sağlayan nesnelere doğru yönelten “ihtiyaçlara” doğuştan sahip insan ve aynı zamanda asla tatmin olmayan

insan” (Baudrillard, 2008: 78). Baudliarda göre tüketim kültürü tüm değerlerin aşırı değerlendiği postmodern bir kültürdür (Featherstone, 1996: 145).

Tüketim toplumu refahın, üretim düzeyinin ve tüketim araçlarının artması sonucunda ortaya çıkan bireysel tüketimin fazla olduğu toplumdur. Aynı zamanda modern toplumda tüketim organizasyonlarının yükselişi olarak tanımlanabilir. Bu toplum içerisinde alışveriş merkezleri, kredi kartı kullanımı, kitle iletişim araçları ve reklam kullanımı yaygınlaşmış, tüketim yeni anlam ve sembollere dönüşmüştür (Zorlu, 2006: 59). Tüketim toplumları aynı zamanda, tüketim ve tüketim mallarının bireyin psikolojik, sosyolojik ihtiyaçlarıyla ilişkilendirildiği toplumlardır. Tüketim toplumu “bireylerin gerek benlik ve kimlik algılarıyla gerekse de topluma ve hayata bakan yönüyle sahip oldukları anlam dünyasının şekillenmesinde ve sergilenmesinde başat bir unsur haline geldiği, toplumsal uzamda ve konumlanmada temel referans noktası haline geldiği toplumlar olarak tanımlanabilir” (Pişkin, 2016: 133). Tüketim toplumu içerisinde kimlik sorunu yaşayan insanlar tüketim malları üzerinden kimlik oluşturur. Bu noktada tüketim mallarının işaret değeri üzerinden sosyal statü kazanmak, tüketim mallarıyla yaşam tarzı oluşturmak ve tüketim mallarıyla farklılaşmak tüketim toplumunun belirgin özellikleri olarak ortaya çıkar (Demirezen, 2015: 38).

Tüketim toplumunda gerçek istek ve ihtiyaçların yerini medyanın ve reklam ajanslarının oluşturduğu suni istek ve ihtiyaçlar almaktadır. Bu suni ihtiyaçlara yönelik tüketim malları toplum içerisinde belli bir işaret değeri, yaşam stili, prestij, lüks ve gücü temsil etmektedir. Bu mallar insanlar tarafından ihtiyaç için değil temsil ettikleri bu değerler sebebiyle satın alınmaktadır. Sonuç olarak işaret değeri daha yüksek olan malları alan bireyin bu toplum hiyerarşisinde daha yüksek konumda olması kaçınılmaz hale gelir (Demirezen, 2010: 103). Simgeler, imgeler, ikonlar ya da karikatürler kelimelerden daha hızlı bir şekilde hareket eder, kişisel ve kolektif bilinçlere nüfuz ederek kendi anlam ve algılamalarını yaratırlar (Göle, 2012: 36). Simgeler sabit anlamlar taşımazlar. Anlamları, kendilerine anlam katan öznellikler ve öznellikler arası ilişkiler sayesinde oluşur. Simgeler kendilerini benimseyenler tarafından olduğu kadar kendilerini gözleyenler tarafından da anlamlandırılır (Göle, 2012: 69). Bu anlamlandırma tüketim toplumundaki satın alma davranışının temelini oluşturur. Bu noktada dini sembol ve anlamlar tüketim toplumu içerisinde tüketime konu

olabilmektedir. Lüks hac, 5 yıldızlı İslami oteller ve markalı başörtüler bu konuya örnek olarak gösterilebilir.

Genel tüketim kültürü düşüncesinin temeli tüketimin hem sosyal yaşam hem de kültürel değerler için önemli bir odak noktası haline gelmesidir (Chaney, 1999: 25). Tüketim kültürü kavramı doğrudan tüketim toplumu kültürüne atıfta bulunan bir kavramdır (Featherstone, 1996: 187). Tüketim kültürü kavramı genel olarak iki anlamda kullanılır. Birinci kullanımı üretilen ürünün ve hizmetlerin tüketiciye ulaştırılmasında kültürün baskın hale gelmesini anlatmak içindir. İkinci kullanımı ise bireysel beğenileri, sosyal değerleri ve tüketicilerin yaşam tarzlarını anlatmak içindir (Zorlu, 2006: 59). Yani tüketim kültürü maddi ürünler ve hizmetlere olumlu anlamlar yükleyen hedonist, gösterişli, bir gruba ya da kültüre ait olma gibi amaçlar için estetikleşmiş ürünlerin tüketildiği, satın alındığı, sahiplenildiği ve ya bir bölümünün peşine düşüldüğü ortamların kültürünü ifade eder. Bu kültür içerisinde prestiji yüksek markalar, estetikleşmiş ürünler ve hizmetler, bir yaşam tarzı içerisinde hedonist, gösterişli ya da bir gruba ait olma gibi amaçlarla tercih edilir (Zorlu, 2006: 60-61). Tüketim kültürü içerisinde bulunan estetik hayatın etik açıdan daha iyi olduğu düşüncesi insan doğası ya da hakiki benlik diye bir şeyin olmadığını, hayatın amacının sonsuz yeni tecrübeler, değerler ve sözcük dağarcıkları olduğu görüşünü destekler (Featherstone, 1996: 206-207). Bu bağlamda hayatın amacını gerçekleştirmede tüketim ön plana çıkar. Featherstone'a (1996: 42,58) göre bu tür tüketimin amacı yüksek değişim değeri yoluyla itibar kazanmak olabilir. Aynı zamanda bu mallar taşıyıcıların statüsünü sınıflandırmak için bir gösterge olarak kullanılabilir.

İhtiyaç kavramı tüketim toplumlarında refah kavramı ile dayanışma içinde olan ve tüm insanların nesnelerin ve malların kullanım değerleri karşısında eşit olması sebebiyle güven veren bir kavramdır. Yani kişiler ürün ve hizmetleri eşit olarak kullanma hakkına sahiptir. Fakat eşitsizlik paranın devreye girdiği değişim değerinde başlar (Baudrillard, 2008: 53). Değişim değerine sahip ürünleri alma imkanı olan kişilerin bu ürünleri kullanmaları ihtiyacın ötesinde sembolik bir anlam kazanmaktadır. Bu anlamda Odabaşı'ya (2013: 17-18) göre tüketim tek bir hatta değil, zorunlu tüketimden sembolik tüketime kadar geniş bir yelpazede varlık gösterir. Zorunlu tüketim, yaşamımızı sürdürmek için gerekli olan tüketim şeklidir. Sembolik tüketim ise bir kimlik oluşturma mekanizmasıdır. Bu tüketim türünde sembolik yararları için ürünlere en üst düzeyde harcama yapılabilir. Zorunlu tüketim ve

sembolik tüketim arasında insanlar bir üst tüketim seviyesine çıkmak ister. Bu iki tüketim arasında özenli tüketim verimlilik kapasitesi ve tatmin düzeyinde bir üst seviyeye geçmektir. Tutkulu tüketim yemek sonrası lüks bir çikolata yemek gibi temel ihtiyaçtan daha üst ihtiyaçlara yönelen daha karmaşık bir tüketim türüdür. Tutkulu tüketimin sürekli hale gelmesiyle oluşan refah tüketimi ve kendini başkalarıyla kıyaslamaya dayanan gösterişçi tüketim olarak sıralanabilir.

Tüketim kültürü ve tüketici tutumları tüketim talebini geliştirir. Tüketim kültüründe her ürün işlevi dışında sembolik bir anlam kazanır. Kitle iletişim araçları, moda ve reklam bu talepleri artırır. Bu anlamda tüketim, günümüz tüketim toplumlarında sahip olmanın ötesinde farklı anlamları da ifade etmektedir. Tüketim bireylere, tüketici olmanın dışında, ayrıcalıklı olduklarını, sıradan olmadıklarını hissettirmekte böylece de onlara ayrı birer kimlik ve statü vermektedir. Bu anlamda tüketim bir prestij halini almıştır. Firmalar tarafından tüketiciye sunulan, alışverişi teşvik eden, cazip ödeme fırsatlarının da tüketimi artırdığını söylemek mümkündür (Köroğlu, 2012: 33). Bu noktada insanlar, arzu ve isteklerinin özelliklerini belirtmek ve iletişimde bulunmak için tüketimi kullanırlar. Bu insanları fonksiyonel tüketimden sembolik tüketime yönlendirir (Odabaşı, 2006: 127). Dünyada toplu iletişim araçları ve modern reklamcılık araçlarıyla tüketim arzuları dürtülenmekte, kimlik ve yaşam hedefini tüketim aracılığıyla oluşturan insanların sayısı artmaktadır. Bir kere uyanan bu tüketim arzularının tekrar toplumsal olarak kontrol altına alınması son derece zor bir durumdur (Bocock, 2005, 115).

Tüketim kültürü içerisinde birey metalar karşısında faydacı olmayan bir tutum sergiler. Bireyselliği dışa vuran üslup ile malları dikkatlice seçmeye, düzenlemeye, uyarlamaya ve teşhir etmeye teşvik eder. Bu mallar mobilya, ev, araba giyim kuşam ya da boş zaman olabilir (Featherstone, 1996: 189). Böyle bir tüketim anlayışı boş zaman uğraşını ve tüketimi sergilemeye yönlendirilirken, ürün odaklı olan değerlerden tasarruf ve tutumluluk benimsenmemektedir (Odabaşı, 2006: 110). Tüketim mallarını satın alabilen insanlar ile satın alamayanların bir kısmı tüketimden ve ticari paket halindeki tüketici deneyimlerinden aldığı zevki iyi bir şey olarak tanımlar. Bu yüzden ahlaki ve ya politik bir tüketim eleştirisini benimseyerek bunu gündelik hayatına yansıtabilecek grup sayısı çok azdır (Bocock, 2005, 114). Sonuç olarak tüketim toplumu içerisinde yerleşmiş olan tüketim kültürü sebebiyle insanların tüketimi bir gösterge olarak kullanmaları zaruri ihtiyaçlar dışında pek çok tüketim nesnesinin

ihtiyaç olarak algılanmasına, yani ürünlerin kullanım değerlerinden ziyade onlara atfedilen sembolik değerleri sebebiyle tüketilmesi durumu söz konusudur. Bu durum lüks ve aşırı harcamayı beraberinde getirir.

1.3. Lüks Tüketim

“Temel ihtiyacı aşacak biçimde yapılan her türlü fazladan harcama, lüktür”. Bu kavram temel ihtiyacın ne olduğu bilindiğinde somut bir niteliğe kavuşan göreceli bir kavramdır. İhtiyacı belirlemenin iki yolu vardır. Öznel olarak etik estetik gibi bir değer yargısına bağlamak ya da kendisini ölçebileceğimiz nesnel bir ölçüte bağlamak. İnsanın fizyolojik ya da kültürel doğal gereksinimlerinin her biri kendini bir ölçüt olarak sunabilir. Fizyolojik gereksinim doğal koşullara kültürel gereksinim ise tarihsel zaman aralığına göre değişebilir. İnsanın kültürel gereksinim ya da zorunluluğunun sınırlarını nasıl çizeceği kendi seçimine bağlıdır (Sombart, 2013: 117). Bu seçimler içinde bulundukları grup ya da cemaatin tüketim kültürü ile yakından ilişkilidir. Grup, içindeki bireylerin tüketim tercihlerinde belirleyici rol oynar.

Lüksü nicel ve nitel anlamda inceleyebiliriz. Nicel olarak lüks malların ziyan edilmesidir. Nitel anlamda lüks ise, daha iyi malların kullanılması anlamındadır. Bu anlamda lüks mal, incelenmiş mal ile aynı anlamda kullanılmaktadır. İncelenmiş mal, bir malın temel gereksinimi giderme çizgisini aşacak ölçüde işlenmesidir (Sombart, 2013: 117). Her türlü kişisel lüks, ilk olarak salt nefse dayalı bir haz duygusundan kaynaklanır (Sombart, 2013: 119). Bu anlamda incelenmiş malı daha çok işlenmiş ürünler olarak ifade edebiliriz. İhtiyacın ötesine geçerek daha çok görsele ve nefse hitap etmesi bu ürünlerin nitel anlamda lüks ürünler haline gelmesine sebep olur.

Toplumlara, dönemlere, ülkelere ve uygarlıklara göre birçok şekle sahip olan lüks aynı zamanda belli toplumsal tabakalarla bir ortaklık içindedir. Yani ayrıcalıklı olanlarla, seyircilerin belli bir suç ortaklığı içinde anlaşmaları gerekir. Lüks yalnızca nedret, boşuna bir grup olmayıp aynı zamanda toplumsal başarı ya da başarısızlığı gösterir. Lüks alt sınıfların bir gün ulaşacaklarını düşündükleri bir düştür. Bu düş ulaşıldığı zaman parlaklığını yitirir. Lüks olan bir ürün kitlelerin ulaşabildiği hale gelince tüketimi yaygınlaşıp prestijini kaybeder. Yani avam hale gelmesi ayrıcalıklı sınıf için ürünün cazibesini kaybetmesine neden olur (Braduel, 1993a: 154). Bu durumda ürünün alt sınıfta tüketimi artar ve ürün lüks değerini kaybeder. Toplumsal

sınıflar arası farklılığı ifade eden bu lüks ürün tüketiminde bazı ürünlerin fiyatı özellikle alt sınıfların alamayacağı şekilde yüksek tutulur. Bunun sebebi o ürünün zenginliği ve statüyü ifade etmesidir.

Lüks rekabetin, yarışın bitiş çizgisidir. Bu bitiş çizgisi zenginler önderliğinde her zaman ileriye doğru bir hareketlilik gösterir (Zorlu, 2016: 100). Lüks değerini kaybeden her ürün yerine yeni bir ürün geçer. Bu döngü tüketim toplumunda sürekliliğini korur. Bunun sonucunda lüks tüketim toplumun her katmanında her zaman bir karşılık bulur.

1.4. İsrâf

Sözlükte “haddi aşma, hata, cehalet, gaflet” gibi anlamlarda kullanılan israf, genel olarak özellikle mal ve imkânlar bağlamında inanç, söz ve davranışta akıl, örf ya da dinin meşru gördüğü sınırları aşarak saçıp savurmak anlamına gelmektedir. Gazali’ye göre dinin, insanlığın ve adetlerin uygun gördüğü yerlere uygun gördüğü miktarda harcama yapmak cömertlik, bu miktarı harcamamak cimrilik, bunların üzerinde bir harcamada bulunmak ise israftır (Kallek, 2001: 178). Bu anlamda israf kişinin sahip olduğu maddi ve manevi varlıkları yani malını ve zamanını ölçsüz bir şekilde kullanmasıdır (Soysaldı, 2005: 94).

Tüketim açısından bakıldığında zaman harcamanın en azı cimrilik, ortası iktisat, aşırı harcama ise israf olarak düşünülür (Soysaldı, 2005: 99). İhtiyaçlarla ilgili sınıflandırma temel alınarak zaruri ihtiyaçları temin edemeyenlerin rahatlık ve kolaylık sağlayıcı maddeleri kullanmaları israf olarak düşünülebilir. Bunun yanında bu rahatlık sağlayan maddelerin ötesinde lüks ve gösteriş harcamalarına yönelmek de israf sayılabilir. İhtiyaç sıralaması ise birey ve ülkenin ekonomik durumuna göre değişiklik gösterebilir (Köroğlu, 2012: 78). İhtiyaç ve israf ayırımında fert tek başına zorlanabileceği için toplum bu noktada yardımcı olabilir. İçinde bulunduğu ortamın değerleri israf ya da lüks tüketimin sınırlarını belirler (Torlak, 2000: 30-32). İnsan içinde bulunduğu grubun tutum ve davranışlarından etkilenir. Tüketim tarzında, giyim kuşamında, yeme alışkanlıklarında, kullandıkları eşyaların hepsinde grup normlarının yansımaları görünür (Torlak, 2000: 74). Kişinin sahip olduğu değerler kişiliğini etkiler, kişiliği de tüketim davranışlarına yansır. Değerler kişiye rehberlik eder ve aynı zaman da kişinin ulaşmak istediği amaçlarla ilgilidir. Bazıları lüks araba sahibi olmayı

bazıları ise mutlu bir aileye sahip olmayı amaçlar (Odabaşı ve Barış, 2003: 211-212). Kişinin içinde bulunduğu ortam ya da grup/cemaat kişilik değerleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu değerler kaçınılmaz olarak kişinin israf algısını etkileyerek tüketim davranışlarını etkiler.

Toplumlar her zaman zorunlu harcamanın ötesinde har vurup harman savurmuş, harcamış ve tüketmiştir. Bunun sebebi bireyin varlığını aşırı ve gereğinden fazla bir tüketim içinde bulmasıdır. Bolluk toplumları kendilerini sadece yaşamlarını sürdürmekle değil yaşamlarına bireysel ve kolektif olarak yükledikleri anlamla tanımlarlar. Tüketim bu anlamlandırmanın merkezidir. Bu toplumlarda bolluk savurganlığa bağlıdır. Bunun yanında savurganlık her zaman insana kaynaklarını tükettiren ve kendi hayatta kalma koşullarını tehlikeye atan bir unsur olarak görülür. Bu noktada nesnenin kullanım değeri ve dayanma süresi olan içkin ahlak yasasına saygı göstermeyen ve mallarını savuran ya da toplumsal statü, ekonomik durum ve moda gibi unsurlarla değiştiren bireyden tüm toplumun ya da bütün insanlığın bu israf ve savurganlığına karşı eleştiri yine ahlaktan gelir (Baudrillard, 1997: 40). Hazza ve tüketime dayalı özgürlük ve mutluluk anlayışına karşın dinler neredeyse bunun tam tersini iddia eder. Mutluluğun çok şeye sahip olmak yerine daha az şeye ihtiyaç duymak olduğunu vurgular. Bu anlamda mutluluk sadelikten ve israftan kaçınmaktan geçer (Pişkin, 2014: 167). Bu noktada Türkiye’de İslam’ın tüketim alışkanlıkları üzerinde sınırlayıcı ve belirleyici bir etkisi vardır. İslam israf, gösteriş ve cimriliğe karşı önemli derecede kınayıcı bir yaklaşıma sahiptir. İslam’a göre iyi bir kul olmanın anahtarı maddi değerlerden ziyade manevi değerlerden bir anlamda tasavvuf geleneklerinin beslediği sade hayat ve az şeye ihtiyaç duymaktan geçer (Pişkin, 2014: 168). Bu noktada ülkemiz açısından bakıldığında zaman tüketim toplumunun gösteriş ve savurganlığa dayalı tüketim anlayışına karşı en büyük itiraz sadeliği ön plana alan ve israf, gösteriş, savurganlık gibi kavramları iyi kul olmanın dışına alan dinden gelmektedir.

1.5. Yaşam Tarzı ve Tüketim

Tarz kelime anlamı olarak “üslup, eda, tertip, düzen”i ifade eder. Yani tarz bir şeyin gerçekleştirilmesinde onu meydana getiren unsurların kendine özgü herhangi bir tertip ve düzene göre oluşturulmasıdır. Örnek olarak bir kişinin çalışma tarzı, konusu,

ortamı, süresi, çalışırken nasıl davrandığı, neler yaptığı gibi çeşitli unsurlardan oluşur. Bu unsurların kişiye göre çeşitli düzenlerde olması kişinin çalışma tarzını gösterir (Eke, 1980: 95). Bu anlamda yaşam tarzı, zaman içinde gelişen kolektif kimlik ve malların kullanılış biçimleridir (Chaney, 1999: 35, 41). Yaşam tarzları insanları birbirinden ayıran davranış kalıplarıdır. Yaşam tarzı insanların ne yaptığını, niçin yaptığını ve yaptıklarının ne anlama geldiğini anlatmaya yardımcı olur. Chaney'e (1999: 14-15) göre yaşam tarzları kültürel yapılara bağlı olmakla birlikte her biri bir biçim, bir tavır ve bir gruba ait eşyaları, yerleri ve zamanları kullanma şeklidir. Özel bağlamlarda anlam kazanan yaşam tarzları uygulama ve davranış biçimleridir. Bir başka ifadeyle yaşam tarzı bir şeyi üretmekten çok tüketme biçimidir. Yaşam tarzı kısaca nasıl yaşadığımızdır. Benlik kavramı kişinin yaşam tarzının temelini oluşturur. Bu tüketicinin satın alma davranışını etkileyen önemli bir faktördür. Farklı kültürlere ve sınıflara sahip gruplar farklı tüketim davranışları gösterirler. Kişinin tüketim davranışı grupla ne kadar ilgili ise o grubun normlarını kabul etme eğilimi o kadar yüksek olur (Odabaşı ve Barış, 2003: 219,239). Benliğini grup içinde bulmuş birey ait olduğu grubun tüketim davranışlarını gösterir. Bu anlamda Bourdieu (2015: 256) grup içindeki ilişkilerden yola çıkarak yaşam tarzlarını *habitusların* karşılıklı ilişkileri içinde *habitusun* kalıplarına göre algılanmalarından dolayı seçkinler ve avamlar gibi toplumsal olarak nitelenmiş işaret sistemleri halini almış sistematik ürünler olarak ifade etmiştir.

Tüketim kültürü içerisinde insanlar yaşam tarzını gelenek ve görenekler gibi düşünmeden kabul etmekten ziyade bir hayat projesi haline getirir. Aynı zamanda yaşam tarzı olacak şekilde bir araya getirdikleri ürünlerin, giysilerin, pratiklerin, tecrübelerin, görünüşlerin ve bedensel özelliklerin tikelliğinde kendi bireyselliklerini ve üslup anlayışlarını gösterirler. Bu kültür içerisinde birey yaşı ve sınıfı ne olursa olsun sadece elbiseleriyle değil beğeniye dayalı ya da beğeniden yoksun sınıflanacağı evi, mobilyaları, dekorasyonu, arabası ve diğer faaliyetleri ile konuşur (Featherstone, 1996: 146-147). Kullandığı ürünlere yüklenen sembolik anlamlarla birlikte kişi kendini ifade eder. Bu ifade şekli onun yaşam tarzını oluşturur.

İnsanlar hayatını devam ettirebilmek için yaşam tarzlarının maddi yönünü kapsayan ihtiyaçları karşılamak zorundadırlar. Ancak yaşam tarzının maddi yönü sadece fiziki ihtiyaçların karşılanması bakımından önemli değildir. Bu unsurların aynı zamanda statüyü belirleyen anlamları da vardır. Bu anlamda kişiler sosyal statüyü

ifade eden yaşam tarzının maddi unsurlarını muhafaza etmeyi, daha üst bir seviyeye çıkarmayı arzu ederler ve bu yönde harcama yaparlar. Bu harcamalar bir tüketim bileşeni doğurur. Sonuç olarak kişilerin bir tüketim standardı oluşur. Bu yaşama tarzının maddi yönünün bir göstergesidir. Tüketim standardı muhafaza edilmeye ya da ulaşılmaya çalışılan farklı seviyelerdeki tüketim alışkanlıklarının meydana getirdiği tüketim bilgisi olduğu için yaşama tarzının maddi yönünü oluşturur. Tüketim standardı olarak ifade edilen yaşam tarzının maddi yönüne anlam kazandıran ve kişilerin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin temin ediliş biçimindeki farklılıkları belirleyen tutum, davranış ve değerler sistemi yaşam tarzının maddi olmayan yönü olarak ifade edilebilir (Eke, 1980: 98-99).

Yaşam tarzı, sosyal olanın nesnel ve öznel süreçleri bütünleştirdiği, ikisi arasındaki bağlantıları, köprüleri ve ağırları kuran, karmaşık bir yapıdır. Tüketici, satın aldığı ürün ile kendi yaşam biçiminin projesinin parçalarını ve kendi gerçeklik parçalarını seçer. Bu seçme ve karar verme sürecinde zevk ve haz alma, kültür; estetik ve moral değerler kültürün özellikleri olarak etkin faktörlerdir (Zorlu, 2003). Bu anlamda tercih edilen ikametgâhın konumu, tipi, oda sayısı, ev eşyalarının ve mobilyaların seçimi, gıda maddelerin çeşidi, miktarı ve tüketiliş şekli, eğitim seviyeleri, tercihleri ve meslek durumları, giyim eşyalarının biçimi, rengi ve kalitesi, dini inançlara bağlılık ve bu konudaki görevleri yerine getirmek, çeşitli iletişim araçlarının seçimindeki zevk ve tercihler, aile fertleri arasındaki ilişkiler, nişan, doğum, ölüm gibi önemli olaylardaki tavırlar yaşam tarzının çeşitli unsurlarıdır. Yaşam tarzı bu maddi unsurların fertler arasındaki düşünce, tutum ve davranış farklılıklarına göre değişen maddi olmayan unsurlar tarafından etkilenmesidir (Eke, 1980: 95-96).

Bireyin belirli tarihi, coğrafi ve sosyal koşullarda nasıl yaşamalıyız sorusuna verdiği cevap onların yaşam tarzlarını ortaya koyar. Bu anlamda batılı ve geleneksel olarak iki tür yaşam tarzından bahsedilebilir. Batılı yaşam tarzında tüketime atfedilen anlam ve meşrulaştırma seküler biçimde gerçekleşir. Batılı değerler içinde yer alma, daha iyi yaşama, kendini alt sınıflardan ayırmak üzere tüketim ürünlerine sahip olma bu yaşam tarzı içerisinde önem kazanır. Geleneksel yaşam tarzında ise “eski adet, gelenek ve değerlere uygun şekilde” yaşamak, helal haram gibi geleneksel/dini değerler tarafından meşrulaştırılmış tüketim anlayışı önem kazanmaktadır. Daha keskin bir ayrımla bu iki yaşam tarzını, seküler yaşam tarzı ve dini yaşam tarzı olarak

ifade edebiliriz (Zorlu, 2003). Seküler yaşam tarzında bireyin herhangi bir aşkın değere bağlı kalmadan nesnelere sahip olması, kullanması, beğeni tarzı, arzusu ve nesnelere atfettiği anlam popüler tüketim kültürü içerisinde şekillenmektedir. Dini yaşam tarzı ise varoluşsal anlamın aşkın bir değerler sistemi içinde anlam bulması; arzuların, günlük yaşam pratiklerinin, tüketim ürünlerinin dinin meşru saydığı değerler içinde şekillenmesi söz konusudur (Zorlu, 2003). Bu anlamda kişinin tüketim davranışlarını belirleyen en etkili faktörlerden biri yaşam tarzıdır. Günümüzde tüketim davranışlarını etkileyen yaşam tarzları açısından bakıldığında zaman bu iki yaşam tarzı ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda Göle'ye göre (2012: 46) bu İslami yaşam tarzı ve Seküler yaşam tarzı çarpışmalar ve iç içe geçişler şeklinde ilişki halindedir. Bir anlamda seküler ve İslam birbirine bağımlıdır. Bu noktada bireylerin bu iki yaşam tarzını kendi değer yapıları içinde sentezlemeye çalıştığı ifade edilebilir. Göle (2012: 38) dinsel ve seküler arasındaki karşıtlıkların belirsizleşmekte olduğunu ve iki karşıtlık arasında yeni ödünç alışlar, harmanlamalar sonucunda yeni bileşenler ortaya çıktığını ifade eder. O'na göre modernlik hem küreselleşmekte hem de yerelleşmektedir. Yani Batı coğrafya, tarih ve kültüründe ortaya çıkmış modernlik deneyimi, farklı coğrafyalarda, yeni kültürel havzalarda yeniden tanımlanmaktadır (Göle, 2000: 160). Batı modernliği ve İslami kimlik arasındaki ilişki iç içe geçmiş durumdadır. Söylemlerde modernlik sürekli eleştirilmesine rağmen bireysel davranışlar ve toplumsal pratik düzeyinde etkileşim her geçen gün derinleşmekte ve daha karmaşık hale gelmektedir (Göle, 2000: 125). Aynı zamanda İslami anlayış Batılı olana karşı bilinçli olarak yeni bir *habitus* yaratmaya çalışırken medeniyet ve batılılaşmayı eşitleyen sınırları zorlayacaktır (Göle, 2000: 32).

1.6. Bir Anlamlandırma Sistemi Olarak Din

Din insanlığın var oluşundan beri giyiminden yeme içme alışkanlıklarına kadar insanların davranış kalıplarını düzenleyen sosyolojik bir fenomendir. Jung'a göre Din, tartışmasız insan zihninin en eski ve evrensel etkinliği olduğu için insan yapısı üzerindeki tarihsel, sosyolojik ve psikolojik etki gösteren bir olgudur (Jung, 1995: 17). Otto'ya göre din, iradenin/istemin keyfi etkinliğinin sebep olmadığı dinamik bir varlık ya da etkidir. Din insan öznesini kontrol eder ve sınırlar. Yani din, değişebilen insan bilincine mahsus tutumu şekillendiren olgudur (Jung, 1995: 19-21). "Din, insanın kendi tecrübesiyle mukaddese ulaşmasıdır" Kehrer'e göre bu tanım mukaddes bir a

priori kategori olarak kabul edilirse geçerlidir (Mensching, 1959: 18, akt: Kehrer, 1992: 11). Yinger'e göre ise din "Bir grup insanın, hayatın sırlarına ulaşmayı arzu ettikleri ümitler ve inançlar sistemidir" (Yinger, 1960: 99, akt: Kehrer, 1992: 10). Din sosyolojisi ise dinden kaynaklı sosyal faaliyetleri inceler. Herkesin aynı dinin mensubu olması, din kaynaklı sosyal faaliyetin varlığı anlamına gelmez. Dinin sosyal bir faaliyet oluşturabilmesi için bir grup insan için ortak hareket sebebi olmalı gerekir (Kehrer, 1992: 7). Berger'e göre (Berger, 1993: 55-59) din, kutsal bir kozmos sağlayıcıdır. Din insanın dünya kurma girişiminde önemli bir rol oynar. O, insanın kendi öz manalarını gerçekliğe bağlamasıyla kendini dışsallaştırdığı en yüce sınırı ifade eder. Din bunun yanında beşeri düzenin varlığının bütüne yansıtıldığını ifade eder. Evrenin tamamının insan açısından manidar bir varlık olarak kavranması girişimidir. Bu bağlamda toplumsal olarak kurulu düzen ne zaman olduğu gibi kabul edilme özelliğine kavuşur, o zaman onun manaları da evrende mevcut olduğu kabul edilen manalarla birleşmiş olur.

Tanımlamaların ortak nitelikleri ele alındığı zaman din, otoritesini Tanrı'dan alan, ya tarihsel bir inanç, ya devletin örgütlenişi içerisinde toplumsal bir yol gösterici, ya da kişi davranışlarının inanç sistemi içerisinde şekillenmesi anlamına gelir (Subaşı, 2014: 16). Dinsel yaklaşımlarda asıl olanın aşkın bir varlığa onu merkeze alarak ona iman etmek olsa da sosyolojik yaklaşımlarda din toplumsal bir olgu olarak görülür ve çıkışı insani refleksler, korku ve beklentilerle açıklanır (Subaşı, 2014: 7). Weber dini toplumsallaşma sürecinin ana faktörlerinden biri olarak kabul ederken, Durkheim dini, insani dayanışmanın temel karakterlerini belirleyen baskın bir unsur olarak görür (Subaşı, 2014: 17).

İnsan toplulukları bir dünya kurma girişimidir. Bu girişimde dinin özel bir yeri vardır. İnsanda ayrı bir sosyal gerçeklik olamaz fakat insan da toplumun bir ürünüdür. İnsanın eksik doğma özelliği vardır ve insan kendi kendine dünya oluşturmak zorundadır. Bu anlamda beşeri varoluş, insanın bedeni ve dünyası ile arasındaki sürekli bir denge kurma faaliyetidir. Toplumda insanın bu dünya kurma aktivitelerine temel oluşturur ve kalıcılık sağlar. İnsan tarafından üretilen dünya hem maddi hem de manevi kültürle alakalı olarak toplum içerisinde nesnellik kazanır. Toplumsal kuruluşlar insan tarafından nesnel bir dünya olarak tecrübe edilir ve toplum, insanı subjektif açıdan saydam olmayan ve zorlayıcı bir biçimde karşılar. Bu anlamda toplum yönlendirir, kural koyar, kontrol eder, bireysel davranışı cezalandırır ve hatta çok

güçlü ilahlaştırma özelliği ile bireyi yok edebilir. Yani toplumun kendisini gerçeklik olarak kurma ve kabul ettirme gücü vardır (Berger, 1993: 29,39).

Geleneksel toplumlarda dünya anlayışı dinsel söylemlerin rehberliğinde şekillenir. Dünyayı anlamak ve açıklamak için din bilgi ve zihin dünyasında ne kadar tatmin sağlarsa o derece yönlendirici ve yapılandırıcı olur. Aynı zamanda din ilişkide bulunduğu toplumun üyelerinin sağladığı anlamlandırmadan çok daha geniş bir mahiyete ulaşır. Din toplum yaşamındaki düzensizlik ve çatışma eğilimlerine bir düzen getirir (Subaşı, 2014: 24-26). Din, her şeyden önce kutsal bir varlığa bağlanmadır (Arslan, 2014: 21). İbadetler sayesinde kişi Allah'la irtibata geçebilir, O'na yaklaşabilir, sevgi ve saygısını gösterebilir, emirleri ve vazifelerini yerine getirebilir. İbadet aynı zamanda toplumsal olarak birlik ve beraberlik sağlayan etkin bir kaynaşma ve bütünleşme prensibidir (Arslan, 2014: 26) Temel sembol ya da ayinler şekil olarak farklılık gösterse de aynı anlama sahiptirler ve aynı işlevi yerine getirirler. Bu dinde ebedi ve beşeri olanı meydana getiren daimi unsurdur (Durkheim, 2005: 21). Dindarlık, kişinin dindar olma, dini yaşama halidir. Kişinin hem özel hayatında hem de kamusal alanda dini kural ve ritüelleri uygulaması halidir. Yani dindar hayata bakışı ve yaşam tarzında dini referans alan kişidir (Bilgin, 2014: 127). Yani dindarlık mensup olunan dinin ibadet, ayin vs. gerekliliklerini yerine getirerek toplumsal bütünleşmeye katkı sağlar.

İnsanların dünyayı ve kendilerini anlamak için oluşturdukları ilk sistemler din kökenlidir. Gerçekte her dinin, özellikle dini fikirler alanını aşan bir yönü vardır (Durkheim, 2005: 26). Dini hayatın dış görünüşleri ne kadar karmaşık olursa olsun her yerde aynı ihtiyaca karşılık verir ve her yerde aynı zihni durumdan kaynaklanır. Bütün bu şekillerde dinin hedefi, insanı kendisinin üzerine yükseltmek ve onu bireysel itkilerini takip ettiğinde yaşadığı hayattan daha üst bir hayata yönlendirmektir. İnançlar bu hayatı tasavvur eder, ayinlerde organize eder ve işleyişini düzenler (Durkheim, 2005: 485).

İnançlar içerisinde kutsal şeyler yasaklarla korunur ve tecrit edilir, din dışı olanlara ise yasaklar konur ve kutsaldan uzak tutulur. Dini inanç bu kutsalın doğasını ve diğer kutsal ya da din dışı şeylerle ilişkisini dile getiren tasavvurlardır. Dini ayinler ise bir kişinin kutsal olana karşı nasıl davranması gerektiğini emreden kurallardır (Durkheim, 2005: 60). Dindarlık ise inanç, değer ve davranış olarak üç boyuttan meydana gelir. Allah'a, ahiret gününe, cennete ve cehenneme iman gibi konular

dindarlığın inanç boyutunu oluşturur. Ameller, ibadetler dindarlığın pratik boyutunu oluştururken aynı zamanda toplumsal özellik gösterir. Tanrı ve dinin insan hayatındaki önem derecesi ise dindarlığın diğer bir boyutudur. İnsanlar Tanrı'ya ve dine hayatlarında ne derece önem veriyorlarsa dindarlık yani dinin onlar üzerindeki otoritesi o derece yükselir (Demirezen, 2015: 25-26).

Dini grup süreklilik içerisinde amaçlı, örgütlü ve kurallı ilişkilerden oluşan, sahip oldukları ilgi ve yönelimler ayrıca dini anlayış ve temsil açısından ana bünyeden farklı ve ana bünyeye mesafeli yapılardır. Bu anlamda dini gruplar başlı başına bağımsız yapılar olarak ortaya çıkar (Subaşı, 2014: 120-121). Dinler kabul edilmeye ve sosyolojik bir gerçekliğe kavuşmak için grup mantığı içerisinde hareket eder. Bunun yanında bu gruplar merkezde yer alan ortak din algısı ve bilgi etrafında kümelenmiş yapılardır. Dini yorumlama, dinsel ilgi ve yönelimler uygulama pratikleri bu grup içerisinde şekillenir. Her grup sürekliliğini sürdürmek için kendine özgü bir iç dil, ortak davranış kalıbı, ortak söylem ve pratikler oluşturmak zorundadır (Subaşı, 2014: 122-123). Sonuç olarak dini grup ya da cemaat belli bir toplumsal yapı içerisinde bütünlük gösteren ortak bilgi, değer ve davranış kalıpları üzerinden kendini tanımlayan paylaşım gruplarıdır (Subaşı, 2014: 126-127). Bu anlamda grup ya da cemaatlerin oluşumunda din önemli bir rol oynamaktadır.

Bir dine sahip olmayan hiçbir toplum olmadığı gibi tarihte cemaati olmayan hiçbir din yoktur (Durkheim, 2005: 64). İster siyasi, ister ekonomik isterse mezhebi olsun bütün grup üyeleri dönemsel olarak toplanır. Bunun sebebi ortak şekilde tezahür ettirerek müşterek imanı güçlendirmektir (Durkheim, 2005: 257). Temel olan insanların bir araya gelmesi, ortak duydukları hisler ve bu hislerin ortak hareketlerde ifade edilmesidir. Bu anlamda menfaat ve gelenek birliği ile bir araya gelen insanlar kendi manevi bilinçlerinin farkına varırlar (Durkheim, 2005:455). Bu birlik inançları sembolize eden zahiri hareketlerde görünür. Toplumun dini hareketin kaynağı olmasından dolayı, dini hayata hâkim olan da eylemdir (Durkheim, 2005: 491). Din toplumsal kuralların yasallaştırmanın en etkili yoludur. Yasallaştırma gerçeklik muhafazası olarak tanımlanabilir. Bu anlamda “dini yasallaştırma, beşeri açıdan tanımlanan realiteyi nihai, evrensel ve kutsal bir realiteye bağlamak demektir” (Berger, 1993: 65). Sonuç olarak din, “insan aktivitesiyle kurulan, her şeyi kucaklayan kutsal bir düzen yani, her an mevcut olan kaos karşısında kendi kendini korumasını bilen

kutsal bir kozmos kurumudur” (Berger, 1993: 88). Yani din toplumun gerçeklik anlayışına bir meşrutiyet ve anlam kazandırarak cemaat üzerinden toplumu düzenler.

Evrensel dinlerde cemaat olgusu ferдин dini ihtiyacından doğar. Peygambere bağlı bu dinlerde kişiliğin özel değeri keşfedilmiştir. Cemaat içinde kendi ferdiliğini bulan bireylerin ortak amacı Allah’a yaklaşmaktır (Mensching, 1994: 162-165). Bu anlamda ilk İslam cemaati Hz. Muhammed’in arzusuna göre, bir tek Allah’a bağlı olma duygusu ile birleşen dini ve ahlaki bir yapıdır (Mensching, 1994: 188). Dini teşkilatların hedefi kendi değerlerini korumak, şartlar elverirse de bunu yaymak, davranış beklentilerinin gerçekleşmesini sağlamak ve bunun kontrolünü yapmaktır (Kehrer, 1992: 52-60). Dini gruplarda bilgi farklılaşması yüzeyseldir. Bundan dolayı yaygın bir şekilde ortak bilgi ve davranış biçimleri gözlenmektedir (Bilgin, 2014: 129). Bir toplumun içinde var olan kişi, doğal olarak o toplumun belli başlı normlarını kabul eder ve kendi farkındalığını üretmede bu hazır sistematiğe iletişime geçer. Aile, cemaat ya da farklı ortaklık şekilleriyle toplumla bir araya gelen kişi belirlenmiş değer ve davranış kalıplarıyla kendine bir yer bulur (Subaşı, 2014: 21).

Düşüncenin ve bilimin temel kategorileri dini bir kökene sahiptir. Bu anlamda toplumun bütün kurumları dinden doğar. Eğer din, toplumda temel olan her şeyi meydana getirdiyse bunun temeli toplum düşüncesinin dinin temeli olmasıdır. (Durkheim, 2005: 491). Sonuç olarak dinler mükemmel toplumu meydana getirmeyi hedefler (Durkheim, 2005: 493). Aynı zamanda toplum, toplumsallığın yapısal bir unsuru olan dini bir baskı aracı kullanarak bireyi şekillendirmek ister. Kolektif toplum bilinci üzerinden kişisel bilinci etkileyerek kişiler arası ilişkiyi düzenler.

Toplum ferde yalnız roller demeti yüklemekle kalmaz aynı zamanda belirli bir kimlik yükler. Fert toplumdan yalnız nesnel manaları öğrenmez aynı zamanda onlarla özdeşleşir ve onlar tarafından biçimlenir (Berger, 1993: 42-43). Kişinin toplumsal bir dünyada yaşaması, düzenli ve anlamlı bir hayat sürmesi anlamına gelir. Toplum sadece nesnel yapılarda değil kişinin sübjektif bilincini oluşturma konusunda da düzen ve mananın koruyucusudur. Bu anlamda toplumun en önemli fonksiyonu yasa koymaktır (Berger, 1993: 50-51). Yasa koyarken din toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi amacıyla önemli bir kaynak olarak kullanılmaktadır.

Din ile kültür iki yönlü ilişki halindedir. Hayat tarzı dini tutumu, dini tutumda hayat tarzını etkiler. İnsan hayatında önemli kabul edilen her şey din ile yakın ilişki

içine girmiştir ve dini yaptırımlarla kuşatılmıştır. Bu öyledir ki hayatın her ekonomik ve toplumsal tarzının dini bir karşılığı vardır (Dawson, 2014: 10) Bir insanın hayat tarzını oluşturan gerçekliği kavrama tarzıdır. Yani kişinin dine yaklaşma tarzıdır. Bununla birlikte dinin nesnesi kişinin hayatı ve hayat tarzının çok ötesinde ilahi bir güce dayanır (Dawson, 2014: 11). Din toplumsal değişimin en dinamik araçlarını sağlar ve kültürü bir dereceye kadar değiştirirken aynı zamanda kültür üzerinde muhafazakâr bir etki yapar. Bu anlamda din ilahi gücüyle değişime dirençli gelenek ve mitleri değiştirme yeteneğine sahiptir (Dawson, 2014: 12).

1.7. Tüketim ve Din

Dinler insan hayatına dair açıklamalar ve kurallar getirir ve insan hayatını belli bir düzen çevresinde şekillendirmeye çalışır. Bunun sonucunda her din insan hayatının çeşitli yönleriyle aynı tonda olmamakla birlikte ilke ve prensipleri bulunmaktadır. Dünyayı kurma iddiasında olan din aynı zamanda tarihsel bir varlıktır. İnsanın yaşadığı tarihsel süreç içerisinde din ekonomik hayatı da şekillendirmektedir. Ek olarak dinler ve iktisadi faaliyetler, bir toplum içerisinde hayat bulduklarından dini ve iktisadî olanı toplumsal olandan ayrı değildir (Köroğlu, 2012: 56).

İslâm, Hz. Muhammed'in temel öğreti ve esaslarını vahiy yoluyla Allah'tan aldığı ve ilk uygulamalarını bizzat kendisinin gerçekleştirdiği dindir. İslam zamanla Müslüman toplumlar tarafından insanlığın diğer zihnî ve amelî birikimlerinden de istifade ile geliştirilen din ve dünya görüşünün insan, toplum, devlet gibi insanî konularda kendine has ilkeleri ve felsefesi bulunan tarihî tecrübenin, kültür ve uygarlığın genel adıdır (Sinanoğlu, 2001: 2). İslam dini genel anlamda iyi bir hayat yaşanmasını tavsiye etmektedir. İnsanlar gündelik yaşam ve tüketim pratiklerinde ve tercihlerinde dindarlığın katı rasyonel mantığına göre değil dindarlığın pratik mantığını takip edip düşünerek ve yaşamın gereklerine uygun olana göre hareket etmektedir. Böylece kişiler İslami yorumlama otoritesini kendilerinde görmekte ve gündelik hayat pratikleri ve yaşam biçimlerini meşrulaştırmaktadır (Özbolat, 2015: 53). İslam kadın ve erkeklerde özellikle gösterişsizlik arar (Ahmed, 1995: 221-222). Burada gösterişsiz olmak Müslüman'ın kötü bir hayat yaşamasını kastetmemektedir. İslam imkânlar dâhilinde yetinmeyi, aza kanaat etmeyi aynı zamanda çok çalışmayı öğütler.

Dinin insanlara sağladığı anlam dünyası, tüketim toplumunun sağladığından daha sağlam ve krizlere daha dayanıklıdır. Örneğin sevdiği birini kaybetmiş bir insana dinin verdiği cevaplar daha tatmin edicidir. Aynı zamanda belli bir zaman sonra bıkkınlık hissi vererek insanları tatmin edemeyen tüketim mallarının aksine dinler Geertz'in deyimiyle daha uzun zaman kalabilen derin duygular sağlayabilmektedir. Aynı zamanda din ile tüketim toplumunun sağladığı anlam dünyaları arasında karşıtlık olması doğaldır. Örneğin din insanın Allah'a kulluk vazifesini temel alarak tüketim ve lükse sıcak bakmazken, tüketim toplumu insan varlığını tüketmekle eşitlemektedir. Yani din insanlara ihtiyaç dışı ve lüks tüketmemekle mutluluk vaat ederken, diğeri ise tüketim yapılması üzerinden mutluluk vaat eder (Demirezen, 2010: 105-106).

Dinlerin anlam dünyaları ile tüketim toplumunun anlam dünyası arasındaki farklar bu iki dünya arasında mücadele meydana getirmektedir. Özellikle İslam dini sahip olduğu alt kültür olmaya müsait olamayan ihtivası ile tüketim toplumunun kodlarıyla işlenmiş bir zeminde gerilim yaşaması son derece doğaldır (Pişkin, 2016: 137-138). Dini hassasiyetler, tüketim kültürüne olan mesafeli tutumu anlaşılır kılmaktadır. Dindar bireyler, tüketim kültürünün dini metalaştırma anlamında endişe duymaktadır. Bu endişenin arka planında dindar insanların dini olanla dünyevi olanı dengeleme düşüncesi ve tüketim kültürünün belirleyiciliği arasındaki çatışma yatmaktadır (Özbolat, 2015: 173).

Modern dünyanın ortaya çıkarmış olduğu tüketim alanı son derece cezbedici unsurlarla doludur. Dindar bireylerin tüketim toplumun bu cezbedici öğelerine karşı koyabilmesi ve kendi has kültürünü koruyabilmesi için kendi yaşam tarzını devam ettirebilecek şekilde organize olması gerekir. Kapitalizm, dindarların tüketim tarzlarına yönelik sürekli yeni ürün ve pratikler sunarak, yeni pazarlar ve tüketim kültürleri ortaya çıkardığı için böyle bir bakış açısı dahi yeterli olmayabilir. Buna örnek olarak inanç turizmi verilebilir. Dindarlar için günahlardan arınma, dinin gereklerini yerine getirme, grup ve ya topluluğa olan aidiyeti güçlendirme anlamına gelen inanç turizmi, firmalar için tüketim unsuru olarak görülebilir (Aygül ve Öztürk, 2016: 194-195).

Din besinlere yüklediği anlamlar sayesinde bireylerin yemek kültürlerini biçimlendirerek ve besinlere kutsallık atfederek bireylerin yemek tercihlerinin inanç sistemlerinin bir parçası haline gelmesini sağlamaktadır. Yeme içme biçimlerini sembolleştiren din alışlagelen beslenme şekilleri üzerinde yaptığı değişikliklerle,

beslenmeyi dini bir ritüele dönüştürebilmektedir. Müslümanların imsak ve iftar arasında hiçbir yiyip içmeden ve cinsellikten uzak durarak geçirdikleri oruç ibadeti örneğinde olduğu gibi din insan beslenme alışkanlıkları ve cinsel pratiklerini değiştirerek iktidarını inananların bedenleri ve beslenme biçimleri üzerinde tesis etmektedir (Gürhan, 2017: 1208-1209).

İletişim teknolojilerinin gelişmesi, medya ve reklamcılığın yaygınlaşması ve kapitalist sistemin dönüşümü ile birlikte her şeyin metalaşmaya başladığı toplumlar tüketim toplumlarıdır ve bu toplumlar içerisinde dini sembol ve değerler tüketim kalıpları içerisinde yerini almaktadır (Demirezen, 2015: 19). Aynı zamanda dini semboller tüketim toplumun kodlarından meydana gelen hayat formlarından bağımsız yaşanmadığı tüketim simgelerine dönüşmektedir. Yani dini değer ve semboller tüketim kodlarıyla karşılıklı ilişkilerinden dolayı metalaşmaktadır. Aynı zamanda tüketim toplumu değerlerini benimseyen insanlar dini değerlere bir meta olarak yaklaşabilmektedir (Demirezen, 2015: 53). Metalaşma daha önce ekonomik bir değeri olmayan servis, ürün ve ilişkilerin ekonomik hale gelmesini ifade etmektedir (Demirezen, 2015: 38). Bu noktada metalar sistemine entegre olan dini semboller metalar sistemindeki konumuna göre anlam ve önem kazanmaktadır. Her şeyin metalaştığı bir ortamda yetişen bir kişi inanç ve ibadetler diğer tüketim ürünlerine yaklaştığı gibi yaklaşarak tüketim değerlerini daha da beslemektedir (Demirezen, 2015: 81).

Sonuç olarak din insanın tüketim faaliyetlerini sınırlayan ve tüketime etki eden bir unsurdur. Tüketim açısından bakıldığında zaman evrensel dinler genel olarak lüks ve aşırı tüketimi yasaklar. İsraftan uzak, gösterişe kaçmayan bir tüketim anlayışı dinlere göre iyi kulluğun bir göstergesidir. Hatta israf, lüks tüketim gibi unsurlar insanları dünyaya bağlamakta ve öte dünya inanışlarına zarar vermektedir. Bu yüzden tüketim toplumunun bu tüketim anlayışı dindar insanlar tarafından uzak durulması gereken bir anlayış olarak görülür. Bu noktada dindar insanlar bağlamında dinin tüketim davranışlarını sınırlandırması olağan bir durum olarak görülür. Buna karşın denklemin öbür ucunda tüketim toplumunun yaşam tarzı ve tüketim anlayışı insanların dini değerlerini etkilemektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi dini inançlar ve semboller tüketim malzemesi olmakta ve dindar insanlar kendilerine din alanı içerisinde bir tüketim kültürü ve yeni bir yaşam tarzı oluşturmaktadır. Tüketim toplumunun ileri tüketim alışkanlıkları ile dini ahlakın azla yetinme kültürü arasındaki karşılıklı

m¼cadele iç içe geçmiş bir biçimde sürmektedir. Burada kısaca değinilen din ve tüketim ilişkisi, dinin tüketim davranışları üzerindeki etkisi araştırmanın ikinci bölümünde İbn Haldun, Bourdieu, Weber ve Ülgener bağlamında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL OLARAK DİNDARLARIN TÜKETİM EĞİLİMİ

2.1. İsrâf ve İtidal Arasında Tüketim Melekesi: İbn Haldun

Araştırmanın bu bölümünü İbn Haldun'un meleke kavramı ve tüketime bakış açısı oluşturmaktadır. Bu bağlamda bedevi ve hadarî yaşam biçimlerinden yola çıkarak oluşturduğu tüketim teorisi bedeviliğin azla yetinme ve bu yöndeki tüketim eğilimi ile hadarîliğin israf ve lükse dayalı tüketim eğilimi kıyaslar ve bu yaşam tarzlarının kişinin dini ve ahlakı üzerindeki etkisini inceler. Bunun yanında İbn Haldun'un tüketim teorisinde lüks (teref), israf ve itidal kavramları geniş yer tutar. İsrâf aşırılığı itidal ise orta hali temsil eder. İbn Haldun doğuştan gelen ve tekrarlar sonucu oluşan alışkanlıktan öte bir hali tanımlamak için meleke kavramını kullanır. Araştırmamızda insanların tüketim davranışlarındaki melekeler, tüketim melekesi olarak değerlendirilmektedir.

İbn Haldun tüketim davranışlarının temeline itidalli tüketimi alır. O'na göre “çok besin almak”, “aşırı tüketim”, ve “aşırı lükse yönelmek” toplumlar açısından helak edici bir unsurdur. Bu noktada israf, haddi aşan tüketim ve haddi aşan lüks tüketim hem bireyler hem de toplumlar için zararlı olarak görülür (Zorlu, 2020: 518). Bunun yanında İbn Haldun tüketime konu olan insan ihtiyaçlarının belirlenmesinde bireyden ziyade toplumun etkin güç olduğunu ifade eder. Bu bağlamda ihtiyaçlar belirli bir sosyal mûhitte insanların sosyal etkileşimle inşa ettikleri alışkanlıklar tarafından belirlenir (Zorlu, 2020: 495). Bu bir anlamda toplum ya da ait olunan grub tarafından oluşturulmuş tüketim melekelerinin bireyin tüketim davranışları üzerinde etkili olduğu anlamına gelmektedir.

2.1.1 İnsanda Tüketim Eğilimi

İbn Haldun insanları yaşayış biçimlerine göre tasvir etmiştir. Kırsalda yaşayan, az tüketen, azla yetinen, yalnızca zaruri ihtiyacı kadar kazanıp o kadar tüketen insanları bedevi, şehirlerde yaşayan, zaruri ihtiyaçlarının yanında işlenmiş ürün ve lüks tüketime yönelen, refah düşkününü insanları hadarî olarak nitelemiştir. İbn Haldun bu yaşayış tarzlarının kişinin ahlakı ve dini üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır. Bedevilerin bu tüketim alışkanlıklarından dolayı fitratla gelen özelliklerini koruduğunu hadarîlerin ise refah ve bolluk sonucu ortaya çıkan israfa ve lükse yönelik

tüketim sebebiyle bu fitrat özelliklerinin bozulduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda İbn Haldun bol tüketim eğiliminin insanı ahlaki açıdan zayıflatarak dinini bozduğunu ifade etmektedir.

Yaşam tarzı olarak İbn Haldun “bedevi” ve “hadarî” olarak iki tip yaşantıdan bahseder. Bedevilerin bir araya gelip içtimai bir hayat yaşamaları gıda, barınak ve elbise gibi ihtiyaçları, maişetleri ve ümranları konusunda yardımlaşmaları sadece hayatı koruyacak ve yaşamalarına yetecek miktardadır. Hadarîler ise bedevilerin aksine zaruri olandan fazlası için yardımlaştilar, gıdaları çoğalttilar, bu husustaki dikkat ve itinaları arttı, daha geniş evler yaptılar, şehir ve kasabaları inşa ettiler. Refah hali arttıkça incelikte son haddine ulaşan aşırı refahın adetleri ortaya çıktı. Gıdaların terbiye edilmesi, yemek yapılan kapların güzelleştirilmesi, pişirilen yemeklerin nefaseti, ipek ve atlas gibi pahalı kumaşlardan elbise edinilmesi, ev ve konutların yükseltilerek sağlam, süslü ve sanatkârane yapılması ve sanat imkânlarının son haddine çıkmasına daha fazla dikkat ve itina gösterildi. Binaların görkemli olmalarına aşırı derecede önem verdiler, elbise, yatak, kap kakak ve ihtiyaç maddeleri gibi edinmiş oldukları şeylerin güzelliği konusunda değişik yollara başvurdular. Bedevilikteki gıda, yiyecek, meskenlerin hadarîlikte ihtiyaç ölçüsünden çıkılıp lüks ihtiyaç maddelerine doğru bir eğilimi söz konusu olmuştur (İbn Haldun, 2017: 324).

Zaruri ihtiyaç maddeleri esas olarak gereklidir ve lüks ihtiyaçlardan daha eskidir, onlardan önce gelir. Çünkü zaruri ihtiyaçlar köktür, lüks ihtiyaçlar ise ondan doğmaktadır. Çünkü insanların istedikleri şeylerin ilki zaruri ihtiyaç maddeleridir. Zaruri ihtiyaçları elde etmedikçe insan mükemmele ve refaha varamaz. Nefis ilk fitratı üzerinde bulunursa kendisine gelen şeyleri kabule hazır bir vaziyette olur, üzerine gelen hayır veya şer onun tabiatı haline gelir. Çünkü bir huy nefse gelir ve yerleşirse nefis diğerinden o nispette uzaklaşmış ve onu kazanması o derecede güçleşmiş olur. Yani kişinin nefsine hayırlı ve iyi adetler yerleşirse ve nefsinde hayırlı işleme melekesi oluşursa o kişi artık şerden ve kötülükten uzaklaşmış olur. Aynı şekilde daha önce nefsine şer ve kötü adet yerleşmiş olan için de durum aynıdır. Bu anlamda lüks tüketime ve refahın getirdiği adetlere kaymış, dünyevi arzuları üzerinde ısrarla duranların nefisleri kötü ve çirkin bir huy ile kirlenmiştir. Bu durum kendilerinde yer ettiği nispette hayır ve faziletten uzaklaşmıştır (İbn Haldun, 2017: 326-327). Bu anlamda yalnızca ihtiyacı kadar olanla yaşamak fitrata uygun olandır. Bol harcama ve lüks tüketim insan nefsinin kirlidir.

İbn Haldun’a göre nerede olursa olsun kendini açlığa alıştıırıp, haz, zevk ve lezzetlerden uzak durarak yaşıayan kişiler, bolluk ve refah içerisinde yaşıayanlardan daha güzel bir dini yaşıayışıa sahiptir ve ibadete daha düşkündürler. Gıdayı fazla tüketen kişi gaflet halinde bulunur ve kalbi katıdır. Bu yüzden abid ve zahidler gıdalarını en aza indirir. Aynı zamanda kendini lezzetli nefis yiyeceklere ve bolluğa alıştıran kişiler kıtlık anında çabuk helak olur. Yani insanları açlık değil daha önce alıştııkları tokluk helak eder. Kişiler kendilerini adet ve itiyat halinde belli gıdalara alıştıırırlar. Eğer bu gıdayı terk etmek zorunda kalırlarsa bu onlarda dert ve hastalık yapar. Kesin olarak insan nefsi bir şeyle ülfet edince, ülfet ve ünsiyet ettiğı şey onun cibilliyetinden ve tabiatından bir şey haline gelir. Çünkü insan nefsi birçok renge girer. Eğer bir kişi kendini açlığa alıştıırırsa bu onun tabiatı olur (İbn Haldun, 2017: 271-273). Bu alışkanlıklar günlük yaşıantıda süreklilik kazanırsa hayatın farklı yönlerinde disiplin ve düzenleme becerisi kazandırır (Ülgener, 2015: 43).

İbn Haldun’a göre bol ya da az alınan gıda maddeleri, beden ve ruh üzerinde aynı kuvvette fakat farklı yönde tesire sahiptir. Az yemek çeviklik, güzellik, mükemmellik ve safiyet yaparken çok yemek tersini yapar. Ruhsal bakımdan ise az yiyen kişi zihin daha açık, anlayışı daha iyi, kavrayışı daha hızlı, daha akıllı ve daha zeki olur (İbn Haldun, 2017: 274). Çok yemek ise bunun tersini meydana getirir. İbn Haldun’a göre tüm hastalıkların başı alınan gıdalardır. Peygamberimiz bir hadisinde “Mide dert yuvasıdır. Perhiz baş ilaştır. Tüm hastalıkların menşei oburluktur” diye buyurmuştur. Perhiz az yemek anlamındadır. Az yemek insana sağlık kazandırır (İbn Haldun, 2017: 740). İnsan yaşıamının basit olması ve ihtiyaç azlığı, insanların hem beden hem de ruhen daha güçlü olmasına katkıda bulunur. İbn Haldun’a göre az miktarda gıda almak kişileri hem tembellikten korur hem de ahlaklı bir yaşıam tarzı sürdürmelerine neden olur. Aynı zamanda iklimle birlikte tüketilen gıda çeşidi ve miktarının, bedenlerini kullanma biçimlerinin bir mekânda bir araya gelmesiyle benzer insanların meydana geldiğini söyler (Zorlu, 2019: 33).

İbn Haldun’a göre ihtiyacın üstünde zenginlik ve refah insanları rahata sürükler. Bu rahat içerisinde insanlar daha geniş evlerde yaşamaya ve lükse yönelirler. Tüketimlerinde aşırıya kaçarlar ve daha iyi daha çeşit tüketim malları üretirler. Haldun bu durumu şehir hayatına bağlamaktadır (İbn Haldun, 2017: 324). Şehir hayatında var olan ihtiyaç fazlası bu aşırılık kişinin nefisine yerleşir. Aşırılığın yerleştiğı bu nefis ne dini ne dünyevi huzur bulamaz. Refahla ilgili adet ve itiyatların gerektirdiğı ama

kazancın yetmediği külfetler ortaya çıktığı için dünya olarak da istikamette olamaz. Bu durum insanları itidal haddinden çıkararak israfa sürükler ve sonuç olarak fakirlik baş gösterir (İbn Haldun, 2017: 670). İsrâf ve ifrat insanları düşkün, hakir ve fakir yapar (İbn Haldun, 1997: 638). İbn Haldun kırsal yaşamdaki insanların yaşam tarzlarına uygun olarak ihtiyaçları kadar üretip tükettiklerini, kırsal yaşamda geçim ve kazanç koşullarının sınırlı olduğunu iddia etmiştir. Aksine şehir yaşamında ise üretim çeşitlilik arz eder ve ihtiyacın üzerinde bir değer ortaya koyar (Demir, 2018: 54). Şehir yaşamının aksine kırsal yaşam yalındır ve gıda, giyim, savunma için sağlamlık ve pratiklik aranır. Şehir karmaşık yapısı içinde, uzmanlaşma temelli ve ziraat yaklaşımıyla ihtiyaç fazlası ürün ortaya çıkarır. Bu fazla ürün ise rahat ve lüks yaşam harcamalarında kullanılır (Demir, 2018: 56). Bu noktada İbn Haldun'a göre rahat ve lüks yaşamın temelinde şehir hayatı yatar. O'na göre kırsal yaşam sadeliği şehir hayatı ise lüks ve bolluğu getirir. Bu noktada kırsal insanlar fitrata daha uygun yaşar. Bu da onların dini yapılarına daha uygun yaşadığı anlamına gelmektedir. Haldun'a göre fitrata uygun tüketim tarzı itidalli tüketimdir.

İbn Haldun'a göre itidal dinin kaynağıdır. İtidal gibi faydayı, emniyeti ve fazileti kendinde toplayan başka bir şey yoktur. İtidal doğru yolun bir alametidir ve insanı doğru yola götürür. Doğru yol ise insana mutluluk getirir. Bu şekilde insan maksadına ulaşır. Bu yüzden tüm işlerde itidalden ayrılmamalıdır. İtidal insanları günahattan uzaklaştırır, hayırlı işlere sevk eder (İbn Haldun, 1996a: 122-123). İtidal dairesini aşan harcamalar israf derecesini bulur (İbn Haldun, 1996a: 298). Dünyanın yerilen tarafı serveti israf etmek ve sarf ederken itidalden ayrılmaktır. Servet itidal elden bırakılmadan ve Allah yoluna harcanırsa insanlara hak yolunda ve ahirette derece kazanmada yardımcı olur (İbn Haldun, 1997: 518).

2.1.2. Meleke Kavramı

İbn Haldun, meleke kavramının üzerinde yoğun bir şekilde durmaktadır. Ona göre insan öğrenmesinin temeli, bu öğrenmelerin sürekli tekrarlar sonucu kişinin değişmez bir doğası haline gelmesi sayesinde olur. Bunu yapabilmek içinde, düşünce ve davranışlar arasında bir uyum ve davranışa geçen düşüncenin insanda kökleşmesi yani hal haline gelmesi gerekir (Oruç, 2010: 136). Meleke nefiste meydana gelen ve zihinde yerleşen bir keyfiyet ve haldir. Meleke, sureti zihinde tamamen yerleşinceye

kadar, bir işi tekrar etmek suretiyle o işe alışmaktır. Melekeyi asıl meydana getiren şey işin oranı ve yapılma miktarıdır. Bir işi öğretmenden öğrenmek, göz ile görmek ve bizzat işleyerek öğrenmek, rivayet ve tarif ile öğrenmekten daha faydalıdır. Bu anlamda bir fiili işleyerek elde edilen meleke rivayet ve tarif ile elde edilenden daha kuvvetli bir şekilde zihne yerleşir ve kişi melekesi nispetinde hüner ve maharet kazanır (İbn Haldun, 1996a: 367). Kökleşmiş alışkanlık olarak da adlandırabileceğimiz meleke ancak anlamak ve bilmek sonunda meydana gelir (İbn Haldun, 1996b: 192). Hayvanda bile var olan tabiatın istediğini elde etmeye çalışma içgüdüğü, insan için tabii bir hal olduğundan, bu tabiatın şevkiyle kendinin bilmediklerini kendinden önce o ilimleri öğrenmiş kimselere ya da o ilimde üstün olanların fikirlerine ya da Tanrı elçilerinden öğrenmiş olanlara başvurarak öğrenir. İnsan bu yolla öğrendiği hakikatleri ve kendine arız olan halleri birbiri arkası olmak üzere düşünür ve düşünmeye alışmakla düşünmek melekesi meydana gelir (İbn Haldun, 1996a: 442). Bu anlamda meleke doğuştan gelen ve sonradan kazanılan olarak iki özellik gösterir.

İbn Haldun insan davranışlarının, alışkanlıkların sürekli tekrar edilmesi sonucu meydana gelen meleke tarafından belirlendiğini düşünmektedir. İbn Haldun’a göre “İnsan alışkanlıklarının oğludur. Onunla alışıp kaynaşmıştır. Kendi tabiat ve mizacının oğlu değildir. Hayatta alışmış olduğu şeyler onun yaratılışı ve tabiatı, onun için meleke ve alışkanlık olur” (İbn Haldun, 1997: 315). İnsan davranışları, günlük hayatın içerisinde muntazam ve disiplinli harekete alıştırılırsa, bu alışkanlığın hayatının diğer taraflarına aynı muntazamlık ve disiplin yönünde şekil vermesi muhtemeldir (Ülgener, 2015: 43). “Meleke (itiat, habit) belli bir fiilin icra edilmesinden ve arka arkaya tekrarlanmasından hasıl olan (ruhta) kökleşmiş bir sıfattır. Sözü edilen tekrarlama işine fiilin sureti (ruhta) iyice yerleşene kadar devam edilir. Meleke aslı (olan fiil) nispetinde olur” (İbn Haldun, 2017: 722). İbn Haldun’a göre “Tekrarlar ne kadar eksik olursa, o ölçüde meleke de noksan olur” (İbn Haldun, 1996b: 144). Çünkü meleke dediğimiz alışkanlık işlerin ardı arkası kesilmeden sürekli tekrarlanması ile meydana gelir. İşlerin tekrarlanması bırakılırsa, o işlerden doğan melekede unutulur (Haldun, 1996b: 147). Herhangi bir ilimde bir meleke sağlanmadıkça, o ilimle ilgilenen kişi onu iyice kavramış, idrak etmiş ve bilmiş sayılamaz (İbn Haldun, 1996a: 443).

Kişinin alışkanlıkları meleke haline gelirse artık onda hal olur ve o halin dışına çıkması zorlaşır. Örneğin, hayırlı bir kimse nefsinin ilk başta hayırlı iş ve adetleri yaparak iyiliğe alıştırılırsa ve nefsinde meleke halini alırsa kötü yollara sapmak ona zor

gelir. Aynı şekilde kötü kimsenin hali de böyledir, kötülük onda meleke halini aldığı zaman iyiliğe yanaşması zorlaşır (İbn Haldun, 1997: 309-310). Bu anlamda her iş ve amelin ruha etki etmesi doğaldır. Hayırlı işler hayırlı eserler bırakır. Kötü ve fena işlerinde kötü etki bırakacağı aşikârdır. Bu iki işte tekrar edilmek suretiyle nefis ve ruha yerleşir. Yapılan her iş nefse etki ettiği için karaktere de etki eder. Bu karakterler, bir işe devam etmekle meydana gelen melekeler benzer (İbn Haldun, 1996a: 364-365).

2.1.3. İnsanda Bir Eğilim Olarak Tüketim Melekesi

Makro çerçevede insanda tüketim melekесinin oluşmasında en önemli unsur mülkün gelirlerinin kentlerden kırlara makamlar, mevkiler ve itaat üzerinden yeniden dağıtılmasıdır. İtaat temelinde gelirin yeniden dağıtımı kentleri tüketim kentlerine dönüştürür. Çünkü makam, mevkiler ve itaat prensibi üzerinden gelirin dağıtımı, gelirin saray ve konaklar gibi dar bir çevrede kalmasını getirir. Gelirler kentlerdeki konaklar ve saraylar çerçevesinde lükslere gider (İbn Haldun, 2018: 672, 670). Kentlerde refah ve lükslerle şekillenen sosyal muhitler oluşur. Hanedan çevresi, yüksek kademedeki kişiler ve yeni kuşaklar hem kendilerini hem de diğerlerini refah prensipleriyle değerlendirirler, lüksleri elde etmek için birbirleriyle rekabet ederler (İbn Haldun, 2018: 671). Halkın bol nimetlere ve refaha ulaşmasıyla hadarî ahlakı ve adetleri bu halk üzerinde de görölmeye başlar. Sanata düşkünlük, refah çeşitliliği ve mükemmellik anlayışıyla yemekte, elbisede, bina yapımında, ev eşyasında vs. kibar ve zarif görünüm önem kazanmaktadır. Evlerin ve ev eşyasıyla ilgili zarafet son haddine ulaşınca, cismani ve hissi arzulara itaat etme hali onu takip eder. Bu surette insan nefsi söz konusu adet ve itiyatlarla birçok şekillerde renklenir. Artık nefsin bu hali, bu vaziyet karşısında ne dini ne de dünyası itibariyle huzur içinde ve istikamet üzeri olamaz. Çünkü bu hal bir daha kolay kolay çıkarılmayacak biçimde yerleşmiştir. Dünyası itibariyle de istikamet üzeri olamaz. Çünkü adet ve itiyatların gerektirdiği lakin kazancın karşılamadığı birçok ihtiyaçlar ve külfetler ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak insanın din ve dünya itibariyle huzuru bozulur, saadeti kaybolur ve tatmin edilemez olur (İbn Haldun, 2017: 670). Bu suretle bu tüketim tarzında yaşayanların masrafları büyür, itidal haddinden çıkarak israf derecesine ulaşır ve bu halden kurtulamaz. Çünkü lüks adetlerin tesiri ve bunlara itaat etme hali onlarda meleke oluşturur. Sonuç olarak tüm kazançları masrafa gider, fakirleşir ve ihtiyaçlı hale gelirler. Bunun yanında bu

ihtiyaçlar için çalışır çabalar ve onları elde etmek için ahlaklarından vazgeçerler. Ayrıca bu lüks ve konfora yönelik oluşan hal onları kazançta harama ya da sahtekrlıa yöneltebilir (İbn Haldun, 2017: 670-671). Tüm bunların sonunda kişi din itibariyle de bozulmuştur. Lüks ve konfor ile ilgili adetler ve bunlara boyun eme hali onu bozmuş ve bu tür adetlerden oluşan bir meleke meydana getirmiştir. nce fiziki yapısı daha sonra ahlakı ve dini bozulmuş olan insan aslında insanlıını kaybetmiştir (İbn Haldun, 2017: 673).

İbn Haldun insanda tüketim eğiliminin ortaya çıkmasında refah ekonomisini, mülkün ödüllendirme sistemi, sosyal muhit ve insan doğası olmak üzere üç unsurla ele alır. Kentlerin ve refahın gelişmesine paralel olarak rahat ve sakin bir yaşam koşulları oluşur. Gıdanın bol olması, konaklar, hamamlar gibi refah kurumların ortaya çıkması kentlerde rahat bir yaşam tarzının oluşmasına neden olur. Bu refah koşullarında insanın fıtratı değişir. İnsanda bir eğitim olarak “aşırı tüketim”in ya da “tüketim temelli insan doğası”nın ortaya çıkmasının bollukla ilgili bir boyutu vardır. Fakat tüketim temelli bir insan doğasının ortaya çıkmasında makro düzeyde mülkün ödüllendirme sisteminin, mikro düzeyde ise refah değerlerinin ve insan alışkanlıklarının bir sosyal muhit çerçevesinde dolaşıma sokulması etkileyicidir. Bu unsurlar İbn Haldun tüketim teorisinin zeti mahiyetindedir. Umranlarda/uygarlıklarda/toplumlarda refah ve bolluğun artışıyla yeme içmeden giyime, evlerden konuklara, gündelik hayattan nişan, düğün ve devlet törenlerine, hamamlardan saraylara, saray bahçelerine yeni tüketim nesnelerinin kullanımı ortaya çıkar. İbn Haldun (1996a: 367) insanın doğuştan gelen fıtratına sonradan eklenen öğrenme, sosyalizasyon ve alışkanlıklarla edinilen, beden ve benliği şekillendiren yeni şeyleri “meleke” kavramıyla ele alır. Bu bağlamda ona göre insan doğasının bir doğuştan getirdiği bir ifrat tarafı, bir de sonradan kazandığı fıtrat tarafı vardır. İnsanın doğuştan sahip olduğu ifratı iyiye, güzele ve doğruluğa yöneliktir. Bu nitelikler insanın doğuştan sahip olduğu melekelerdir, aynı zamanda her insanda bulunması hasebiyle evrenseldirler. Fakat bu evrensel nitelikler onları destekleyen iyi bir toplumda ve sosyal koşullarda devam eder. İnsanın doğasına sonradan toplumsal, sosyal koşullarla, sosyalizasyon ve öğrenme yoluyla eklenen şeyleri kazanılmış melekeler olarak değerlendirir. Bu bağlamda ister doğuştan isterse sonradan kazanmış olsun bütün melekeler, insanı sarıp sarmalayan yetenek, kabiliyet, kudret gibi anlamlara gelir.

Bir iş işlendikten sonra bir vasıf olarak şahsa ait olur. O iş tekrar edildikten sonra ise hal olur. Hal, zihin ve akılda sağlam olarak yerleşmiş bir durumu ifade eder. Bu iş tekrar tekrar işlendikten sonra ise meleke halini alır. Meleke bu anlamda zihin ve akılda sağlamca yerleşmiş bir şeydir (İbn Haldun, 1996b: 194-195). Mesela bir dilde melekeyi edinmiş bir kimse, bu melekedan sapamaz. Belli bazı tamlamaları, terkipleri bırakmak istese de bunu yapamaz. Alışmadığından dili varmaz. Aklında yerleşmiş olan melekesi buna engel olur (İbn Haldun, 1996b: 212). Beyin önce meydana gelen melekeyi kabul ettikten sonra diğer ikinci melekeyi çabuk kabul etmeme hali doğar. İki meleke arasında çekişme olur ve beynin melekeyi kabul etmesi güçleşir. Bu hal suni olan bütün melekelerde vardır (İbn Haldun, 1996b: 225). Bu hususta örnek olarak bir terzi ele alınırsa, terzi iyi sağlam ve ruhunda kökleşmiş bir terzilik melekesini kazandığı zaman artık ondan sonra iyi bir marangozluk ve dölgerlik melekesini elde etmesini bekleyemeyiz. Ancak önceki meleke henüz sağlam bir şekilde yerleşmemiş ve boyası kökleşmemiş olursa beklenebilir. Bunun sebebi şudur ki melekeler, nefsin ve ruhun sıfatları ve renkleridir. Bunlar üst üste meydana gelmezler. Bir kişi, fitrat üzerine yani zihnen ve bedenen hiç işlenmemiş ve dokunulmamış bir halde bulunursa, o melekeleri çok daha kolay kabul eder. Eğer kişi bir meleke ile boyanıp fitrattan çıkarsa, kendisinde hâsıl olan bu melekeden boyası sebebiyle ondaki yetenek zayıflar (İbn Haldun, 2017: 728). Sonuç olarak dini yaşam tarzı ile kişide oluşan azla yetinme meleke halini alırsa kişi az gıda ile yetinir ve aşırı, lüks harcama ve israf yönelmez. Diğer taraftan insanda yeme içmeden cinselliğe arzu düzeyinin itidalden aşırılığa kaçması ve altın mücevher, konak ve bahçelerinin güller ve çiçeklerle dolu olduğu saraylar gibi lüxlere sahip olma tutkusuna oluşması, o insan nefsinin bu türden adetlerden hâsıl olan melekeler oluştuğu anlamına gelir. Çünkü refah değerleri bolluk ona hâkim olmuş, refah değerleri ve lüksün itiyat ve adetleri onu yönlendiren meleke haline gelmiştir (İbn Haldun, 2018: 760). Kişi kendine galip ve hâkim olan refah düzeyini talep eder. Bu uğurda sahtekârlık, yolsuzluk ve her türlü hileye başvurur (İbn Haldun, 2018: 671). Bu bağlamda kişide eğer lüks, israf ve aşırı tüketim bir meleke halini alırsa bu tüketim tarzı artık o kişi için bir tercihten ziyade bir zorunluluk halini alır. Bu durumda kişi farkında olmasa bile tüketim davranışlarını kendisinde meydana gelmiş bu tüketim melekesine göre belirler. Durum tam tersi içinde geçerlidir.

2.2. *Habitus* ve İnsanda Tüketim: Pierre Bourdieu

2.2.1. *Habitus* Kavramı

İbn Haldun'daki meleke kavramı Bourdieu'da *habitus* kavramında karşılık bulmaktadır¹¹. Bu sebeple meleke kavramını daha iyi anlamlandırabilmek için *habitus* kavramının üzerinde durma gerekliliği ortaya çıkmıştır. “*Habitus* kavramının kökeni binyıllar öncesine dayanmaktadır. Kavramın kökeni Latince'dir. “Kaynağını Aristoteles'in heksis'inden (huy; iyelik) alan ve ortaçağ felsefesinde ‘sürekli yinelenen, alışkanlık haline getirilmiş davranış biçimi’ için kullanılan terim: ‘edinilmiş düşünce, davranış ya da beğeni kalıbı’ olarak ifade edilir (Güçlü, Uzun, Uzun, ve Yolsal, 2002: 640-641). *Habitus* kavramı her ne kadar ilk bakışta alışkanlık gibi görünse de “alışkanlık” kelimesinden daha iyi biçimde Aristoteles'te “exis” “ edinme” ve “yetenek” anlamlarını ifade etmektedir (Mauss, 2005: 471). Durkheim “Fransa’da Pedagojinin Evrimi” adlı derslerinde (1904–1905) ve Max Weber de “Ekonomi ve Toplum”da “Dinsel Çilecilik” (1918) adlı tartışmasında *habitus* kavramını farklı içerikleriyle kullanmışlardır (Palabıyık, 2011: 128). Daha sonra *Habitus* kavramı Bourdieu tarafından “toplumsal yapılar ile toplumsal eylemler arasındaki bağı oluşturduğu düşünülen bir dizi edinilmiş düşünce, davranış ve beğeni kalıbı” olarak kullanılmıştır (Marshall, 1999: 291). Bourdieu geniş anlamda “*habitus*”u

“Kalıcı, tercüme edilebilir bir yatkinlikler sistemi; yapılandırıcı yapılar işlevi görmeye, yani sonuçlara dair bilinçli bir hesaplamayı veya o sonuçları elde etmek için gereken işlemler hakkında açık bir ustalığı gerektirmeksizin, neticelerine nesnel olarak uyarlanabilen pratiklerle temsilleri doğuran ve düzenleyen ilkeler işlevi görmeye önceden yatkin, yapılanmış yapılar” (Bourdieu, 1990h: 53 Akt: Swartz, 2015: 144).

olarak tanımlamıştır.

Bourdieu *habitustan* aynı zamanda “kültürel bilinçdışı”, “alışkanlık oluşturan güç”, temel derinlemesine içselleştirilmiş büyük örüntüler”, “zihinsel alışkanlık”, zihinsel ve bedensel algı, beğeni eylem şemaları”, “düzenli doğaçlamanın üretici

¹¹ Meleke ve *habitus* kavramlarının kullanımları konusunda bkz: Zorlu, Abdulkadir, “Gereksinimlerin, İhtiyaçların ve Arzuların Dönüşümü Bağlamında İbn Haldun’un İhtiyaçlar Kuramı”, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, cilt 12, sayı 1, 2020, s. 496-497.

ilkesi” gibi ifadelerle de bahsetmektedir. *Habitus* kavramının içeriği zamanla, eylemin hem bedensel hem de bilişsel temelini vurgulayacak ve alışkanlık olmuş davranışlarına ek olarak yaratıcı eylemleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Aslında bütün bu adlandırmalar, eylemi meydana getiren derin, içselleştirilmiş bir yatkınlık sistemine dayanır. *Habitus*, söylemden ziyade pratiğe dayalı bilişselliğinin yanında bedenleşmiş, kalıcı ama uyarlanıp yeniden üretilebilen, aktarılabilir bir özellik göstermektedir. *Habitus* aynı zamanda belirli toplumsal koşulların ürünüdür (Swartz, 2015: 144-145).

Habitus gizemli ya da metafizik hafıza anlamına gelmez. *Habitus*a konu olan alışkanlıklar sadece kişilere göre değişmezler; topluma, eğitime, moda, zevke, prestij konularına göre de değişirler. *Habitusu* anlamak için ruhtan ve onun tekrarlama yeteneklerinden başka bir şeyin görülmediği yerde kolektif ve bireysel pratik bilincin etkisini görmek gerekir (Mauss, 2005: 471). Bu anlamda *habitus* bireye özgü olarak görülen şeylerin bile kolektif olduğunu anlatır. Tarihsel eylem denilen olgu sosyal bilimlerin asıl nesnesi olan birey ve grubun arasındaki eylem ilişkisidir. Toplumsal olanın bireylerde hayat bulmasıyla ortaya çıkan dayanıklı ve aktarılabilir bilgi, beğeni ve eylem şemaları ile toplumsal olanın fiziksel nesnelerinin yarı-gerçekliğine sahip olan mekanizmalarda ya da şeylerde kurulmasının ürünü olan, nesnel ilişki sistemlerinin olduğu alanların ilişkisidir. Yani “*habitus*” toplumsal temsil ve pratiklerin takdir edilen gerçeklikler şeklinde algılanmasıdır (Wacquant ve Bourdieu, 2003: 116-117). Kolektif ve gerçeği algılama şekli olan *habitus*, aileden alınan zihinsel/bilişsel yapılar ve dünyaya bakışla sosyal yapının içselleştirilmesi ve genelleştirilmesi arasındaki ilişkidir. Yani *habitus*, kişisel tecrübeler ile kendine miras kalan yapısal özelliklerin karşılıklı ilişkisi sonucu oluşan bütünsel ve sürekliliği olan bir şekilde dünyayı algılama şeklidir. Bu anlamıyla toplumsal işlev açısından doktrinle ya da gelenekle benzerlik göstermektedir (Zorlu, 2016: 184-185).

Bourdieu *habitus* kavramına şeklini verirken yapısalcılığın üç temel kavramından etkilenmiştir. İlk olarak insanların yarattığı dilin uzun vadede belli bir düşünceye, eğilime ve yatkınlığa sahip bireyler yaratması örneğinde olduğu gibi, bireyler nesnel yapıları oluştururken aslında nesnel yapılar bireyleri oluşturur. Bu anlamda ikinci olarak gösterge sistemleri sadece bireyin varoluşunu değil dünyayı nasıl algıladıklarını da belirler. Üçüncü olarak da ilişkisel düşünmedir. Gerçeklik ve birey bu gösterge sistemlerinin ürettiği bir ürün gibidir (Webb ve ark. 2012 aktaran: Keleş, 2015: 20-21). Aynı gösterge sistemleri hemen hemen aynı bireyleri yaratır.

Bizim toplumsal olaylara katılmamız bilinçli bir eylem olmaktan ziyade kendimizi içinde bulduğumuz bir şeydir. Çocukluktan itibaren yetişkinliğe hazırlanırız. Meslek sahibi olmamız gerektiğini, utangaçlığı, girişkenliği, dine ya da başka bir şeye olan saygıyı ailemizden ve çevremizden görerek öğreniriz. Neyin kabul edilip edilmediğine göre kendimize davranış kalıpları ve eylem biçimleri oluştururuz. Bu sosyal yaratma sürecinin gücü, büyük ölçüde bedensel olarak, kim olduğumuzun, toplumda nasıl var olduğumuzun bir parçası olarak yaşanır (Calhoun, 2014: 103). Buradaki sosyal süreç Bourdieu için önemli olan yapı ve eğilim kavramına işaret eder. Görüldüğü gibi *habitus*, dışsal yapıların içselleştirildiği ilk sosyalleşme sürecinin ürünüdür. Bunun sonucunda sınıflaşmış bir toplumda belli bir grup için neyin olanaklı neyin ise olanaksız olduğunu gösteren durumlarla ilgili içselleştirilmiş yatkınlıklar gelişir. Bu *habitusun* eylemin yapısal sınırlarını çizmesidir. *Habitus* aynı zamanda bu sosyalleşme sürecine paralel olarak algıları, hayalleri ve pratikleri doğurur. Yani, *habitus* eylemi biçimlendirme eğilimindedir. Başarı ya da başarısızlık ihtimalleri içselleştirilir ve bireysel hayaller ve beklentiler olarak tüm olasılıkların nesnel yapısını yeniden üretme eğilimde olan eylemde dışa vurulur. Sonuç olarak kişinin sahip olduğu yatkınlıklar eylemi üretir (Swartz, 2015: 147-148). Bu anlamda aynı grup, aile ya da aynı sosyal ortam içinde yetişen bireyler sahip oldukları *habitusun* etkisiyle aynı eylemleri üretir. *Habitus* toplumsallığın eyleme dönüşmüş halidir.

Wacquant'a (Wacquant ve Bourdieu, 2003: 118-119) göre, "insanın var oluşu ya da bedenleşmiş toplumsallık olarak *habitus*, dünyayı belli bir dünya olarak var eden şeydir". "*Habitus*, somutlaşmış, bedene dönüşmüş toplumsallık olduğuna göre, içinde bulunduğu, doğrudan anlam ve çıkarla dolu olarak algıladığı alanda evindedir". Bu anlamda *habitus* anlam kazanmış pratiklerin ve algılamaların üretici bir yatkınlığa dönüşmüş ve bedene işlemiş bir zorunluluktur. *Habitus*, genel ve nakledilebilir yatkınlık olarak öğrenme koşullarının özündeki sistemsal ve evrensel uygulamayı gerçekleştirir. Yani bir kişinin ya da benzer koşulların ürünü olan kişilerin davranışlarının tamamını benzer kalıpların uygulaması olduğu için sistemli kılar aynı zamanda da başka yaşam stillerinden ayırır (Bourdieu, 2015: 255). Bu grupların ve toplumsal sınıfların yaşam tarzlarını birbirinden ayırır.

Habitus geçmiş tecrübelerle dayalı bir strateji üretir ve kişinin gerçekleştireceği eyleme mizaç ve eğilim kazandırır. *Habitus*ta bir kişi bir eylemi nasıl yapacağını bilir fakat eylemi niçin yaptığını açıklamakta zorlanabilir. Çünkü bunu, sonraki

sosyalleşme aşamalarında öğrenmiştir ve yetenek haline getirmiştir. Kişi içinde bulunduğu farklı durumlara göre farklı stratejiler geliştirmeyi öğrenir (Palabıyık, 2011: 129). Aynı zamanda bu stratejiler içinde bulunulan nesnel koşullarla bir uyum halindedirler. Dışarıdan nesnel koşulların zorlamasına maruz kalan birey, bunu içselleştirerek kendinden bir parça olarak görmeye başlar. Bir yandan bu nesnel şartları kabul ederek devamlılığını sağlarken diğer yandan da pratikler sayesinde bu durumun farklı bir şekle bürünmesini ya da yeniden üretilmesini sağlar. Kişi eylem ve stratejileri ile karşılaştığı durumlar karşısında yeni düzenlilikler oluşturur. Bu durumda *habitus*, nesnel koşulların oluşumunda söz sahibi olur ve içinde olduğu sosyal dünya ile gerçek bir ilişki içine girer (Yücedağ, 2016: 117). Sonuç olarak kişi ait olduğu grubun ya da toplumsal sınıfın eylem ve düşüncelerini kendi yapısal özellikleriyle birleştirerek bir *habitus* oluşturur. Bu oluşan *habitus* kişinin yaşam tarzını oluşturur ve kişi düşünce ve eylemlerini bu yaşam tarzına göre belirler.

2.2.2. *Habitus* ve Yaşam Stili

Habitusun karşılıklı ilişkileri içinde *habitusların* kendi kalıplarına göre algılanan yaşam stilleri, avam ve seçkinler gibi sistematik bir işaretleme sistemi halini almış yapılardır (Bourdieu, 2015, 256). Bir kişinin pratikteki tüm davranışları, tüm kasıtlı tutarlılık arayışının dışında birbiriyle nesnel olarak örtüşür ve tüm bilinçli karşılaştırmaların dışında, içinde bulunduğu sınıfın diğer tüm üyeleri ile bütünsellik gösterir. *Habitus* sürekli olarak pratik nakiller üretir. Tek bir kişinin ya da daha geniş biçimde sınıfın tüm kişilerinin pratikleri kendi aralarında stil benzerlikleri meydana getirir. *Habitusun* bütünleştirici ve üretici ilkesi bireyi ve grubu çevreleyen tüm sahipliklerde ve eylemde bir fark olarak ortaya çıkar (Bourdieu, 2015: 258-259). *Habitusun* bu üretici formülü, içinde bulunulan alan ve grubun (sınıf) karakteristik zorunluluk ya da kolaylıklarını bir yaşam stili halinde tercüme eder. Bu yaşam stili içerisinde *habitus* ait tüm yatkınlıklar, müzik, sanat, ev dekorasyonu, spor vs. tüm alanlarda kendini gösterir. *Habitus*, cinsiyet ve yaş gibi toplumsal olarak şekillendirilmiş iyelikleri içinde barındırır. Kuşaklar arası ya da kuşak içi tüm yer değiştirmelerde ve zamanın belli bir anında nesnelleşmiş sınıftan iyelikler, vasıflar vb. biçimde ürünü olduğu ve yeniden gündeme getirildiği koşulları az ya da çok farklılaşarak devam ettiren bedene işlemiş bir sınıf olarak işlev görür (Bourdieu, 2015: 634). Bir grubun yaşam tarzı ise, kendi stilleri doğrultusunda mobilya ya da giyim

seçimi olarak okunabilir. Fakat bu doğru değildir. Çünkü onların sahip oldukları şeyler ekonomik kültürel gereksinimleri içselleştirmenin bir biçimidir. Bu seçimler, ailenin sahip olduğu kültürel, ekonomik sermaye, güzellik çirkinlik gibi anlayışlar içinde gerçekleşir (Zorlu, 2016: 188). Bu anlama *habitus* aile ve grubun ekonomik ve kültürel sermayesi içinde oluşan kolektif bir bilinçtir ve bu bilinç kişinin yaşam tarzını belirler.

Habitus pratikleri ve pratiklerin algısını örgütleyen, yapılandıran bir yapı olarak, aynı zamanda yapılandırılmış bir yapı özelliği gösterir. Bir ilke olarak toplumsal dünyanın algılanmasını örgütleyen mantık sınıflarına bölme, temel olarak toplumsal sınıflara bölünmenin içselleştirilmesinin ürünüdür. Her koşul, bir koşul sistemi içinde ilişkisel nitelikleri ve kendisini karşıtı olduğu diğer tüm şeylerden ayıran alanlar oluşturur (Bourdieu, 2015: 255-256). Bir düzen kurma düşüncesinde olan *habitus* aynı zamanda düzenin sürdürülmesi ve yaygınlaştırılmasına yöneliktir. Sermaye; bireyin aileden miras aldığı ve elde ettiği eğitim, gelir ve sosyal düzeyidir. Alan; sosyal yapının estetik, ekonomik ve politik alanlarıdır. Davranış ise gündelik yaşam eylemlerini ve tüketici davranışlarını kapsar. Bu anlamda *habitus*, yaşam tarzlarının yeniden üretimini ve sürekliliğini sağlayan şey olarak düşünülebilir. Yaşam tarzları *habitusla* yeni nesillere aktarılarak süreklilik kazanır ve bir düzen inşa edilir (Zorlu, 2016: 188).

Habitus bir anlamda bireyin kendine özgü eylem eğilimleri seti olarak ortaya çıkar. Bu eğilimleri kişinin toplumdaki yerine uygun kılan bir süreç vardır. Yani kişi statüsüne uygun davranmayı öğrenir. *Habitus* bundan fazlası olarak kurumlar ve bedeni birbirine bağlayan buluşma noktasıdır. Kurum ve kişi arasındaki bu buluşma noktası üyelerin kendi eylemlerini üretme biçimidir. Biyolojik bir varlık olan bireyi sosyal düzene bağlayan temel formdur (Calhoun, 2014: 104-105). Aslında bu belirli şartlar altında bireylerin davranışlarının öngörülebilir olduğuna işaret eder. Aynı *habitusla* sahip bireyler genellikle belirli davranış ve eğilimlere sahiptir. Bir gruba dâhil olan bireyin davranışları grubun *habitusuyla* bütünlük gösterir. Bu anlamda *habitus*, davranışlarda düzenlilik sağlar. Buradaki düzenlilik kişilerin benzer şartlar altında benzer şekilde davranmasına dayanır. Bu düzenlilikler deneyimlere bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Bu anlamda *habitus* deneyimlere dönüşebilen yatkınlık sistemi olarak varlık gösterebilir (Yücedağ, 2016: 118). Bu deneyimlere dönüşebilen yatkınlık sistemi kişide meleke halini alır. Kişinin davranışları grupla tutarlılık gösterdiği gibi aynı zamanda kendi davranış kalıbı içerisinde de tutarlılık gösterir.

Artık kiři belli davranış kalıpları geliştir ve bu şartlar altındaki davranışlarını dūřünme ve özel bir bilinç gerektirmeden sezgileriyle yapabilir.

Habitus dediđimiz olgu bir anlamda kiřinin dūřünme gerektirmeden sezgileriyle karar alabilme yeteneđidir. Bu noktada belli bir grup ya da sınıfa ait olan kiřinin davranıřları grubun *habitusu* ile eřdeđerlik gösterdiđi zaman grubun yařam stili kiřinin yařam stili olur. Bu noktadan sonra kiřinin tūketim davranıřları grubun/sınıfın yařam stili içerisindeki tūketim davranıřları ile bütünsellik gösterir ve kiři dūřünmeksizin bu tūketim davranıřlarına uyar.

2.2.3. İnsanda Bir *Habitus* Olarak Tūketim

Tūketim konusunda en etkili çalıřmalardan birisine sahip olan Bourdieu, tūketimi toplumsal sınıflar bađlamında deđerlendirmiřtir. Bu noktada Bourdieu tūketimi, beđeni tarzlarının biliřsel boyutuna karřılık gelen estetik kriterlerinin sınıflandırılması, *habitus* kavramı temelinde gūndelik hayatın eylemsel boyutu ve yařam tarzlarının bir proje olarak inřa edilmesi ve gūndelik hayata iliřkin eylemlerle, tūketim deneyimleri, nesnelerle sınıflar arası sınırların ve ayrımların çizilmesi ve bunlarla sınıfsal farklılıkları yeniden iletilerek sūrekliiliđinin sađlanması olarak ū ařamalı bir biçimde ele almaktadır (Zorlu, 2016: 182-183).

Beđeni bedenlerin fiziksel dūzenine yerleřmiř farklılıkları, anlamlı ayrımların sembolik dūzenine kavuřturur. Yani beđeni nesnel olarak sınıflanmıř ve içinde sınıfsal bir kořulun kendi kendini beđeni aracılıđı ile anlamlandırdıđı pratikleri, sınıflandıran pratiklere, toplumsal sınıflama kalıplarına ve karřılıklı iliřkilerine gōre algılamak yoluyla sınıf konumunun sembolik ifadesine dōnūřtūrūr (Bourdieu, 2015: 60-61). Toplumsal konum deđiřtiđi zaman, kořullar *habitusun* oluřtuđu kořullar ile örtuřmez. Bu noktada pratikleri yōnetenin dūřūk ya da yūkses gelirden ziyade -zaruri ya da lūks beđeni- beđeni olduđu ortaya çıkar (Bourdieu, 2015: 261). Beđeniler bireyin sosyal alanda çođalttıđı ve dūzenlediđi, hořlanılan ya da hořlanılmayan eylemlerin kiřisel duygu ve sezgiye uygun bir biçimde dađılımını sađlayan ana unsurdur. Beđeni tarzlarını oluřturan kriterler ya da biliřsel yapıların sosyal alanda dıřa vurumu tūketim ile gerçekleřir. Bu noktada beđeni sınıfsal yapının devam unsuru olarak gōrūlen ve bir sınıf kūltūrünün gerçeđe çevrildiđi ilk alandır. Bourdieu'ya gōre beđeni aileden ve içinde bulunan sosyal gruptan alınan biliřsel kategorilerin daha etkin olması sebebiyle

kaderin bir seçimidir. Bu noktada devreye *habitus* kavramı girer (Zorlu, 2016: 183-184). Bu anlamda toplumsal ve iktisadi şartların belirli karakteristik özellikleri ile yaşam tarzları uzamı ve bunlara karşılık gelen konuma bağlı ayırt edici özellikler arasına korunan olgusal bir ilişki vardır. *Habitusun* hem sınıflandırılabilir pratik ve ürünleri hem de kendileri de sınıflandırılmış olan pratik ve yapıtlar ayırt edici işaret sistemi olarak kuran beğeni yargılarını açıklamayı mümkün kılan üretici bir formül biçiminde oluşturulmasıyla gerçekten kavranabilen bir ilişki meydana gelir (Bourdieu, 2015: 254).

Bourdieu beğenilerin pratiğe dönüştüğü alanları ise kültürel ve ekonomik sermaye olarak tanımlar. O'na göre bir eve sahip olma, lüks arabaya sahip olma gibi maddi unsurlara sahip olmak ekonomik sermaye, kitap okuma, tiyatroya gitme, müze ve sanat galerisi ziyaret etme gibi kültürel ürünlere sahip olmak kültürel sermayedir (Zorlu, 2016: 184-185). Bourdieu farklı sınıfların kültürel beğenileri ve kültürel tüketim yatkınlıkları arasındaki ayrışma ve hiyerarşi oluşumunu en soyut anlamda kültürel sermaye, *habitus* ve alan arasındaki etkileşime bağlar (Çeğin ve Göker, 2015: 9). İnsanlar ekonomik alanda zengin olmanın yollarını ararken, kültürel anlamda akademik kariyer arzu ederler. Bu anlamda sermaye ekonomik anlamdan çıkıp kültürel ve sembolik anlam kazanmıştır. Sembolik sermaye *habitusların* oluşturduğu ve doğuştan getirilen, aile ve okul tarafından aşılana eğilimler sonucu kendiliğinden ortaya çıkan davranışlar zinciridir (Yel, 2014: 566). Bu noktada sermaye anne ve babadan miras şeklinde doğuştan gelen ya da eğitim yoluyla sonradan kazanılan olarak düşünülebilir (Zorlu, 2016: 185). Lüks araba, pahalı eşya, markalı giyecekler ya da sanat eserleri tercihi noktasındaki kültürel zevkler sosyal etkiler tarafından değil *habitus* tarafından belirlenir ve bu durum sosyal yapıları birbirinden ayıran sınırları korur (Yel, 2014: 577). Yani farklı toplumsal sınıflar sahip oldukları farklı kültürel ve ekonomik sermayeye göre tüketir. Bu tüketim şekli hem kendi yaşam tarzlarını meşrulaştırmak için kullanılır hem de rekabet halinde oldukları diğer toplumsal sınıflardan ayrılmak için kullanılır. Bazı tüketim nesneleri bu noktada konum meşrulaştırmak, estetik ve beğeni farklılığını vurgulamak, seçkinliğini ifade ederek diğerlerinden ayrılmak için kullanılır (Bourdieu, 1996: 190 akt: Zorlu, 2016: 187). Mesela havyar yüksek sınıfın tükettiği bir ürün olarak her zaman işçi sınıfının alamayacağı yüksek fiyatlarla konumlandırılır. Bu tüketim noktasında sınıflar arası farklılığın devamını sağlar (Yel, 2014: 567).

Habitus bir eyleyicinin ya da eyleyici kümesinin varlık ve pratiklerini birleştiren bir üslup birliğini aktarabilmesi işlevini görür. *Habitus* bir yaşam stili yaratarak insanların, malların, varlıkların, pratiklerin tercihindeki birleştirici temeldir. *Habitus* farklıdır ve farklılaşır. Yani *habituslar* ayrı ve ayrıştırıcı pratikler doğurur. Örneğin, bir işçinin yediği şey, yeme biçim, yaptığı spor ve spor yapma biçimi, siyasi fikirleri ve bunları aktarma biçimi sanayici patronun bu tüketim ve etkinliklerinden sistematik olarak farklıdır ve bunlar aynı zamanda sınıflandırıcı şemalardır. Farklı sınıflandırma ilkeleri, farklı bakış açıları ve farklı zevkler doğurur. İyi ile kötü olanın, güzel ile çirkin olanın, saygın ile kaba olanın, vb. arasında farklılıklar görürler ama bunlar aynı farklılıklar değildir. Örneğin, aynı davranış ya da aynı eşya birisine saygın, diğerine fazla iddialı ya da gösterişli, bir üçüncüye de çok kaba görünebilir. Burada asıl önemli olan, pratikler, sahip olunan mallar, ifade edilen kanaatler arasındaki farklılıkların; bu algılama kategorileri, bu görü ve bölünme ilkeleri aracılığıyla algılandıklarında simgesel farklılıklara dönüşmesi ve gerçek bir dil oluşturmasıdır. Bu anlamda mallar ve pratikler ayrıştırıcı imgeler olarak işlev görürler ve simgesel sistemleri oluşturan farklılıkları meydana getirirler (Bourdieu, 1995: 23-24). Sonuç olarak *habitus*, sermaye ve beğeni kişilerin tüketim davranışlarını şekillendiren ana yapılarıdır. Kişiler *habitusun* meydana getirdiği yaşam tarzları içindeki tüketim tercihlerini sahip oldukları kültürel ve ekonomik sermaye ve beğeniye göre yapar.

2.2.4. Dini *Habitus*

Kişilerin dini yaşama ve yaşadıkları dinle ilgili sermaye edinme alanları olan inanç dini *habitusun* gerçekleşme alanıdır (Baltacı, 2018: 20). Dini zorunlulukların eğilime dönüşmesini ifade eden dini *habitus* kişilerin algı, motivasyon ve pratiklerini şekillendirmekte ve kişileri inanç alanlarının kurallarını öğrenmesi ve bu kurallara uygun davranmasını zorunlu kılmaktadır (Bourdieu, 1987, 1990a akt: Baltacı, 2018: 14). *Habitus* sosyal oyunun bireylerin bedenine nüfuz etme halidir. Sosyal eylemlerin izin verdiği ve sınırlandığı davranışlar bireyler tarafından yorumlanarak birleştirilir. Bu sayede toplumda nasıl davranacaklarını içselleştirerek benliklerin bir parçası haline getiren bireylerin sosyal oyunu hissetmeleri mümkün olur. Bireyin yapabileceklerinin yapısal bir şablonu olan *habitus* tarafından üretilen davranış biçimleri, mizaç ve karakter küçük yaşlarda edinilir, kültür ve eğitim yoluyla devamlılığı sağlanır (Yel, 2014: 569). Bu noktada din sosyal eylemlere izin verme, sınırlandırma ve

devamlılığını sağlama konusunda insanlık tarihinin başından beri bir referans noktasıdır.

Bourdieu'nun sosyolojisinde “kültürel sermaye” inşa edildiği toplumun yapısına göre “dini sermaye”, “eğitimsel sermaye” gibi gömlekler giyebilmektedir (Göker, 2014: 282). Dini sermaye, kişinin dini inanç alanına ulaşmasını sağlayan kaynakların toplamıdır (Baltacı, 2018: 11). Aile, çevre ve eğitim sistemi içerisinde oluşan bu *habitus* nedeniyle kişi kendi yaşam alanına uygun bir çevrede yaşar. Sonuçta benzer *habitus*a sahip kişiler benzer bir alanı oluşturur. Bu alan kişinin nasıl davranacağını belirlediği gibi alana yeni giren kişi uyum sağlamak zorundadır (Gönenç, 2018: 31-32). Kişinin sahip olduğu dini sermaye kişinin davranışları ve dini *habitusunun* oluşmasında etkili olur. Bu noktada kişi inandığı dinin gereklerini rahatlıkla yapabileceği bir gruba tercih eder. İnanç alanı kişilerin dini algıladıkları biçimde yaşayabildikleri ve dini sermaye edindikleri alandır. Kişi üyesi olduğu grup içerisinde kendini içsel ve dışsal olarak kabul etmek zorunda olduğu bir *habitus* içerisinde bulur. Kişiler inanç alanında oluşmuş bu *habitusun* kurallarını kabul ederek kendi konumlarını grubun diğer üyelerine göre belirlerler. Yaşam boyunca kişinin inanç yönelimini belirleyen dini *habitus* bu alan içerisinde kişinin kendi dini inanışlarına uygun strateji, bilgi ve deneyimi geliştirerek yetenek kazanması ile oluşur (Baltacı, 2018: 20-21). Sonuç olarak dini gruplar içerisinde kişinin tüm yönlerine ve yaşam tarzına etki eden *habituslar* meydana gelir. Grup içerisindeki birey devamlılığını sağlayabilmek için bu *habituslara* göre yaşamak zorundadır. Aynı şekilde kişilerde oluşmuş dini *habitus* kişilerin tüketim davranışlarına etki edecektir. Dinlerin genel olarak tavsiye ettiği lüks ve israf uzak itidalli tüketim anlayışının *habitus* haline geldiği birey ekonomik durumu elverişli olsa dahi lüks harcama ve israftan uzak duracaktır.

2.3. Asketizm ve Mistisizm Bağlamında Dindarların Tüketim Eğilimleri: Max Weber

Dinlerin ya da kurtarıcı emirlerinin özü kutsal değere ulaşacak hayat sürme isteğine dayanır. Bu bir anlamda dinin hayat tarzını belli noktalarda ya da tamamen sistemleştirmesi demektir (Weber, 2004: 417). Dinin ilkeleri ekonomik yaşam içinde

grup içi ahlak olarak kardeşe yardım yükümlülüğü getirir. Zengin olanların diğerlerine karşılıksız mal vermek, faizsiz borç vermek, misafirperverlik ve destek olma yükümlülüğü vardır. Cemaat yapısı içerisinde bu tüm din kardeşleri arasında uygulanır (Weber, 2004: 420-421).

Max Weber dindar insanların eylemlerini ideal tip olarak inşa etmiş olduğu asketizm ve mistisizm kavramlarıyla ele alır. Asketik dindar Protestan mezhebi örneğinde olduğu gibi dünyaya yönelir ve Tanrı'nın emrine uyarak dünyayı eylemiyle dönüştürür. Kurtuluşun yolunu meslekte başarılı olmak olarak gören dindarlığı ile bu dünyayı dönüştürür. Mistik dindar ise, bu dünyadan kaçarak öte dünyaya yönelir. Kurtuluşu tefekkür, ibadet ve dua gibi mistik eylemlerde arar (Weber, 1985: 280-281).

Weber Asketik yaşam tarzını Protestanlığın yaşam tarzı ile ilişkilendirmektedir. Tüketim açısından bakarsak; Protestanlığın dünya içi sofuluğu, sınır tanımayan mülkiyet hazzına tüm kuvvetiyle karşı çıkmış, tüketimi, özellikle lüks tüketimi sınırlandırmıştır. Buna karşılık mal edinmeyi geleneksel ahlakın yasaklarından kurtarmıştır ve mal edinimi hem yasal hale getirmiş hem de tanrının isteği olarak görmüştür. Dünya mallarına bağlanmaya ve bedensel hazlara karşı verilen kavga, akılcı kazanca değil, mülkiyetin akıldışılığına ve gözü kör edişine karşı yapılmıştır. Tanrı, servetin, bireyin ve toplumun yaşama amaçlarına uygun olarak akılcı ve faydacı biçimde kullanılmasını ister. Bu türden kullanım yerine onun akıldışı ve ihtiraslı kullanılması lüks tüketim olarak sayılmıştır (Weber, 2017: 156). Protestan sofuluğu servetin zorunlu ve pratikte yararlı şeyler için kullanılmasını ister. Konfor kavramı ahlaki olarak izin verilen kullanım amaçları çerçevesini karakteristik biçimde kapsar. Bu kavrama bağlı gelişen yaşam üslubu, sağlıksız ekonomik temele dayanan ışıltılı ve parlak yaşamın gösterişine karşı, ölçülü yalınlığın temiz ve sade rahatlığı koyar (Weber, 2017: 156). Protestan anlayışa göre Tanrı kazancı serbest bırakmış, tüketime sınır koymuştur.

Wesley'e göre, din hem çalışkanlık hem tutumluluk üretir. Bunların sonucunda da zenginlik gelir. Zenginlik arttığı zaman gurur ve dünya sevgisi de artacaktır. Bu da dinin biçim olarak değişmemesine fakat ruhunu kaybetmesine sebep olmuştur. Fakat insanların çalışkan ve tutumlu olmalarını engellemeye çalışılmamalıdır. Kazanabildiği kadar kazanmaya ve olabildiği kadar tutumlu olmaya teşvik edilmelidir. Bu teşvikin sonu zenginliktir. Dinsel hareketlerin ekonomik gelişim açısından önemi verdiği sofu eğitiminin etkilerinde yatar. Burada dinsel inancın doruk noktasına ulaşıldığı zaman

bu hareketler ekonomik gelişimi düzenli olarak etkiler. Sonuçta ölçülü bir meslek erdemi ortaya çıkar ve dinsel kök zamanla azalır (Weber, 2017: 197-198).

Protestan ahlakının emrettiği yaşam tarzı, dünyayı boş vererek içe kapanmak ya da savruk bir biçimde günü gün etmek değildir. Tam aksine çağrıldığı görevde gösterişsiz ve her dakikasında disiplinli çalışarak Tanrı'nın şanını yükseltmektir. Bunun yanında servet bizzat kendisi, metodik çalışma ve nefsinin hırs ve taşkınlıktan uzak tutmanın eseri olduğu için seçkin ve sevgili kul olmanın işaretidir (Ülgener, 2015: 48). Protestan ahlakta, ahlaki olarak itiraz edilen şey, mülkiyet sağladığı rahatlık ve zenginlik ile birlikte tembelliğe ve bedensel zevklere yol açtığı, aynı zamanda kutsal yaşamı elde etme uğraşından ayırdığı düşünüldüğü için şüpheyle karşılanmıştır. Çünkü azizlerin huzuru öte dünyadadır ve öte dünyayı garanti edebilmek için gündüz olduğu sürece Tanrının işini yapmak zorundadırlar. Tanrının şanına boş zaman ile değil sadece çalışmak ile hizmet edilir. Bu anlamda zamanı boşa harcamak günahlar içinde ilk ve ilkece en ağır olanıdır. İnsanın mesleğini kesinleştireceği yaşam süresi çok kısadır. Boş konuşma, lüks ve sağlık için gerekli olandan daha fazla uyumak vakit israfıdır (Weber, 1999: 134-135).

Çalışma Weber'e göre yalnızca ihtiyaç karşılama zorunluluğu değil aynı zamanda Tanrı'nın emridir. Ancak insanlar ihtiyaçları sebebiyle çalışmak durumundadırlar. Toplumun mülk sahibi veya mülksüzler olarak ayrıştığı yerlerde işçiler yaşamak için çalışmak zorundadır. Yani insanı çalışmaya ve kazanmaya yönlendiren güdü ihtiyaç ve arzulardır. Her durumda çalışma ve kazanma harcamayla iç içedir (Zorlu, 2016: 71). Protestan ahlakı Weber'e göre işte başarı, tasarruf ve sürekli çalışmayı teşvik ederek modern kapitalizmin doğuşuna ve gelişmesine öncülük etmiştir. Bu ahlak mülk sahibi olmak gibi dünyevi zevklerin karşısında durmakta, tüketimi özellikle lüks tüketimi kısıtlamıştır. Bunun sonucunda yaşam zevklerine bağlılık tembellik hatta zenginlik tehlikeli ve olumsuz olarak düşünülmüştür (Zorlu, 2016: 74). Protestan ahlakı dünya nimetlerinden kaçınmayı ve disiplinli çalışmayı tembihlediği için kazancı harcamayıp elde tutma, kapitalizmin gelişimi ve kar elde etmenin yollarındandır. Kar olan bu kazanç yatırım amacıyla kullanılır. Protestanlık ve kapitalizm bu anlamda birbiriyle benzerlik göstermektedir. Weber kapitalizmin ortaya çıkışında maddi koşulları da göz önüne alarak özel değerlerin etkisini açıklamıştır. Sonuç olarak kapitalizmin oluşumuna Protestan ahlakı nedensel bir katkı sağlamıştır (Zorlu, 2016: 71). Bu anlamda Protestan ahlakı çalışmayı teşvik edip

harcamaya kısıtlama getirerek kapitalizmin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Zamanı değerlendirerek çalışma ve tasarruf bu ahlakın temelini oluşturmaktadır. Braduel'e (1993b: 515-517) göre kapitalist zihniyet bu noktada ortaya çıkmaktadır. Zamanın Tanrı'ya ait olduğu anlayışı yerini zamanın hayatın bir boyutu ve insanların israf etmemekte çıkarlarının olduğu bir mal olduğu anlayışına dönüşmüştür. Braduel Alberti'nin "Çocuklarım, aklınızda iyice tutunuz ki harcamalarınız gelirinizi asla aşmasın" ve Sombart'ın "söz konusu olan karınlarını ancak doyurabilen küçük insanların sefil ev ekonomilerinde değil de zengin evlerine tasarruf zihniyetini sokabilmektir" şeklindeki ifadelerinin soyluların gösteriş merakını yıkan bir kuralı belirttiğini ve kapitalist zihniyeti oluşturduğunu ifade etmektedir.

Sonuç olarak Asketik yaşam tarzı çalışmayı bir erdem olarak gören fakat işin tüketim kısmına gelince az harcayan, özellikle lüks tüketim olmak üzere aşırı tüketimden uzak duran bir yaşam tarzını ifade etmektedir. Weber bu yaşam tarzını Batı insanına atfeder ve İslam'ı bu anlayışın karşısına koyar. Weber mistik yaşam tarzı olarak dünya nimetlerinden kaçan, tefekkür, ibadet ve dua gibi mistik eylemlere yönelen bir yaşam tarzından bahseder (Weber, 2004: 414-415).

Weber'in Protestanlık anlayışına karşıt olarak gördüğü İslam toplum yapısı ve kuruluşu ile en başından cihat ve fütûhata yönelik bir din olarak görülür. Rant ve ganimet tarafının üretim ve ticaret kazançlarının önünde olduğu ileri sürülür (Ülgener, 2015: 58). Weber gözüyle İslam iki farklı manzara sergiler. Birincisi ilk İslam'ın dışa açık, dünya malı ve nimetleriyle içli dışlı gaza ve ganimet coşkusu, ikincisi ise tasavvuf ve tarikatların içe dönük huzur dünyasıdır. İlk Mekke devrinde dünya hazlarına kapalı perhizkâr bir topluluğun ahirete yönelik din anlayışı Medine'de yerini dünya malı ve nimetine bırakan açık bir yapıya dönüşmüştür (Ülgener, 2015: 59).

Weber, İslam'ı kazanma yolları ve kullanım-tüketim olarak iki bağlamda incelemiştir. Kazanma yolları bakımından basit ve mütevazı kazançlardan fazlası normal üretim yollarıyla değil zor ve cebir üzerine kullanarak sağlanmaktadır. Kullanım ve tüketimi ise feodal-politik özellikleri üzerinden değerlendirir. Servet üretimin devamlılığını sağlama amacıyla değil iyi yaşantının aracı olarak görülür ve bu sebeple arzulanır. Bu aşamada Weber görüşünü "tanrı kuluna dünyalık vermişse bunun gözle seçilebilir izlerini onda görmek ister" hadisi ile destekler. Zengin kişiler statülerine uygun şekilde yaşamalı ve bunu belli etmelidirler. Bu noktada Weber İslam'ı Kalvinizmin tam karşısına koymak istemektedir (Ülgener, 2015: 60-61).

Weber, püriten ahlakın hem disiplinli çalışma ve yaratma ethosunu destekleyip, tüketimi kısıtlayıp hatta savurgan ve gösterişçi tüketimi yasaklamasına ile beraber savruk gösterişçi tüketime hiçbir zaman izin vermemesine karşılık İslam, rasyonel bir iş ve üretim felsefesinin dışında ancak dünya nimetlerinin tam ortasındadır. Sonuç olarak, Weber'e göre bu ahlak burjuvaziyi temele koyarak sürekli birikim ve değer yaratmayı esas alırken, İslam feodal bir savaşı ve aristokrat topluluğun başını çektiği tüketim ekonomisini temel almaktadır (Ülgener, 2015: 61).

İslam aynı zamanda düzlüğe ve selamete çıkmada kişiye üstün varlığa teslimiyet dışında bir sorumluluk yüklememektedir. Tasavvufta da Tanrı anlayışı aynı şekildedir. İnsanın ruh ve beden varlığı dışında her şeyi yoktan var eden Tanrı imajından çok vecd ve cezbe haliyle içinde vücudun ve nefsanî varlığın eritilip yok edileceği bir Tanrı anlayışı bulunmaktadır. Bu anlamda kul Tanrı iradesinin yeryüzündeki aktif bir adet değil O'nu bütün tecellileriyle nefsinde hazır bulmanın huzuruna varmış bir vecd ve murakabe insanıdır (Ülgener, 2015: 63-64).

Weber, asketizm ve mistisizm kavramsal tipolojileriyle İslam dindarlığını ele alır (Weber, 2004: 414). İslam'ın mümine dünya nimetlerini yasaklamadığı durumu karşısında bu kavramsal şema yetersiz kalır. Diğer taraftan Weber'in¹²sosyalleştiği kültürel ortam İslam'ı anlamaya elverişli olamaz. Sonuçta Weber'e göre cinsellik, evlilik konusundaki dünya nimetlerini reddetmemesi nedeniyle İslam'ı bir haz etiği olarak anlatır, diğer taraftan da dünyadan el etek çeken sufi tarikatlar nedeniyle mistik bir dindarlık barındırdığını iddia eder (Zorlu, 2015: 271-275). İslam'ı Protestanlığın tam karşısına koyan Weber, İslam'ı rasyonel bir iş ve üretim felsefesinin uzağında görmekte ve bir yandan da dünya nimetlerinin tam içinde olduğunu ifade etmektedir. Ona göre İslam feodal ve savaşı bir topluluk olmakla beraber tüketim ekonomisinin içindedir. Buna karşın püriten ahlak disiplinli bir çalışmayı temel alır, gösteriş ve tüketimden uzak durarak birikim esasına dayanır (Yılmaz, 2007: 67).

Bunun yanında Weber emeğin dinler tarafından sadece Tanrı'ya kulluk yolunda aç kalmayacak kadar olduğu ve o kadarının bile katlanılacak bir külfet olarak görüldüğünü söyler. O'na göre emek Protestan ahlakı ile değer kazanmıştır. Oysaki İslam Weber'in söylediğinin tam aksine özellik göstermektedir. Sadece “yarın

¹² Weber'in İslam'ı anlama deneyiminin eleştirisi ve değerlendirmesi için bkz. Zorlu, A. (2015) “Max Weber'in İslam Sosyolojisi: Anlamadan Yorumlanan Bir Din Olarak İslâm”, Sosyal Teoride Din. (Edit. C. Özyurt, İ. Mazman). Ankara: Hece Yayınları

ölecekmiş gibi ibadetle beraber hiç ölmeyecekmiş gibi çalışıp kazanmak!” şeklindeki Peygamber tembihi ve “Cuma namazını kıldınız mı yeryüzüne dağılın ve Allah’ın fazlından nasip arayın!” (Cuma suresi ayet 10) ayeti bile İslam’ın emeği külfet olarak değil bir Tanrı buyruğu olarak gördüğünü belirtmek için yeterlidir (Ülgener, 2015: 82-83). Protestan ahlakı ile benzer şekilde İslam çalışmayı Tanrı buyruğu sayar ve az harcamayı tembihler fakat Protestan ahlakının aksine ihtiyaç dışındaki servetin ya da gelirin sermaye olarak birikmesini değil ihtiyaç sahiplerine harcanmasını emreder.

2.4. Zihniyet Dünyasının Dünya Yaklaşımı Olarak Dindarların Tüketim Eğilimleri: Fehmi Sabri Ülgener

2.4.1. İktisat Ahlakı ve Tüketim

Ülgener iktisat ahlakının uyulması istenen hareket ve normların bütünü iktisat zihniyetinin ise kişilerin gerçek davranışlarında süregelen inanç ve değerler toplamı olduğunu ifade eder. Buradaki gerçek davranış, inanç ve değerlerin bir ideal ve özleyişte kalmayıp yaşama ve davranış biçimine dönüşmesidir (Ülgener, 1991: 21). Ülgener’in bahsettiği ahlak yapısının temelini oluşturan unsurlar din ve ilahiyattır. Her olayda olduğu gibi fert ve toplum ilişkileri bu ana fikir etrafında şekillenir (Ülgener, 1991: 52).

Din ve iktisat ayrılmaz bir ilişki içerisinde. Ülgener din ve iktisat ilişkisine iktisat ahlakı üzerinden bakmıştır. Ülgener iktisat ahlakı kavramını “insanın gündelik yaşayışında pratik değer ve tercih ölçülerine yönelik telkin ve motifler toplamı” olarak tanımlamıştır (Ülgener, 2015: 21). Bu telkin ve motifler, türlü motivasyonlarla insan iç dünyasında bir telkin halini alırsa, insan ahlaki bir muhteva kazanmış olur (Ülgener, 2015: 22). Ülgener, Weber’den farklı olarak din/değerler ile insan davranışları arasındaki ilişkileri analiz ederken bu iki kavramı temel olarak almaktadır.

İktisadi faaliyet, ihtiyaç tatmini yolunda insanla madde, çevre ve zaman arasındaki çok yönlü ilişkidir. Tarifteki bu üç unsur, sübjektif tavır ve değer yargısıyla değişik bir insan tipini ve ayrı bir ahlak anlayışını ortaya çıkaracaktır. İlk olarak iktisadi faaliyet insanla madde arasında kurulan ilişkideki bir dizi fiil ve harekettir. Madde karşısında sübjektif yargıları ile ayrı ve değişik bir insan. İkinci olarak, kişiyi üretici, tüketici ve mübadele tarafı olarak en yakın komşuluktan en uzak çevreye kadar başkasıyla ilişki kurmaya götüren hareketler bütünüdür. İnsan bütün bu ilişkilerinde

değer ölçüleri ve tercihleriyle farklı bir insandır. Üçüncü açıdan ise bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçlara bölüştürmek anlamında değişik derecelerde gelecek kaygısı ile farklı bir insandır (Ülgener, 2015: 29-30). İşte iktisat ahlakı madde, çevre ve zamana karşı alınan mesafenin ölçü ve sınırlarını çizen normatif kurallar bütünüdür. Buradaki mesafe sadece maddi objektif ölçülerle mesafe alış değil, aynı zamanda sübjektif değer ölçüleri ve tercihleri ile içten yapılan bir tayindir. Aile bağları, yakın uzak çevre, servet ve mülkiyet ve bütün bunların peşinde politik-ekonomik çıkar ve ihtiraslar, yani madde, çevre, zaman boyutundaki ilişkiler din tarafından “dünya” olarak tanımlanmıştır. Buradaki mesafe tayini “dünya” ya yaklaşma ya da uzaklaşma şeklindedir (Ülgener, 2015: 30-32).

İktisadi faaliyet insanın dünya karşısında sorumluluk yüklenme şekli ile de ilgilidir. Burada karşımıza iki zıt dünya anlayışı çıkar. Birincisi dünyayı iyilikleri ile de kötülükleri ile de olduğu gibi kabullenen anlayış. Bu anlayışta kul iradeyi sahibine iade eder. Diğeri ise dünya düzenini her türlü günah ve kusuruyla göğüslemeyi, hak ve doğruluk yolunda işlemeyi Tanrı buyruğu sayan anlayış. Kul, Tanrı’nın kudretinin bir parçasıdır ve aciz olamaz. Aynı anlayıştan Weber de farklı kavramlarla değinmiştir. Biri için dünya madde yapısına ve maddi ilişkilere dokunmadan, sonsuzluğa giden yolda iç huzuru ile aşılacak bir durak. Diğesinde ise yine maddi haz ve zevklerden uzak kalmak kaydıyla aktif bir ceht ile üstüne yürünecek ve kötülükleri ile göğüslenecek bir çile ve cidalıdır. Bu anlayışlar karşımıza iki insan modeli çıkarır. Biri uzak doğunun vecd ve huzur yani irade tarafına baskın, içe dönük, münzevi insanı; diğeri ise Batı’nın disiplinli iş ve vazife insanıdır (Ülgener, 2015: 34-35). Buradaki fark ilki huzur ve selameti hareketsiz, pasif bir teslimiyette ararken, ikincisi negatif de olsa yine bir hareket biçiminde yani dünyaya karşı bir mücadele şeklinde arar (Ülgener, 2015: 35).

Ülgener, ortaçağ kavramı ile servetin toprakla ilişkili olduğu, paranın ve menkul değerlerin ikinci planda olduğu bir iktisat anlayışına vurgu yapar. Bu anlayış çerçevesinde oluşan irili ufaklı tarım bilimleri, çarşı esnafı ve onların loncaları, toprağa bağlı ağır ve hareketsiz servet anlayışı mistik bir hava içerisinde toprak rejiminden kaynaklı ağalık ve esnaflık ruhu ile soy ve nesep arayışının ağırlık kazandığı bir zihniyetten bahseder (Yılmaz, 2007: 76). Sonuç olarak Ülgener’in bahsettiği Ortaçağ bir zaman biriminden ziyade bir zihniyet ifadesidir. Çözülme devri insanının tüketime açık ve yatkın bir mizaç ve karakter sergilediğini özellikle vurgular. Gücünün yettiği

kadar bol yaşama, hesaplı ve itidalli yaşamının önünde gitmektedir. O'na göre bir lokma bir hırka anlayışında ısrar edenler, israfa karşı olanlar, hadsiz hesapsız yaşamayı, bolluğu, gösterişi eleştirenler bile en yakın mahrem ve çevreleriyle baş başa kaldıkları zaman hesapsızca tüketim eğilimi gösterirler. Sonuç olarak rahat, sıkıntısız bir ömür, gücü nispetinde bol ve rahat harcama yani tüketime olan eğilim insan yapısına işlenmiş ve onun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Ülgener, 2015: 123,124).

2.4.2 İnsanda Zihniyet Olarak Tüketim Eğilimi

Ülgener insanları “umera, ulema ve fukara” olarak üç kısımda inceler. Umera, ulema sınıfı ile fukara sınıfı arasında akla kara kadar fark vardır (Ülgener, 1991: 30). Zor şartlarda geçinen fukara sınıfının aksine üst sınıf için bol, ferah ve gösterişli hayat tarzı vazgeçilmez bir unsurdur. Alttan üste çıkma veya üsttekilere katılmanın cazip tarafı da bu yaşam tarzına sahip olmaktır. Hadsiz hesapsız harcama, zevk ve sefa içinde ömür sürme, etrafındakileri kendine bağlamak bu cezbeden unsurların başlıcalarındandır (Ülgener, 1991: 102). Bunun yanında bu özellikler sadece üst tabakayla sınırlı kalmamıştır. İş hayatıyla fazla meşgul olmamak, görünüş ve gösterişe düşkünlük gibi istekler orta ve alt sınıflarda da mevcuttur. Sınıflar derinlemesine incelendiği zaman bu benzerliklerin fark edilmesi olağandır. Aslında sınıfların birini ilgilendiriyor gibi görünen fikirler, esas olarak daha fazlasını ya da tüm cemiyeti etkileyebilir (Ülgener, 1991: 36-37). Üst tabakanın gösteriş, bol yaşama, bol harcama üzerine kurulu bu tüketim zihniyeti sadece dünyevi ahlaktan değil aynı zamanda tamamen dünya ötesine dönük olan tasavvuf sisteminden dahi taviz ve imtiyaz koparmıştır (Ülgener, 1991: 105).

Dönemin kâmil insan anlayışı, maddi dünyaya temastan meydana gelen her türlü aşırılıktan uzak, kendi içine çekilmiş, gelecek kaygısı olmayan ve rızkından emin bir insan tasvirine dayalıdır. Dar ve durağan bir yaşam tarzı içerisinde basit ve organik bir geçim seviyesini temel alan bir insani anlayıştır. Buradaki basit geçim seviyesi ile mütevazı ve orta halli bir ailenin mutedil ölçüde gelişmesi için gerekli refah seviyesi kastedilmektedir. Bu ne tam bir içe çekilme ne de tam bir maddi ihtirasa kapılmadır. Buradaki tasvir itidal ve kanaatle ifade edilebilecek bir orta halliliktir (Ülgener, 1991: 74).

İslam ekonomisi hakkında süregelen anlayış bir kısmı dünyanın madde ve eşya kısmını tamamen reddedenler ile yalnızca ilgi tarafını mahkûm edenler olmak üzere iki taraflıdır. Başka bir açıdan çile ve mihnet ile yaşayanlarla yalnızca haz ve tatmin ile yaşayanların karşıtlığı olarak ortaya çıkar. Son olarak kudret ve iradeyi Tanrı'nındır diyerek olup biten konusunda herhangi bir şey yapmayanların "madem Tanrı emanetidir o halde emanete hakkı verilmelidir" diyerek boş oturanların çelişkisi şeklindedir (Ülgener,2015: 100). Ülgener dünyayı bir bakıma eşya ve madde tarafıyla inkâr edenlerle sadece ilgi tarafını mahkûm edenlerin yani çile ve mihnet tarafını göğüsleyenlerle sadece nefsanî haz ve tatmin tarafına yananların mücadelesinden bahseder. Bu anlamda Ülgener iki tipten bahseder. Biri din kurallarını dahi kendi anlayışına göre yorumlayarak kendilerine bir anlayış geliştirmişlerdir. Çalışmayı Allah'ın emri olarak görmeyen, imkânı dâhilinde bol harcamaya lükse ve gösterişe yönelmiş bir anlayışa sahip bir kişilik tipidir. Diğer ise savruk ve başıboş gidişin aksine hakka yakın, halkın dışında, sade, işi gücü peşinde, aralıksız çalışan, üretken, kulluğunu sessiz sedasız yerine getiren anlayış tipidir. Ülgener aynı zamanda ilk anlayışta tanımlanan Bâtını tipin ikinci anlayışta bahsedilen Melami tipine göre toplum içinde daha yaygın olduğunu ifade eder (Ülgener, 2015: 100-103). Bu anlamda Bâtınlık Protestan tipinin uzağında, Melamilik ise emek, çalışma, öz kaynaklar ve çalışıp kazanmaya verdikleri değer bakımından Protestanlığa benzemektedir (Zorlu, 2007: 251).

İslam "dünya"yı dışta değil, yani eşyanın maddesinde değil, içte ilgi tarafında arar. Öyleyse uzak durulacak varlık içte aranmalıdır. İlgi tarafı ile gerekli mesafeyi koruduktan sonra madde yani mal-mülk ile ilişki kurmanın herhangi bir sakıncası yoktur. İç dünyamızda bir değişikliğe sebep olmadığı sürece yiyecek, içecek, giyecek vs. kullanmanın bir zararı yoktur (Ülgener, 2015: 65). Bu anlamda üçlü yaklaşım özelinde dünya ve dünya nimetlerine bakıldığında ilk olarak; dünya malı, kibir, gurur ve tahakküm aracı olarak kişinin iç dünyasını etkilemediği sürece hoş karşılanır hatta teşvik edilir. İkinci olarak; İslam'ın çevre ilişkisi komşuluk, akrabalık gibi bir yakın çevre ilişkisinin çok ötesindedir ve birleştirici bir sosyal özellik gösterir. Üçüncü olarak, geleceğin görünen ya da görünmeyen ihtiyaçlarına karşılık hazırlıklı olmak için tasarrufu teşvik eder (Ülgener, 2015: 67).

Mevlana dünya anlayışının inkâr edilecek kısmını yalnızca ilgi olarak sınırlandırır. Başlangıcını saf ve öz haliyle İslam'da gördüğümüz dünya anlayışı

onlarda da eksiksizce devam eder. Yani inkâr edilecek olan sadece ilgi (kibir, gurur, azamet ve gösteriş) tarafıdır. Bu kısma dikkat edildikten sonra eşya ve madde ile dışardan kurulan ilişki bir sorun oluşturmamaktadır. Mevlana bu konuda “Dünya tanrıdan gafil olmadan başka ne ki, kumaş, altın, gümüş, evlat, ayal... hiçbirisi dünya değil bunların” “Geminin içinde su geminin helaki demek, ama dışındaki su geminin yüzmesi için şart” diyerek örneklendirmiştir. “Dünya da öyle, dışımızda kaldığı sürece yaşamamız için şart, fakat içimize girmeyegörsün. Sebebi felaketimiz” (Ülgener, 2015: 101).

“Makbul ve Memduh dünya” ile “Melun ve Meznam dünya” yani ahiret için hazır olmayı sağlayan, lezzeti ölümden sonra tadılan hayır ve ibadet dünyası ile lezzeti şimdiden tadılan gösteriş ve taşkınlık dünya tarzı arasındaki ideal dünya. Yiyecekte, içeceklerde, barınıp geçinmede, giyecekte “miktarı hacet olan hazzı acil”. Yani helal yiyecekte ihtiyacı kadar, giyecekte soğuktan, sıcaktan korunacak kadar, meskende ırz ve namusunu koruyacak kadar, evlilikte eşiyile yetinecek kadarıyla kanaat kılsa ve hilesiz bir sanat ya da ticaretle geçimini kazansa hem dünyanın tadını almış olur hem de Allah’ın rızasını kazanır (İbrahim Hakkı, 1294: 262 akt: Ülgener, 2015: 69).

İslam’da adı ister taviz ister hoşgörü olsun dünya haz ve nimetlerine karşı bir ölçü genişliği vardır. Aynı zamanda taşkınlığa gidebilecek bütün gedikleri kapamaya yönelik kararlı bir de tutum vardır. Bir yerde “yiyin için” diyorsa bir yerde “israf etmeyin” der (Araf suresi, ayet 30,301). Yani İslam bir yanda yeme içmeye hoşgörü ile yaklaşırken diğer tarafından aşırılığa kaçmaya katı çizgiler getirmektedir (Ülgener, 2015: 80).

“Dünyaya karşı tavır” anlamında kullanılan “bir lokma bir hırka” tasavvuf ve mistik düşüncede “dünya cazibesine kapılmamak” demektir. İnsanoğlu yapısı gereği dünyaya tutkun, dünya nimetlerine gönül vermiştir. İnsanın bu ilgisi eğer bastırılmazsa insan dünyayı yutacakmışçasına bir hırs ve dünya arzularından kurtulamaz (Yılmaz, 1999: 5). Ülgener “bir lokma ve bir hırka” ile ilişkilendirilen kanaatkâr zihniyetin ortaçağdan beri var olmadığını söylemiştir. Toplumda diğer şartlar yerinde olsa bile iktisadi gelişme ve serpilmeyi ateşleyecek kadar kazanç hevesi fazlasıyla mevcuttur (Ülgener, 1981: 170).

Sonuç olarak Ülgener iktisat ahlakı ve iktisadi zihniyet kavramlarını kullanarak tüketime yaklaşır. İktisat ahlakı olması gereken iktisat davranışlarını karşılarken,

iktisadı zihniyet ise mevcuttaki iktisat davranışlarına karşılık gelir. Bu anlamda Ülgener’de iktisat ahlakı ile iktisadi zihniyet örtüşmemektedir. Yani mevcuttaki tüketim davranışları azla yetinmenin ahlaki ilkelerinden ötede tüketim kültürünün lüks, israf, gösteriş gibi özelliklerini göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Yöntem ve Araştırma

3.1.1. Araştırmanın Konusu

Tüketim insan hayatının devamı için gerekli olan doğal bir eylemdir. Aynı zamanda insanlar tüketmek zorundadır. Yani insanların varlığını sürdürebilmek için yemeye içmeye, soğuğa ve sıcağa karşı giyinmeye, tehlikelere karşı barınağa ihtiyacı vardır. Dolayısıyla insanlar hayatı boyunca yiyecek, giyecek ve mekânları tüketir. Buna karşın günümüz toplumlarında tüketim yaşamak için değil de tüketmek için yapılır hale gelmiştir. Bunun sonucunda tüketim kültürleri ve toplumları meydana gelmiştir. İnsanlar değişik tüketim alışkanlıkları kazanmaya başlamıştır. Zorunlu ihtiyaç maddeleri tüketmenin yanı sıra sembolik anlamlar taşıyan ürünler, lüks, işlenmiş ve incelmış tüketim ürünleri insanların hayatına girmiştir. Tüketim sadece zorunluluktan çıkıp insanların sosyal statü ve konumları gösteren ve toplumsal sınıflar arası farkları gösteren bir unsur haline gelmiştir.

İnsanların tüketim alışkanlıklarını etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bunların içinden din en ilgi çekici olanlarından biridir. Din getirdiği kurallar ve yaşam tarzı üzerinden insanın bütün hayatına müdahale eder. Bu yüzden dinin insanların tüketim alışkanlıklarına müdahalede bulunması son derece doğaldır. Tüketim kültürü ve toplumunun mevcut tüketim anlayışının aksine din temelden beri insanların sade yaşamasını, lüks ve israftan uzak durmasını emreder.

Meleke doğuştan gelen fitrata sonradan öğrenmeyle eklenen, insan davranışlarının sürekli tekrar edilmesi sonucu ortaya çıkan beden ve benliği şekillendiren şeyleri ifade eder. İbn Haldun meleke kavramının üzerinde yoğun bir biçimde durmaktadır. İnsan hareketlerinin sürekli tekrarı ve öğrenme sonucu meydana gelen bu hal alışkanlıktan daha öte bir boyutta hal özelliği taşımaktadır. Tüketim insan davranışlarından bir tanesidir. Aynı şekilde insanların tüketim alışkanlıklarını sürekli tekrar etmesi onlarda belirli bir tüketim melekesi meydana getirir. Sonuç olarak bu meleke insanın bütün tüketim davranışlarına etki eder.

Tezimizin ana konusunu, dini öğretinin dindar bir grup üzerinde tüketim melekesi meydana getirip getirmediği oluşturmaktadır. İnsanların doğumundan

ölümüne kadar yaşamaları için gerekli olan tüketim dini öğretinin belirttiği sadelik yerine israf ve lükse doğru mu kaymıştır? Bu anlamda kendini dindar olarak ifade eden bazı insanlar, dinin israf, lüks vb. söylemleri ile tüketim tercihlerini sade yaşam üzerine mi kurmaktadır yoksa tüketimin dini metalaştırması ve dini kavramlarda anlam kayması meydana getirmesi ile tercihlerini gösterişli, lüks vb. ürünler üzerine mi kurmaktadır. Tezimizin ana sorununu oluşturan bu konulara İbn Haldun'un meleke¹³ kavramı üzerinden yaklaşmış ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

3.1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tüketim ve din çok geniş bir yelpazesi olan bir alandır. Gerek tüketim gerekse din insan hayatının hemen hemen her noktasına etki eden unsurlardır. Bu yüzden tüketim ve dinin ilişki içerisinde olması ve birbirini etkilemesi kaçınılmazdır. Bu anlamda toplumsal hayatın merkezinde yer alan bu ana konuların hem ayarı ayrı hem de birlikte araştırmalara konu edilmesi son derece normaldir. Bu araştırmada tüketim ve din ilişkisi meleke ve *habitus* kavramları temelinde sınırlandırılmış ve bu çerçevede konuya yaklaşmıştır.

Araştırmanın amacı orta ve alt sınıf katmanlarında kendini dindar olarak niteleyen kişilerde bir tüketim melekesinin¹⁴ ortaya çıkıp çıkmadığını belirlemektir. Grup üyelerinin yaşam tarzlarında modern tüketim kültürünü ne ölçüde taşıdıklarını tespit etmektir. Grup üyelerini tüketimin sembolik anlamalarını ne boyutta inşa ettiklerini belirlemek araştırmanın başka bir amacıdır. Ayrıca meleke kavramı temelinden din ve tüketim ilişkisine bakarak bu konudaki literatür bilgisine katkı sağlamaktır.

3.1.3. Araştırmada Kullanılan Yöntem

Araştırmada tüketim ve din ilişkisi sosyolojik bir bakış açısıyla incelenmiştir. Literatürde konu ile ilgili yapılan araştırmalar ve akademik makaleler taranmıştır. Ortaya çıkan kuramsal çerçeve ile konu sosyolojik teoriler etrafında incelenmiştir.

¹³ Bourdieu'nun *habitus* kavramı İbn Haldun'un meleke kavramıyla temel olarak benzerlik göstermektedir. Bu yüzden tezimizde *habitus* kavramı meleke kavramının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilmek için açıklanmış ve kullanılmıştır.

¹⁴ Tüketim melekesinden kastettiğimiz şey ele alınan grup çerçevesinde modern tüketim kültürünün ve refah değerlerinin üzerinden kendilerini tanımlamaları, tüketim nesnelerini sahiplenmeyi bir amaç olarak görmeleri, bu uğurda gelecek planları yapmaları, bütçelerini buna göre tasarlamaları gibi olgular kastedilmektedir.

Elde edilen sosyolojik temel ile birlikte sahaya inilmiş, katılımcı grup olan dernek üyeleri ile hem yüz yüze görüşme yapılmış hem de katılımlı gözlem tekniği kullanılarak sahadan veri toplanmıştır. Aynı zamanda örneklem grubunun davranışlarının daha iyi analiz edilebilmesi için kendilerine kaynak olarak kullandıkları literatür taranmıştır. Saha araştırması sonucu elde edilen veriler araştırmanın üçüncü bölümünde analiz edilmiş ve sosyolojik olarak yorumlanmıştır.

Bu çalışma dindar insanların tüketim davranışlarında bir tüketim melekesi olup olmadığını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bu anlamda katılımcılara demografik sorular dışında kalan 11 ana başlıkta sorular yöneltilmiştir. Yapılan görüşmelerin mahiyetine göre sorular derinleştirilmiştir. Bu anlamda kişilerin din ve dindarlık anlayışları, tüketim anlayışları, israf anlayışları, harcama ve tasarruf alışkanlıkları, ev, araba, ev eşyası, giyecek, teknolojik ürün satın alma davranışları, alışveriş alışkanlıkları, mekân tercihleri, boş zaman ve tatil alışkanlıkları ve beslenme alışkanlıkları soruların ana temasını oluşturmaktadır. Katılımlı gözlem de aynı konular üzerine temellendirilmiştir.

Görüşmeler ve gözlem 2019 güz ve 2020 bahar döneminde yürütülmüştür. Görüşmeler kişilerin evlerine, derneğe gidilerek ya da dış bir mekânda buluşarak yapılmıştır. Görüşmelerde ses kaydı alınmış ve görüşmeler 45 dakika ile 1 saat arası sürmüştür. Dindar hanımların hassasiyeti göz alınarak görüşmeler bayan görüşmeci eşliğinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmamız nitel bir araştırmadır. Nitel araştırmaya sosyal ortamları ve grupları kendi doğallıklarıyla gözlemler yaparak analizlerde bulunur ya da bu ortamlarda yaşayan bireyleri inceleyerek cevaplar arar. Nitel araştırmacılar insanların kendilerini ve ortamlarını nasıl tasarladığıyla ve çevrelerini semboller, ritüeller, sosyal yapılar ve rollerle nasıl anlamlandırdıklarıyla ilgilenir (Berg ve Lune, 2015: 25). Bu bağlamda araştırmada ele alınan grup çerçevesinde “tüketim anlamını deşifre” etme amacıyla araştırma nitel yöntem temelinde tasarlanmış ve uygulanmıştır.

Katılımcılardan gözlem ve görüşme yolu ile elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu yaklaşıma göre elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Betimsel analizde katılımcıların görüşlerini çarpıcı biçimde aktarmak için doğrudan alıntılara yer verilir. Betimsel analiz; bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması aşamalarından oluşmaktadır (Yıldırım ve

Şimşek, 2008: 224). Ayrıca araştırma katılımcılarda bir meleke aradığı için benzerlikleri üzerine kurgulanmıştır.

Araştırmada katılımcılarla yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş, daha sonra da ses kayıtları dinlenerek yazılı hale dönüştürülmüştür. Gözlemler not alma tekniği ile kaydedilmiştir.

3.1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Kişilerin tüketim alışkanlıklarını etkileyen birçok faktör olmasına rağmen, din halen insanların tüketim davranışlarını, satın alma eylemlerini yönlendirmektedir. Bu araştırmanın temel problemi dini bir grubun tüketim davranışlarındaki tüketim melekesinin varlığıdır. Bu anlamda araştırma belli bir grup üzerinde yürütülmüş ve grubun merkezi olan Kırıkkale ve Ankara ili ile sınırlı tutulmuştur. Bu anlamda Kırıkkale ve Ankara’da ikamet eden 12 kadın ve 11 erkek ile görüşme yapılmıştır. Bunun yanında araştırma kuramsal çerçevesinin temelini “meleke” ve “*habitus*” kavramı oluşturmaktadır.

3.1.5. Araştırma Grubu ve Araştırma Teknikleri

Araştırma Kırıkkale’de faaliyet gösteren “İnsan Yüceliğini Gerçekleştirme Derneği”¹⁵ üyeleriyle yapılmıştır. 1998 kurulan dernek faaliyetlerine Kırıkkale, Yozgat ve Ankara illerinde devam etmektedir. Ankara ve Kırıkkale’de ikamet eden dernek üyeleri eğitim faaliyetlerini ve sosyal aktivitelerini Kırıkkale ilinde bulunan derneğe ait tesislerde yerine getirmekte ve bu süre boyunca tesis yanındaki evlerinde veya tesise ait alanlarda ikamet etmektedirler. Bunun yanında dernek epistemolojik kaynak olarak Abdulkadir Duru’nun eserlerini ve bu kaynakları referans alarak oluşturdukları kendi yayınlarını kullanmaktadır. Bu bağlamda derneğin kaynakları Abdulkadir Duru’nun kitapları, Özden Gazetesi ile kendi çıkardıkları Güvenilir Çocuk Dergisi, Güvenilir İnsan Dergisi, Ortak Eğitim Planları ve küçük el kitapları olarak sıralanabilir. Katılımcı grup özellikle bir arada bulunup ortak eğitim yapmaları ve grup bilinci ile hareket etmelerinden dolayı amaçlı örneklem kullanılmıştır. Amaçlı örneklem zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine

¹⁵ Dernek aynı zamanda “GÜVENVAK: Güvenilir İnsan Yetiştirme Vakfı” olarak faaliyet göstermektedir.

çalışılmasını sağlayarak olgu ve olayların keşfedilerek açıklanmasında yararlı olur (Yıldırım ve Şimşek , 2008: 107).

Araştırmada katılımlı gözlem ve görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırma için 12 kadın ve 11 erkek olmak üzere toplam 23 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Bu noktada gözlemciye bilgi toplama ve kayıt etmede özgürlük sağlayan yapılandırılmamış gözlem tekniği (Büyüköztürk, Çakmak , Akgün, Karadeniz ve Demirel , 2010: 145) ve bireylerin deneyimlerini, tutumlarını, görüşlerini, duygu ve inançlarını anlamada etkili bir yöntem olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği (Yıldırım ve Şimşek , 2008: 119) tercih edilmiştir.

“Görüşme formu, benzer konulara yönelmek yoluyla değişik insanlardan aynı tür bilgilerin alınması amacıyla hazırlanır” (Patton, 1987; Akt: Yıldırım ve Şimşek , 2008: 122), yarı yapılandırılmış görüşme formu, konu ile ilgili açık uçlu soruların ve kişisel bilgilerin yer aldığı iki bölüm olarak hazırlanmıştır.

3.2. Geleneksel ve Modern Arasında Bir Orta Yol ve Yaşam Tarzı Olarak Tüketim Fonları Stratejisi

3.2.1. İnsan Yüceliğini Gerçekleştirme Derneğinin Epistemolojik Kaynağı Olarak Abdulkadir Duru ve Eserleri

İnsan Yüceliğini Gerçekleştirme Derneği üyeleri epistemolojik temel olarak Abdulkadir Duru’yu almakta ve kaynak olarak kendi eserleriyle birlikte Abdulkadir Duru’nun eserlerini¹⁶ kullanmaktadır. Duru “dünya insan için kurulmuştur, insan her şeyin sahibidir” (Duru, 2005b: 16), “insanın hayat temeli ve başlangıcı sevgidir, insan demek sevgi demektir” (Duru, 2005b: 24), “insan, yeryüzünün mutasarrıfıdır”, “dünyada tek değer insandır” (Duru, 1976: 121,247) gibi ifadelerle kurmuş olduğu Örgünöz¹⁷ fikir sisteminin temeline insanı almaktadır. Bu fikir sistemiyle Duru toplum

¹⁶ Abdulkadir Duru eserlerinde ne nakli/tasavvuf ne de akli; modern sosyal bilim metinlerine gönderme yapar. Aynı şekilde herhangi bir düşünce adamının da adını zikretmez. Duru iddialarının ve bahsettiği konuların kaynağını hayat tecrübeleri ve yaşam izlenimleri olarak ifade etmektedir. Duru aynı zamanda kendi hayat tecrübelerinin yanında kutsala eğilimi olsun olmasın, canlı kitap olarak adlandırdığı diğer insanların da hayatlarını izlediğini ve bilgi edindiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda bu tecrübeleri ve izlenimleri kesinliğe bağlamadan ifade etmediğini belirtmektedir (Duru, 1978: 13-14).

¹⁷ Örgünöz, insanların kişisel yaşantılarından, devlet düzenine ve devletlerarası ilişkilere kadar tüm hayatın Öz’e uygun olmasını, özün güdümünden ayrılmamayı temin eden sistemler dizisidir. Şahsiyetten toplum düzenine, ekonomiden hukuka kadar her alanda temel olarak insanı alan Örgünöz, insanların, özün güdümüne yaşamasına özen gösterir. Örgünöz fikir sistemi, tüm insanları şahsiyetiyle, öz yaratılışına uygun, adil düzenle güzel yaşatmayı prensip alır. Kalkış yaptığı nokta,

düzeninden hukuk düzenine, insan ilişkilerinden ekonomiye kadar kişinin nasıl yaşaması gerektiğine müdahale eder ve bir ütopya (Duru, 1976) inşa etmeye çalışır. Duru insanın gerçekleşmesinin bir eğitimle olacağına inanmaktadır. Bu eğitimleri gerçekleştirebilmek ve fikirlerini takipçilerine aktarabilmek amacıyla 1970’lerde Erzincan Kemaliye’de Şifa Bağı ismiyle bir tesis ve Özden Gazetesi’ni kurmuştur.

Duru insan medeniyetinin temelini din olarak görmektedir. O’na göre din yaşayışın ruhudur. İnsan demek; medeniyet demektir. Bu medeniyette din temelleri üzerine kurulur. İnsan şerefli olduğu kadar, azizdir de. İnsanın azizliğini meydana çıkaran, dinidir. Dindar olanın verdiği güven, gerçek bir esastır. İnsan kendi azizliğini ancak dini ile yaşayabilir. Dini vazifelerini yerine getiren aynı zamanda kendi gönlüne ferahlık getirir (Duru, 2011: 99-101). Dini Allah’tan geldiğini unutmadan Muhammed Resullah’ta vücutlanmak olarak tanımlar. Kişinin hali ve davranışları Muhammed Resullah’a benzemelidir. Kişinin O’ndan başka uygusu ve fiili olmamalıdır (Duru, 2011: 111). Bu bir inanç sistemi içinde gerçekleşir. Hiçbir toplum inançsız kalmaz. İşin görünmez tarafı, inançla dinin ayrı sanılmasıdır. Oysa inanç, insanları bir nevi yöneten içten gelen güçtür. Bu gerçeğe bakılarak, sağlam inançtan mutlak din doğar. Yani inanç varsa, o inancın dini de vardır. Çünkü inancın etkisi, din yapar (Duru, 1998: 81). İnanç, yürekte ve kafada olduğu için niteliği fikirdir. Fikre önem vermekle inanç yaşanır, değilse hayale karışır (Duru, 1998: 85). Bu anlamda din fikir ile yaşanır. Örgünöz adını verdiği fikir sistemi, insan yaratılışını, ilk olarak öze dayalı temelinden alıp, hayatının tüm olumlarını ve edimlerini gerçek yüzüyle ortaya koyan ve insanların gerekli ve yeterliliğini sağlayan sistem olarak tanımlar. Fikir insan hayatındaki gereklilikleri inceler, uygulamak safhasına getirir. Bunun için dil, din, aile, ekonomi, hukuk, sanat, teknik bütünlüğünde inceler, izler, kayıpları ve kaçakları bulur, yeterli durumda düzenler. İlkel devirlerden beri insan topluluklarının geçirdiği safhaları, birer tecrübe olarak görür, yetersiz ve yeterli, gereksiz ve gerekli prensipleri seçer. Seçip geliştirdiği yeterli ve gerekli prensipleri, günün şartlarına getirir ve gelecekler için de hatlar ve çizgiler verir. Duru İslam dinini, Örgünöz fikri ışığında izlemiş, incelemiş, insanlığa eksiksiz gereklilikleri getiren İslam dininin bir fikir sistemi içerisinde daha

insanın has yapısına uygunluk, özünün güdümlerine uygun olarak özgürlüktür... Örgünöz zekâları açan, kafaları çalıştıran, herkese şahsiyet sahibi olmanın yollarını gösteren sistemdir... Örgünöz ekonomi sistemi, doğayı insana yararlılık işleminin düzenidir. Bu sistemde, ekonomi alanında herkes için faydalanma kaynağı kendi zekâsı emeği olacaktır. Örgünöz ekonomisinde sömürü araçlarından biri olan faiz ve sermayeden kazanç sağlamaya kesinlikle yer yoktur... Özet olarak Örgünöz fikir sistemi insanları gerçekten insanca yaşatır (Özden Gazetesi İnternet Sitesi, 2020).

iyi yaşanabileceğini ve uygulamada fikrin yol göstericiliğine vurguda bulunmuştur (Duru, 1994: 70-71).

Duru insan tiplerini gölge, eşya, bitki, hayvan tipleri¹⁸ ve insan olarak ele alır (Duru, 1978). Diğer taraftan insanın kendini yaşaması ve kendini gerçekleştirme gibi konularda modern psikolojiden etkilendiği söylenebilir. Bu bağlamda insan üzerine vurgusunun biri Mevlana ve diğeri modern psikoloji olmak üzere iki kaynağı olduğu söylenebilir. Bunun yanında insan tipleri tüketim açısından ele alındığı zaman: İş ciddiyeti olmayan, alışverişleri sağlam olmayan, parasını gereksiz yerlere harcayan, gösterişe düşkün olanları gölge tip; kazanma ve harcama bakımından tutuk, israftan kaçanlar eşya tip; çalışmayı ve icat yapmayı çok seven ama kazanç düşünmeyen bunun yanında madde ile çok ilişkisi olmayanlar bitki tip; tamamen kazançlarını düşünen ve bu kazançlar için her türlü şeyi yapan, tüketim ekonomisini tetikleyen, insanları harcamaya teşvik eden ve bütün kazançlarını kendi çıkarlarına kullananlar hayvan tip; iş ciddiyeti olan, israftan uzak tasarruflu yaşayan, gerekliyi gerekli yere harcayan, elindekini insanlar için kullananlar insan tip olarak düşünülebilir (Duru, 1976, 1978). Duru aynı zamanda hayvan tiplerin dayandığı en büyük faktörün seks olduğunu söylemektedir. Ona göre seks lüksü gerektirir. Lükste israftır. Arabadan ev eşyasına, partilerden konserve köpek mamasına kadar temel ihtiyaç dışında bir israf yaratırlar. En basit örneği ise parası olmayan bir kişinin dahi modası geçmiş diyerek bir elbisesi varken borçlanarak başka bir elbise olmasıdır. Bu moda algısı sadece giyimde değil hayatın her alanında etkisini göstermekte ve bahsedilen tiplerin “sen fazla sarf edeceksin, ben fazla çıkar sağlayacağım” amacına hizmet etmektedir. Bu da tüketim ekonomisi adı altında “ne kadar sarf edersek o kadar güçleniriz” parolasıyla dalgın zihinlere yerleşmektedir. Ayrıca bu tiplerin bir diğer çıkar sağlama yöntemleri ise faizdir (Duru, 1978: 100-101). Bu noktada İnsan, Peygamber tembihine uymadığı zaman nasihatsiz kalır ve kendini bu tüketim sistemi içerisinde bulur. Bu tefekkürden kaçışıyla belli olur. Bu durumda insan iç dünya ilhamlarını kaybeder ve tamamen maddeye yönelir. Bu hal huzur yerine insanı, madde istekleriyle doldurur ki, insan hiçbir muamelede kalbinde huzur bulamaz. Kişinin yaşayışında zevki ve huzuru bulamamasının sebebi hep dışarıya meyletmesindendir (Duru, 2004b: 22).

¹⁸ Bu tasnif Mevlana'nın “İnsanın Başlangıçtan İtibaren Yaratılış Hâlleri ve Konakları” başlığı altında ele aldığı içerikle örtüşür hamiyettendir (Bknz. Mevlana, Mesnevî, Haz. A. Karaisamailoğlu, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay, III s. 459).

Günümüz toplumları gününü gün etmek, geçinip gitmek üzerine kuruludur (Duru, 1998: 122). Gerçek bir toplum anlayışında insanı, çok kazanmak, kazandığını yemek, savurmak ya da biriktirmek, tatmin etmez (Duru, 1998: 99). Sonuç olarak insanlar özünün güdülerine uymadığı zaman sıkılırlar ve tatmin olmazlar. Harcarken özünün güdülerinden ayrılanlar, daha çok harcadıkça tatmin olacaklarını düşünürler. Çok ve ısrarla harcama yapmalarına rağmen tatmin olamadıklarından, tatmin daha çok harcamaya yönelirler ki bu da daha çok israf demektir (Duru, 1979: 168).

İsraf denildiği zaman akla ilk olarak döküp saçmak, kıymet vermemek gelir. İki yerine dört almak kullanmadan atmak gibi. Ama gerçekte israfın en büyüğü, kalbin ve zihnin lüzumsuz şeylerle meşgul edilmesidir. İsrafın kesin çözümü kendi varlığının değerlerini tanımak ve bu konuda yeterlilik kazanmaya yön tutmaktır. Ayrıca israftan kurtulmanın en kesin yolu tasarruf sahibi olmaktır. Tasarruf insanın kendisine ait olan parayı, malı, Zamanı, inancı, zihni yerli yerinde kullanmasıdır. Tasarrufun temeli de lüzumlu olanı daha az lüzumlu olana tercih etmektir (Duru, 2006a: 221-222).

İsraf döküp saçmak, kıymet vermemek anlamındadır. Gereğinden fazla almak, kullanmadan atmak gibi. Ama israfın en büyüğü kalbin ve zihnin lüzumsuz şeylerle meşgul edilmesidir. İnsan zengin bile olsa israfın sıkıntısını çeker. Dağınık, telaşlı ve beceriksiz olanlar, israfları yüzünden o hale gelmişlerdir. İsrafçı olmayan, her şeyin değerini bildiği için derli topludur. İsrafın çaresi ise, kendi varlığımızın değerlerini tanıyıp, yeterlilik kazanmaya çalışmaktır. Yetersiz insan gereksiz işlerle uğraşırken yeterli insan ise daima gerekli olanı yapar. İsraftan kurtulmanın kesin yolu, tasarruf sahibi olmaktır. “Tasarruf, insanın kendisine ait olan parayı, malı, zamanı, inancı, zihni, kalbi, yani gerekli olanların tümünü yerli yerinde kullanmasıdır”. Bu anlamda lüzumlu olanı daha az lüzumlu olana tercih etme hali, tasarrufun temelidir. Hayatımızın her noktasında tasarruf etme yeteneğine sahip olursak israftan kurtuluruz ve mahrumiyet yaşamayız. Kişi israf ettiğinin muhtacı olur. Sonuç olarak israfı; gerekli olan yerli yerinde kullanmak ve malzemeye, zamana, paraya, zihne gerekli kıymeti vermekle kapatmış oluruz (Duru, 2004c: 256-257). Günümüzde baş döndürücü israftan dolayı, aylığını, günlüğünü, yani kazandığı parayı yetiren az kişi bulunmaktadır. Herkes geçim telaşında olmasına rağmen yabancı sigara içer, elbiselerini eskimeden değiştirir, ekmekten önce lüksü düşünür haldedir. Taksitle borçlanır ve gücünün yettiği kadar lüks ve gösterişe kayar. Aynı zamanda çöplerin içi ekmek doludur. Kendini bilen ailelerde, hatta bekârlarda bile ekmeğin ufağı, tozu bile

israf olmaz, atılmaz. Duru'ya göre ekmeği çöpe atılanlar şahsiyeti ölmüş olanlardır (Duru, 1996a: 80-81).

Duru'ya göre her ülkede belli miktarda israf vardır. Aynı zamanda “Tüketim Ekonomisi” adı altında birçok israf haneleri açılmıştır. Maksatlı insanların çıkarları için insanları israfa itmelerinin yanında, cehalet ve bilinçsizlikte israfa neden olur. Ekilmeyen arazilerden tutunda, sabunun yaş yerde bırakılıp eriyerek boşa harcanmasına kadar her yerde israf insanlara zarar vermektedir. Bu zararları önleyip yarar haline getirmek için devlet içerisinde Tasarrufa yönelik kurum oluşturulmalıdır (Duru, 1979: 163). Tasarruf “kısmak” anlamında değil, her varlığı yerli yerinde kullanmak anlamındadır. İsrrafta “harcamak” anlamında yanlış olarak düşünülür. Oysa israf boşa gidenleri umursamamaktır. Aynı zamanda boşa harcamak da öyledir. Atmakla boşa harcamak arasında fark yoktur. Gereksiz harcamakta, boşa harcamak demektir. Yerinde ve gerekli biçimde harcamak, hiçbir zaman israf değildir. Yani masraf etmek başka israf etmek başkadır. Tasarruf etmekte kabiliyet isteyen bir iştir. Duru'ya göre kadın ve erkek birbirinin haysiyetini düşünür. Misafirini eksiksiz ağırlamak, iyi hizmet etmek ve iyi tasarruf ederek ekonomini sağlam tutmakta haysiyettendir. İyi tasarruf demek her şeyi yerinde kullanmak, hiçbir şeyi israf etmeden çöpüne kadar kullanmaktır. Tasarrufu harcamamak olarak anlayanlar böyle yaparak kendilerini israf etmiş olurlar ki bu daha büyük israftır. Tasarruf yapabilmek özel kabiliyettir, günlük hayat bilgisi ve pratik eğitimle kazanılır (Duru, 1979: 163-164).

Duru'ya göre kişi anını yaşmalıdır. Bu yüzden uyanık, ayık ve dikkatli olmak zorundadır. Kişinin ciddiyeti ve melekeleri insanüstü bir vasıf elde etmelidir. Kişi gelecek ve geçmişe bakmadan anında kendini yaşmalıdır. Bu noktada kişinin huzuru sade zihinden gelir. Kişi zihnini meşgul etmemelidir. Bu anlamda kişinin parasını gereksiz harcaması ve israf etmesi zihin meşguliyetinin en önemli sebeplerinden birisidir. Anını yaşayan kişi israf etmez ve lüzumsuz yere parasını harcamaz. Sonuç olarak sağlam kazanır, sağlam harcar (Duru, 2013: 11,19,113). Duru bu noktada aşırı harcamayı ve israfı bir zihin meşguliyeti olarak görmekte ve zihni meşgul olan insanın anını yaşayamayacağını belirtmektedir. Anı yaşamak kişinin günlük hayatındaki en önemli konulardan biridir. Kişi ancak anını yaşadığı zaman etrafında olan bitenlerin farkına varır ve uyanık olur. Bu anlamda ekonomik konular Duru'nun sistemi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Ahlak ve din, iman doğasından olduğu gibi, tasarruf da bunların ürünüdür. Sağlam imanla Allah'a bağlandıktan sonra, diğer şeyler sırasıyla gelir. İmandan din doğar, tekrar imanı besler. Din aynı zamanda ahlak yapar, ahlak tekrar dini besler. Demek ki; halis imanla Allah'a ulaşmak mümkün olur. Din hizmetleri severek yapılır, ondan ahlak olur ve bu arada bereketle harcadığın tükenmez. Seni maddi ve manevi refaha ulaştıran tek şeyin müspet temel ve imanın esası olan Allah'a ulaşmaktır (Duru, 2011: 203). Milliyetçilik hissinin itişiyile hareket eden, israf edilen bir kuruşun milli servet olduğunu bilir. O yüzden bir kuruş dahi israf etmekten ve ettirmekten korunmalıdır. O küçük görünen kuruşlar milletimizin iktisadi ve istikbalidir. Kişiler tasarrufu sadece hazineden sormamalıdır. Kendinin ve ailesinin elinden çıkan paranın israfını önlemek ve milletin parasını korumak zorundadır (Duru, 1970, sayı 13: 5). Duru'ya göre kişi borçlanmamalı ve bankaya uğramamalıdır. Bunun yerine fon kurmalı tasarruflarını, borçlanma ve banka faiz farkını bu fonlarına yatırmalıdır. O zaman kısa sürede birikim yapmış olur. Kişi o fonu, kendisine ödünç para veren bir fahri banka sayar. Gereklikçe fonundan alır, işini görür, yine yerine koyar. Böylece iş ve zaman geçtikçe, kendi kendine imkânlarını çoğaltır (Duru, 1998: 158).

Duru, korkuların, telaşların, başaramam duygusunun, ümitsizliğin, piyango gibi hayali bekleyişlerin yanında dünyaya ilgiyi kesip ahireti bekleme ve “ bir lokma, bir hırka” anlayışının insanları fakirliğe ittiğini söylemektedir (Duru, 1996b: 19). Fakirlik, tereddüt, iş ciddiyetinin olmaması, inanç ve karar eksikliği, para kazanma hırsı, lüks ve gösterişli harcama, hesapsızlık, takdirsizlik, ciddiyetsizlik, hayal, güven eksikliği, batıl inanç ve yanlış maneviyat gibi sebeplerden kaynaklanır. Esasta İnsan, para ve mal olarak fakir kalmaz. Her şey insan için yaratıldığından eğer insan insanlığını yaşarsa fakir kalmaz. İhtiyaç hissettiği zaman gidip ihtiyacını karşılayacak güce sahiptir. Asıl fakirlik bilgi fakirliğidir ve öğrenmeye olan ihtiyacın durmasıdır (Duru, 1996b: 31-52).

Duru'nun fikir sistemi içerisinde bahsettiği eğitim insanın her bakımdan şahsiyetini kazanması ve saygıdeğer olması üzerinedir. Bu saygının da başarı ile kazanılacağına inanır. Buradaki başarı akrabalık, komşuluk ilişkilerinden, insanlığa iş ve hizmet götürmeye kadar geniş bir yelpazeyi içine alır. Buradaki eğitim işle şahsiyeti birlikte olgunlaştırmayı amaçlayan iş içinde eğitimidir. Duru'ya göre insan şahsiyetinin temeli iş anlayışından başlar. Alışverişte ki ciddiyet; iş yapmaktaki ciddiyet ile iç içedir. Bu anlamda iş içerisinde ki en önemli, belirginlik söz vermek, verdiği sözde

durmak, yani sözünü yerine getirmektir. Kişilerin değişmezliğini kanaat haline getiren belirginlik, sözünü yerine getirmektir. İnsanların hayatı her yönüyle güven üzerine kurulmuştur. Güven sarsıldığı takdirde, hayat felce uğrar. İnsanlar arası ilişkilerde en açık güven vericilik; söz ve sözüne sahip olmaktır. Söz vermek, verdiği sözü yerine getirmek, her ilişkinin temelidir. İnsanın işinde göstereceği şahsiyet ona daha iyi gelir sağlayacaktır. Burada devam ve ilerleme, şahsiyetin gereği olduğu kadar, para kazanmanın da gereğidir. Sonuç olarak iş içinde eğitim, güven ile parayı birlikte kazanmak demektir (Duru, 2004c: 26-28). Kişiliğini gerçekleştirmiş kişi maddi ihtiyaçları dert edinmez, servete, şöhrete, cinsiyete ve mevki sahibi olmaya önem vermez. Kişiliğini beğeni, sevgi, güven ve inanç üzerinden inşa eder. Güven sarsmaz, israftan kaçınır, vaktinin bir saniyesini bile değerlendirir. Diğer insanları da aynı amaca çağırır (Duru, 2005a: 253). Mütevazılık yapmacık ve tabii olarak iki kısımdır. Şahsiyetliler, tabii tevazu içinde yaşarlar. Çünkü her yerde herkes tarafından sayılırlar. Şahsiyet sahibi olmayan insanlar ise; mevki, servet, kaba kuvvet gibi varlıklarıyla, güçleri yetecek adamlara baskı yapmak suretiyle kendilerini saydırmak isterler (Duru, 1994: 134). Bu anlamda Duru, mütevazılığı bir şahsiyet belirtisi olarak görmüş ve mütevazı olmayanın elinde serveti bir baskı aracı olarak nitelemiştir.

Duru'ya göre vakit öyle bir âlemdir ki, bir saniyesi bile yeniden kazanılmaz. Geçen vakit bir saniye de olsa, ömürden gider. Daha kötüsü insanlar vaktini milli bir şahsiyet çizgisinde değerlendirmiyorsa, boşa giden saniyelerin her biri; insanlığın, ömür sarayından dökülen birer taş, birer tuğla gibidir. Vakit geçirmek anlayışı içinde kim olursa olsun, manasız yaşıyor demektir. Bu zihniyet topluma da zehirli bir hava bulaştırır. Buradan hayat kayar, ciddiyetsizliklere doğru çeşitli arızalarla uzanır gider. Hayatına anlam kazanmak yolunda olanlar vakit ihtiyacındadır. Harcamaya, geçirmeye değil, başarılarını sürdürmek için vakitlerine vakit eklemek ister. Bunun için gecelerini de gündüzlerine katar. Sonuç olarak vakit geçirmek nasıl olursa olsun, zavallı kimselerde olan zihniyettir ve böyle kimselerden yarardan çok zarar gelir (Duru, 2004a: 228-230). Vakit tasarrufu dakikaları bile boşa harcamamaktır. Mülk tasarrufu toprağın bir avucunu dahi işe yarar haline getirip ürün almak ve eşyaları düzgün kullanmak, hayvanları ıslah etmek ve onlardan yararlanmak, yani elindeki her imkânı israf etmeden kullanmak anlamındadır. Her aile kabiliyetleri nezdinde çocuklarına elinde olanları tasarruf edip, sahip olmalarını öğretmeli ve örnek olmalıdır (Duru, 1979: 180). Zamanına tasarruf edemeyen insan hayatta muvaffak olamaz. Hem

ibadetini hem de işini düzgün yapan insanlar kendilerini var edebilir. Kendini yokluğa mahkûm edenler iş için ibadeti, ibadet için işi aksatır. Bu insanlar iddiasızdır ve kişilik gösteremeyecek kadar güçsüzdür. Belirli bir hayat çizgisi olmayan, neye nasıl inandığından haberi dahi olmayanlar, vaktine tasarruf edemez. Duru'ya göre inancı zayıf adamlar, kendilerine, vaktine tasarruf edecek güç bulamazlar (Duru, 2004c: 72).

Duru'ya göre kendini kabul ettirmek isteyen işine önem vermelidir ve kendini işi ile beğendirmelidir (Duru, 2004c: 59). Eğitilmiş kişiler şahsiyetli olur. Eğitime şahsiyetli olmayı kararlaştırmış ve tarafını dünyaya fiilen kabul ettirmek azminde olanlar girer. İş ve şahsiyet eğitimi birlikte tamamlanır. Bu anlamda eğitim şahsiyet talimidir ve ustasından yaparak öğrenilir. Kişilerin karakterleri, inanç dereceleri ve ahlaklarındaki mazbutluk, yaptıkları işten anlaşılır. Aynı anda ailelerin mazbutluğu ve görgüsünün de yine kişilerin yaptıkları işten anlaşılacağı muhakkaktır. Yani kişilerin kimliğini ve niteliğini ilk etapta ortaya koyan. Söz verip sözünü yerine getirmek, verdiği söze sağlam olup olmadığını müspet olarak ortaya koyan yine iştir. İnsanlar doğumdan ölüme kadar hayatı çeşitli işlere bağlıdır. Hayat işle kaimdir. “Kişinin işi sağlam ise her şeyi sağlamdır” sözü tüm bu söylenenleri anlatır. Çünkü kişilerin hayat boyunca tüm davranışları, işe dönüktür. İş hayatın seyri demektir. Hayat seyri de baştan sona iştir. İnsanlar birbirine iş ilişkileriyle bağlıdırlar (Duru, 2004c: 30-32). İş insanların kendilerini kabul ettirebilmesinin en kısa yoludur. Çünkü iş içerisinde dikkat çalışır, iddia hareketlenir ve gayret uyanık olur. Bunun sonucunda anlayışları ve değerlendirme yetenekleri daha net olur. Davranışlarını kontrol edip boşluğa düşmezler. İş yani hedefi, amacı iddiası olmayanlar boşurlar. Buna bağlı olarak Müslüman – Türklerin hedefi, mutlaka öncülük ve örnekliktir. Bu hedefe ulaşmanın en kısa yolu iş başarmaktır. İş aynı zamanda eğitimidir. Bu yüzden en sıhhatli ve kesin sonuç veren eğitim şekli iş içinde eğitimidir (Duru, 2004c: 38-39). Özden davasını tutmuş olanlar hiçbir an boş durmaz, sürekli olarak iş üretirler ve iş konusunda birbirleri ile yarış halinde olurlar. İşlerini insan ihtiyacına cevap verecek şekilde, sağlam ve güzel biçimde yapar. Bu onları aynı zamanda dedikodudan da korur. Bu prensip israfında önüne geçer. Çünkü sağlam olan hemen eskimez. Ayrıca güzel de olduğu için, kullanmaktan bıktırmaz. Aynı eğitimi çocuklarına da verirler (Duru, 2004c: 48-49).

İnsan yaratılışına uygun yaşamadığı zaman helal kazandığı haram olur. İnsan mal, para vb. durumlarıda amacı uğruna harcamazsa helali haram olur. Helal kazancın

haram olmaması için insan gerekli sahipliği yapmalı ve Allah'ı unutmadan harcamalıdır (Duru, 2006b: 140). Haram zaten haramdır fakat insan amacı için harcama yapmazsa helal kazancı bile harama dönüşür. Helal kazancın harama dönmemesi için kişi Allah'ı unutmadan yaşamalı ve amacına hizmet etmelidir. İnsan amaç diğer varlıklar ise araçtır (Duru, 2006b: 141).

Abdulkadir Duru'yu örnek alan dernek üyelerine göre insan kendi aklına göre değil, aklını gerçek fikrin değerlerine uydurarak ilerleyebilir. Bunun için fikre eğilmeli, öğrenmeli ve bütün ilkelerini hayatında uygulamalıdır. Bu anlamda fikir hayatın en büyük olgusudur (İygder, 2010a: 7). Bunun yanı sıra kişiler bir araya gelmeli ve kopmaz bir şekilde bağlanmalıdır. Kendilerine güvenilir bir lider seçmeli¹⁹ ve ona uymalıdır. Birbirlerinden habersiz, müşavresiz iş yapmamalı ve ortak hareket etmelidir (İygder, 2010a: 50). Onlara göre fikir gerçek maneviyatın temellerini verir. Gerçek maneviyat insanları aktif, enerjik, güçlü, azimli, kararlı, iddialı, hükümlü, gece gündüz çalışan, güçlü zekâya sahip, karşısına çıkacak her engeli aşan insan yapar (İygder, 2019: 4-5). Bu noktada emek ve zekâ gerçek maneviyatın en önemli unsurudur.

Dernek ayrıca belli kurallarla üyelerinin tüketim davranışlarına da sınır getirmektedir. Dernek kurallarına göre: İşini sağlam yapmamak, ciddiyetle tutmamak, bugünün işini yarına bırakmak, üzerine aldığı işi sonuçlandırmamak yasaktır. Bütçe yapmamak, kumbara tutmamak, borçlanmak, israf etmek, gelişigüzel harcamalarda bulunmak, eline sahip olmamak yasaktır. Düzenli ve temiz kıyafet sahibi olmak şarttır. Her şey değerlendirilmelidir. Eskiler atılmamalı ve en ufak bir şey bile israf edilmemelidir. Az yiyip, az konuşulmalıdır. Aile bütçesi mutlak yapılmalıdır. Aylık giderler tespit edip en çok bir yıl içerisinde denk bütçe yapılmalıdır. Tasarrufa azami ölçüde dikkat edip zaruri olmayan tüm harcamaları kaldırılmalıdır (İygder, 2010b: 12-19).

¹⁹ Dini teşkilatlar dinin sosyal fenomenlerinin özel halleridir. Teşkilat düzenini sağlamlaştırmada en önemli faktör karizma seviyesine ulaşabilen bir şahsiyetin otorite olarak kayıtsız şartsız tanınmasıdır (Kehrer, 1992: 52-60)

3.2.2. Katılımcıların Din ve Dindarlık Anlayışları

Dindar insanların bir meleke olarak tüketim davranışlarını temeline alan araştırmamızın bu bölümünde araştırmaya katılan kişilerin din²⁰ ve dindarlık anlayışları²¹, grup üyelerinin ortak din bilinci ve ne ölçüde ortak düşündükleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların dini nasıl anladıkları ve yorumladıkları, dindarlık tanımları ve kendilerini dindar olarak tanımlayıp tanımlamadıkları, bunun yanında toplumda dindarlığın görünen kısmı olan ibadetler, mahrem namahrem, sadaka gibi konular üzerinde durulmuştur.

Katılımcıların genelinin din tanımında “yaratılış fitratı” konusu temel çıkış noktası olarak alınmıştır. Bu bağlamda birçok katılımcı dini “insan yaratılışına uygun yaşamak” olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda katılımcıların çoğu din ve dindarlık sorularına “*insan yaratılışına uygun yaşamak*”, “*insanın insanca yaşamasını sağlayan kurallar bütünü*”, “*fitrata, yaratılışın itişlerine göre yaşamak*”, “*insanların doğasına yani yaratılışlarına uygun yaşaması*”, “*insan yüceliğinin gerçekleşmesi*” gibi birbirine benzer cevaplar vermişlerdir. Katılımcıların din tanımındaki ikinci referans noktası ise kurallar ve kurallara uymanın vermiş olduğu güven duygusudur. Buna istinaden bazı katılımcılar dini “*insanlar arası güven bağı*”, “*insan yaşantısını hayvan yaşantısından ayıran kurallar*”, “*huzurlu ve mutlu yaşatan kurallar bütünü*” olarak tanımlamışlardır. Bunun yanı sıra katılımcılar dini “*din medeniyettir*”, “*din özgürlüktür*”, “*din ahlak ve fazilettir*”, “*gücümüzün üzerinde kurulmuş bir düzendir*” gibi tanımlarla da ifade etmişlerdir.

Dinin insan yüceliğinde ve insan yaratılışında olduğunu düşünen 61 yaşında emekli genel müdür kendisinin de kabul ettiği vakfının görüşünü güven ve insan temeline atıfta bulunarak izah etmiştir:

“Biz din deyince şunu anlıyoruz: Din; insanın insana emniyetini, insanların birbirine olan güvencini, insanların birbirlerine Allah cc.

²⁰ Din insanları yaradılışlarınca yaşatan ilahi kanunlar bütünüdür ve din insanca yaşayışın kalpten düzenidir (İygder, 2010b: 46). “İslamiyet insanları özüne uygun yaşatan ilahi kanundur. İlahi kanun insanları insanca yaşatmaktır, İslam kuralları sarsılmaz bir güven üzerine kuruludur (Duru, 2016: 19).

²¹ Örgünöz fıkrine göre dindar insan; dinin bütün gereklerini yapan, birleştirici ve barışçı olan, beklediği ahlak ve fazileti kendi yerine getiren, iyiliksever, ciddiyet önderi, kusur ve eksik aramayan, beğenimli ve takdirli, işittiğine inanmayan gerçeğini arayan, Kötü konuşmayan ve kötülüğü dinlemeyen, açık sözlü, aldanmayan ve aldatmayan, yalan söylemeyen, verdiği sözü hayatı pahasına tutan, riya yapmayan, güven sarsıcı hiçbir davranışı olmayan, dosdoğru, mert, adil, emanet sahibi, samimi, edepli ve hayali olarak tanımlanmıştır (İygder, 2010b: 47-48)

korkusuyla beraber bağlanmalarını, insanların birbirlerine Allah için hürmet etmelerini, Allah'ın emirlerini tutup yasaklarından sakınmalarını, insanların birbirlerini sevmelerini, insanın kendi mevcudiyetindeki büyüklüğü başka bir varlığa bağlamadan Allah'ın büyüklüğünde bulabilmesini sağlayan ilahi kaideler bütünüdür. Biz din deyince doğrudan doğruya Rab ile kul arasında ki bağlılığı anlıyoruz. Allah ile kulun birbirine bağlılığını, insanın sıfat olarak kendi insanlık büyüklüğünü anlayıp göstermesini, özden yaşayıp özden yaşatmasını sağlayan kuruma biz din diyoruz.... Dinin, insan yaşayışının kalpten düzenleyicisi ve insanı yaratılışına uygun yaşatan ilahi kanunlar bütünü olduğuna inanıyoruz. İnsanları diğer mahlûklardan ayıran insanlık gereklerinin toplu adının din olduğuna inanıyoruz” (Maden Mühendisi, yaş 61, erkek).

37 yaşında öğretim üyeliği yapan bir katılımcı ise dini insan temeline alan ve insan büyüklüğüne dayandıran anlayışlarını Kuran'daki eşrefi mahlûkat söylemini temel alarak dini, insanı hayvandan ayıran kurallar olarak görmekte ve şöyle ifade etmektedir:

“Şimdi burada bizim din anlayışımız daha çok insanca yaşamak üzerine bina edilmiş bir kavramdır. Biz varlık içerisinde pek çok canlı olduğunu bunların içerisinde insanın özel bir yeri olduğuna inanıyoruz. Temel olarak dini, inançlarımız açısından en önemli özelliklerinden bir tanesi olan insanı hayvandan ayıran değerler bütünü olarak kabul ediyoruz. Yani biz din dediğimiz zaman Allah tarafından Peygamberler aracılığı ile getirilen ve insanı diğer varlıklardan ayıran kurallar bütününi kastediyoruz. Peygamber Efendimizle gelmiş, Peygamber Efendimizin yaşayışı arkasından bize kadar gelen silsilede insanca yaşamak olarak algılıyoruz. Çünkü Kur'an'da mesaj insanın eşref-i mahlûkat olduğu üzerinedir. Dolayısıyla bizde bir insana yakışacak şekilde insanca yaşamaya çalışıyoruz” (Öğretim Üyesi, yaş 37, erkek).

Emekli yönetici olan başka bir katılımcı kullandığı ifadelerde dini Allah'a teslim olma, Peygamber Efendimizin insanı temel alan yaşayış kurallarına ve bu kuralları günlük yaşayışta uygulama esasına dayandırmaktadır:

“Tabii Müslümanım. Müslüman ne demek Allah'a teslim olmuş. Onun da ölçüsü nedir, Peygamber Efendimizin yaşayışıdır. Onun yaşarken ki uyguladığı prensiplerdir. Burada da temel insandır. Yani insan olan tüm varlıklar arasında Kur'an-ı Kerim'i bize bildirdiğine göre varlıkların en şerefli en önemli değerli bir varlık olarak yaratıldığını, halife olarak yaratıldığını Kur'an-ı Kerim bize bildirir. Bu varlığın yaşayış kurallarını günlük yaşantıda uygulama şekline din diyoruz” (Makine mühendisi, yaş 67, erkek).

Yine aynı kişiye vakfın ismi olan “Güvenilir İnsan” ile dinin bağlantısı olup olmadığı sorusunu sorduğum zaman dini anlayışı kişiler arası ve sosyal ilişkilerde güven temeline dayandırarak ifade etmektedir:

“Bağlantısı şu; zaten Kur'an-ı Kerimi incelersek görürüz ki hem insanların dürüst olmasını, doğru bir hayat sürmesini hem de güvenilir olmasını, yalan söylememesini, insanlar arası ilişkide daima güven temeli üzerine bir bina yapılmasını hedefler. Kur'an-ı Kerim'deki verilen mesaj budur. Bunu da Peygamber Efendimiz kendi yaşayışı ile ispata getirmiştir. Sahabe-i kiram döneminden bu güne kadar da hep Müslümanlar kendinden önce diğer insanların kalbi huzuru noktasında bir ilişki kurmuşlardır. Sosyal ilişkileri devlet ilişkileri hep insan temeli üzerine bina edilmiştir” (Makine mühendisi, yaş 67, erkek).

Mülakata katılan kişilerin dindarlık anlayışları benzerlik göstermektedir. Dini şekli ibadetin ötesinde gören ve yaratılıştan kastın insan fitratı olduğunu belirten 66 yaşında avukat bir bay ifadelerinde dini kendi iç dünyasında var olan ve insanı ilişkilerinde harekete geçiren ilahi kurallar olarak görmektedir.

“Yani fitrat dediğimiz insanın insan oluşundan kaynaklanan itişler ve görevler. Mesela sen bir gözden elin yapması gereken işleri yapmasını bekleyemezsin. Göz ancak görür. Yönlendirdiğin anda o baktığın şeyi görmekle mükelleftir. Ama el bir şeyi kavrar tutar. Bu kadar tabii olan kuralları, gerekleri duyuran, itişleri duyuran ilahi emirler. Biz dine bu tabii itişleri duymasak da bunları bize söyleyen ama sonradan üzerine eğildiğimizde bunların hepsinin birer tabii oluşumun gerekleri olduğunu hissettiren ilahi kanunlar bütünüdür diyebiliriz. Şöyle de diyebiliriz baştan toplu olarak huzurlu yaşamının ilahi kanunlarıdır diyebiliriz. Din insan hayatının her yönünü kapsar derken bu ferdi ihtiyaçlarını karşılama yönünden tutunda insanlar arası ilişkiler yönüne kadar uzanan, insanın kendi iç dünyasındaki sorularına cevap vermesine kadar gider. Hatta toplumsal ilişkileri ve çalışma ilişkilerinde bile bu iç dünya itişleri ile insanlarla uyumlu halde tutan ilahi kurallar bütünüdür diyebilirim” (Avukat, yaş 66, erkek).

Benzer görüşte olan başka bir bay ise “fitratı” güzel ahlakla ilişkilendirmekte ve insanda zaten var olan bu ahlakın yine insan tarafından bozulduğunu ifade etmektedir:

“Yaratılışımızda hepimiz insanız. 3 yaşına kadar bir çocuğun yalan söylediği hiç görülmemiş mesela ve ya işte bencillik yaptığı görülmemiş, benim diye sarılmamış hiçbir şeye oyuncakını da paylaşmış gitmiş arkadaşını sevmiş. Mesela hiç sebepsiz iki çocuk birbirini sarılıyor öpüyor. Biz neden sarılıp öpemiyoruz, ayıp olur diye. Yani doğrusu orada sarılıp öpmekten kasıt kalbimizi açamıyoruz. Bunlardan dolayı insan zamanla uzaklaşmış büyüdükçe diyelim. Akıllar etkileniyor birçok şey doluyor ve ondan sonra bunlar hep perde oluyor. Yani kendi has yapımızla aramızda bulunanlardan temizlenmek kurtulmak arınma, ondan sonra da güzel ahlakı yaşamak ve yaşatmak dini bir ritüel olarak gerekir” (Neyzen, yaş 51, erkek).

Dini insanları tekrar bu özüne döndürecek kurallar olarak gören aynı kişi dinin ibadetlerini sorduğumda ise, dinin ibadetlerden çok daha ötede olduğunu ve sadece ibadete dayanan bir dini anlayışın eksik bir anlayış olduğunu söylemektedir:

“Çok daha öte bir noktadadır. İbadet bunun kabuk kesimidir. Yani bir karpuzun kabuğu gibidir. Karpuzun kabuğu olmazsa içinin bir hükmü olmaz. Yani muhafaza edemeyiz. İbadetlerimizde dolayısıyla tam olarak eksiksiz olarak yaparız. Müslümansak, İslamsak o dini temsil ediyoruz, İslam dinini çünkü. Yani bir taraftan bir şeyler yapıp da bir taraftan bir şeyler eksik kaldığı zaman temsilde hata olur, yani temsil edemeyiz. Böyle düşünüyorum” (Neyzen, yaş 51, erkek).

Bunun yanı sıra mülakata katılan bütün katılımcılar namaz, oruç, kurban, hac, sadaka, zekât vb. ibadetleri manevi vücudun birer besini olarak gördüklerini ve ibadetlerini yerine getirdiklerini ifade etmişlerdir. “Namaz kılar mısınız?” sorusuna bir katılımcı: *“Evet kılıyorum elhamdülillah. Çünkü namaz manevi vücudumuzun besinidir. Beslenemeyen vücut ölmeye mahkum kalır. Bu yüzden namaz kılmak vazgeçilemez bir ibadettir”* (Öğrenci, yaş 23, Kadın) ifadeleriyle namazı yaşamak için vazgeçilmez bir besin olarak ifade etmiştir. “Oruç tutar mısınız?” sorusuna 48 yaşında tekniker bir bay oruç tutma ve diğer ibadetleri yerine getirme sebeplerinin, bu ibadetlerin bir zorunluluktan ziyade insan için gerekli ve faydalı birer davranış biçimi olarak görmeleri olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Ramazan ayında oruçlarımızı tutarız. Yine bizim amacımız olan insanlık sıfatına ulaşmamız için en büyük güç kaynağımız, irade hâkimiyet vasıtamız oruçlarımızdır. Orucumuz sayesinde kendi arzularımızın da sahibi olduğumuzu ispat eder. Öyle her içimden geleni yapmanın özgürlük olmadığını, diğer insanların hak ve özgürlüklerinin başladığı yerde bizim kendimize dur diyebilmemiz gerektiğini oruç ile öğreniriz” (Harita teknikeri, yaş 48, erkek).

Katılımcılar, dindarlığı tanımlarken dinin zahiren emrettiği bütün kurallara uymanın yanında toplumsal ilişkilerde yapıcı olmayı ve diğer insanlarla olan bütün ilişkilerinde bu kuralları temel alarak hareket etmeyi prensip edindiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar genel olarak dindarlığı *“bahsedilen iç dünya kurallarını uygulamak”, “kendinden önce başkalarını düşünmek”, “gerek aile gerekse toplumsal ilişkilerde güven temeli üzerine kurulu sosyal ilişki düzeni inşa etmek”, “güveni doyusya yaşamak”, “Allah’ın bu emirlerini içten yaşamak”, “Bir toplumsal kurum içerisinde Allah’ın koyduğu kuralları uygulamak”* gibi ifadelerle tanımlamışlardır. Aynı zamanda kendi din anlayışlarına atıfta bulunarak dindarlığı sadece ibadet temelinde değil, ahlak ve ibadetin bir bütünü olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Dindarlığı sorduğumuz Dernek başkanı olan bay dindarlığı çok geniş bir boyuta taşımış ve dindar insanı dinin bütün gereklerini yerine getiren kişi olarak ifade etmiştir.

Tarifinde dindar insanın özelliklerini insanlar arası ilişki temelinde şu ifadelerle anlatmıştır:

“Gerçek Dindar İnsan, dinin bütün icaplarını ve zahiri gereklerini eksiksiz yapar. Ayrımcı olmaz, birleştirici ve barışçı olur. Dilediği ahlak ve fazileti başkalarından beklemez, kendisi ahlak ve fazilet küpü olur. Her yerde iyilik ve ciddiyet önderi olur. Tenkit etmez, takdir eder. Beğenimsizlik yapmaz, kusur ve eksik aramaz, gördüğü eksiklikleri kendinde düzeltir. İştittiğine tespitsiz inanmaz, gerçekten tespit eder, müspete inanır. Düşmanlarının bile arkasından kötü konuşmaz, dinlemez, konuşmaz, ima etmez. Kime ne söyleyecekse açık söyler. Aldatmaz, aldanmaz. Aldatana ve yalan havadislerle yüz vermez. Yalan söylemez. Verdiği sözü hayatı pahasına da olsa yerine getirir. Sözünden asla dönmez. Hiçbir surette riyaya kaymaz. Dosdoğru olup, herkesin mutlak emniyetini kazanır. Güven sarsıcı en ufak bir hareketi olamaz. Her yönüyle merttir, adildir. Emanet üzerine tir tir titrer. Hakkı sahibine teslim eder. Samimiyetin tiryakisidir. Edep onun baş tacıdır. Dindar insanın her hali ve ahlakı, yaşayış düzeni iç acıcı, gerçekten onur kaynağı olur. Gerçek dindar, her yönden, her yerde saygıdeğerdir” (Harita teknikeri, yaş 48, erkek).

23 yaşında üniversite öğrencisi bir bayan dindarlığı diğerlerine benzer olarak güzel ahlaklı olmak, hayvan yaşantısından ayrılmak gibi ifadelerle anlatmış ve güzel ahlaklı insanın özelliklerinden şu ifadelerle bahsetmiştir:

“Dindar insanın her hali ahlaklı, yaşayış düzeni iç acıcı, gerçekten onur kaynağı olur. Gerçek dindar her yönden, her yerde saygı değerdir. Rabbimizin insanlar için koymuş olduğu ilahi kanunları hayatımda uygulamaya çalışıyor ve uygulamalarım sonucu bunun ferahlığını duyuyorum. Bu yüzden dindar bir kişi olduğumu düşünüyorum. Uygulamaya çalıştığım ilahi kanunlar içerisinde insani ilişkilerimi düzenleyen büyüklere saygılı olmak, küçüklerimize örnek olmak gibi, fedakârlık, anlayış, yardımseverlik, vefakâr olmak, sevgi dolu, iyimser olmak gibi birçok ilke ve değer barındırıyor. Bu kanunlar yalnız dış dünyamızı değil iç dünyamızı da düzenliyor. Örneğin yardıma ihtiyacı olan birisine yardım etmek iç dünyamızda daha mutlu olmamızı sağlarken; dış dünyamızda da barışı temin etmemizi sağlıyor. Kısacası din insanı hayvandan ayıran değerleri ve kanunları barından biricik hayat kanunudur” (Öğrenci, yaş 23, kadın).

Benzer ifadelerle diğer bir katılımcı ise insan hayatındaki bütün ilişkileri din ve dindarlık içinde görmekte ve buradaki ilişkileri iç dünya dediği inanç sistemine bağlamaktadır. Devlete hizmet etmeyi, dedikodu yapmamayı, insanlara yardım etmeyi, insanların kafasını karıştırmamayı, hatta bir hayvana su vermeyi bile din ve dindarlıkla ilişkilendirmiş ve bunun derneğin görüşü olduğunu ifade etmiştir:

“İnsanın, dindar olduğunun göstergesi, insanca yaşayabilmesi için gerekli kurallara uyması, güvenilir olması, çalışkan, tertipli düzenli olması,

vatanını-milletini-devletini sevmesi, eline-diline-namus kavramına sahip olması, başladığı işi en güzel şekilde bitirmesidir. Aslında insanın özellikle iç dünyası dediğimiz düşünce ve duygu alemini ilgilendiren, toplumsal ve bireysel konuları, hayvanlar alemiyle ilişkilerini ilgilendiren.... Kısacası, insanın maddi ve manevi ilgili olduğu her şey din konusunun içindedir. Mesela iç dünyamızla ilgili konular var. Düşünce dünyası, duygu dünyası, inanç dünyası gibi. İnançlarımız, düşünce ve duygularımızı şekillendirir. Diyelim ki, Kamu malı bizim için şahsi malımızdan değerlidir. Bunu inanç haline getirmişiz. Her hal ve şart karşısında Kamu malını koruyacak bir inanca gelmişiz. Bu minval üzere Kamu malına el uzatamayız, koruruz, bizim için öncelik arz eder, ona bir zarar gelirse, içimizde bir yerler acır. Dinimiz tarihinde Hz. Ömer'in adaletinden bahsederiz, birisi selam verdiğinde, devletin verdiği mumu söndürüp kendi cebinden aldığı mumu yaktıktan sonra selam alıp, sohbetine devam ettiğini anlatırız. Dolayısı ile devletimize sahip çıkmak, din ile birebir ilişkilidir, dindar işidir. Başka bir örnekte, dedikodu yapmayıp, gereksiz şakalardan, laubalilikten uzak yaşadığımız zaman, zihinsel anlamda ve inanç anlamında topluma mikrop saçmamış oluruz. Elinde kocaman bir poşetle zar zor yürüyen bir yaşlı görünce, koşarak can-ı gönülden yardım ederiz, her hangi bir yerde sıra beklerken, bazı çevrelerin düşüncesine göre uyanıklık sanılan aşağılık duruma düşmez, sıramıza razı olur, herkes gibi sıramızı bekler, toplumsal sevgi ve saygıya katkı sağlamış, kimsenin kafasını karıştırmamış oluruz. Peygamber Efendimiz (sav) buyurmuş ki, "yolda bir taş görürseniz alın". İşte o taş, bugünkü anlamda, insanların kafasını karıştıracak sebeplerdir. Bu anlamda görüyoruz ki, toplumsal meseleler de, direkt dinle ilişkilidir. Yolda yaralı bir hayvan görünce, koşu koşu veterinerine yetiştiririz, ya da ilgili yerlere haber veririz. Soğukta kalmış bir hayvan görünce elimizde ne imkân varsa ona göre bir şeyler yaparız, yemek veririz vs. Cennet mekân atalarımız, ülkenin en ekonomik buhran zamanlarında bile ne demiş ' ' Dağa taş yiyecek bırakın ki, Müslüman bir ülkede hayvanlar aç kaldı demesinler". Peygamber Efendimiz (sav) savaşa giderken, koskoca ordunun yönünü değiştiriyor. Sebep, ilerde yeni doğum yapmış bir köpeğin olması... Sırf o hayvan zarar görmesin. Vakfımızın görüşleri de böyledir. Sözün özü; Din, insanın insanca yaşayabilmesi için gereken kurallar bütünüdür. Dindarlık ise, o gerekleri her hal ve şart karşısında yaşamaktır" (Memur, yaş 50, erkek).

Ev hanımı olan diğer bir katılımcı ise kendini dindar olarak tanımlamakta ve bunun sebebini Peygamber Efendimizde olduğu gibi kendinden önce başkasını düşünmek olarak ifade etmektedir:

"Kendimce dindarım. Açıklamasını da yapmak istiyorum. Eğer ben kendimden önce bir başkasını düşünebiliyorsam ki bu benim en büyük Peygamber ahlakım. Yani biz Peygamber Efendimizin ümmeti isek, yani o da diyor ki bize kendinden önce başkasını düşün. Bak o neler çekmiş neler yaşamış okuyoruz, yani sırf okumakla da kalmıyoruz artık biz hayatımıza da geçirmeye başladık bunları. Hani büyüklerimizden duya duya. Yaşayanları göre göre. Mesela benim rahatsızlığımdan dolayı arkadaşlarımla şu an benim işimi yapıyor. Ben elimi vurmuyorum bile. Yani bir başkasını düşünmek veya işte gerekliyi görüp de ihtiyaçlıyı

benden önce düşünmek. Yani kendimden önce bir başkasını düşünebiliyorum. O hale gelmeye çalışıyorum” (Ev hanımı, yaş 55, kadın).

Benzer şekilde bir diğer katılımcı ise kendinden önce başkasını düşünme kavramını sadaka sorusu altında cevaplamış ve dini bir nevi kardeşlik oluşturan ve insanca yaşamayı sağlayan kurallar bütünü olarak gördüğünü ve en dindar insanın başkasını düşünebilen insan olduğunu şu ifadelerle belirtmiştir:

“Evet. Sadaka, fitre, zekât veririm. Dikkat edilirse görülür ki İslam dini ve ibadetleri hep insanları, toplumu düşünen ilahi kanunlar ile örülüdür. Sadaka, fitre, zekât, fidye ve ev alınca, araba alınca, çocuk doğunca kesilen kurbanlar, toplumu düşünen, insanlar arası dayanışma, kardeşliği pekiştiren esaslardır. Din insanları insanlaştıran emirler bütünüdür. En dindar insan Hz. Muhammed (as) örneğimizden de görüldüğü üzere en ahlaklı, en güvenilir, en çok insanlığı düşünen demektir. Tarihimizde sadaka taşları, zekât müesseseleri örnekleri vardır. Dinlerin temeli insanın insanlaşması ve bulunduğu topluma güzellikler neşretmesidir” (Tekniker, yaş 48, erkek).

Katılımcıların öznel görüşleri ve vakfın ortak görüşleri ile ilgili ifadelerinden yola çıkarak insanı temel alan bir din anlayışları olduğunu, dini ise insanı hayvandan ayıracak, insan şerefini ortaya çıkaracak ve kişinin kendi ve diğer kişiler ile arasındaki huzuru sağlayacak kurallar bütünü olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Allah’ın eşref-i mahlûkat söyleminden yola çıkarak insanı şerefli olarak gördüklerini ve dernek isminde yer alan “İnsan Yüceliğini Gerçekleştirme” ifadesinin belirttikleri bu yüceliğe ulaşmak istediklerini ifade ettiğini belirtmişlerdir:

“Şerefle dinin bağlantısı aslında şeref dediğimiz şey sıfat olarak insanı tanımlayan kavram. Dinin amacı şerefli insanlar yetiştirmek. Peygamber Efendimiz de geldiği dönemde tamamen insanı şerefli yapmak istiyor. Şerefli olmak demek aslında bize göre yücelmek anlamında, bir insanın yücelebilmesi için neye ihtiyacı var? Toplumda bakarsanız parayla bir insan yücelebilir, makamla yücelebilir, statü ile yücelebilir ama bir de Hazreti Ömer’in dediği gibi “İslam bana yeter, İslam’la şerefli olmak yeter” gibi bir anlayış da var. Dolayısıyla, fikrinde aslında tamamen zemini insanın şerefli oluşu üzerine. Dindar insan da buradan geleceği üzerine şerefli insandır. Tabii biz şerefli insan deyince şöyle anlıyoruz; söz verdiğinde sözünü tutan, emanete ihanet etmeyen, temiz olan, samimi olan, cömert olan. Yani bizde şeref veya namus sadece insanın cinsel organlarına sahip olmasıyla ilgili bir kavram değil. O namusun veya şerefün bir boyutu, iffet boyutudur. Bununla beraber bir insanın başladığı işi sonuçlandırması, emanete hıyanet etmemesi, her duyduğuna inanmaması, insanlara karşı olumlu düşüncelere sahip olması, kimseden beklemeden iyiyi güzeli kendisi yapması, insanlarla empati kurabilmesi, hoşgörülü olabilmesi, merhametli olabilmesi, yardımsever olabilmesi bunların hepsi aslında şeref kavramı içerisinde değerlendirilir. Şeref dediğimiz şey beş harfte mürekkep bir kavram değil çok geniş anlamları

var ama biz daha çok insanca yaşamak, insana yakışır bir şekilde yaşamak olarak algıladığımız için şeref bize bunu ifade ediyor” (Öğretim üyesi, yaş 37, erkek).

Katılımcıların din anlayışlarında insan temelli bir yaklaşım benimsedikleri söylenebilir. Merkeze insanı alarak dini insanın şerefe yani fıtrata uygun şekilde kendi yüceliğine ulaşmada bir araç olarak görmektedirler. Bu anlamda katılımcıların dini anlayışlarında insanlar arası ilişkilerin, ahlak, sözünde durmak, güven, yardımlaşma gibi unsurların dinin ritüelleri olan ibadet kısmından daha ön planda tutulduğu söylenebilir. Tanımlamalarına göre dinin ibadetleri onları insanlık şerefine ulaştıracak besinlerdir ve temel olan insanın kendi değerini bilmesi ve ona göre yaşamasıdır.

3.2.3. Katılımcılarda Bir Meleke Olarak Tüketim Düzeyi

Araştırmanın ana konusu olan katılımcıların tüketim davranışları üzerinde dinin etkisidir. Bu etkiyi anlayabilmek için önce içinde bulundukları grubun öğretisinin ve kişilerin bu öğretiden ne anladıklarının bilinmesi önem arz etmektedir. Bu anlamda grup üyelerinin sade yaşam, bir lokma bir hırka anlayışı, dindar insanların tüketim alışkanlıklarının nasıl olması gerektiği hakkında düşünceleri öğrenilmeye ve analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca tanımladıkları sade yaşam ve bu yaşamın gerektirdiği tüketim alışkanlıkları içinde kendi konumlarını değerlendirmeleri istenmiştir.

Araştırmamızdaki katılımcılar “Bir lokma bir hırka” anlayışını tasvip etmediklerini ve aksine Müslümanın iyi bir kazanç sahibi olması gerektiğini savunmuştur. Emekli genel müdür olan bir bay bu anlayışı Peygamber’de olmadığı için reddetmiş ve bu konuda kişinin çok çalışıp kazanması ve kazandığının fazlasını dağıtması gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bir lokma bir hırka anlayışına şöyle karşıyım; dini hiçbir söylemi bir lokma bir hırkayı tavsiye etmemiş veya bu dini bize öğreticisi olan bize getirip sunan Peygamber Efendimizin hayatına baktığımız zamanda hiçbir lokma bir hırkaya şey yapmamış. Bir sürü ganimetlerden olsun savaş ganimetlerinden olsun diğer şeylerden olsun hep üretimi teşvik etmiş hep yeniliği teşvik etmiş ancak ihtiyaç fazlasını ihtiyacı olanlara vermeyi emretmiş. Yani oradaki belki ince ayrıntı şuydu: Çok çalışacaksın, çok kazanacaksın ama ihtiyacın kadar harcayacaksın, ihtiyacının fazlasını insanların ihtiyacını karşılama yolunda sarf edeceksin (Maden mühendisi, yaş 61, erkek).

Ev hanımı olan bir katılımcı *“Bizi zavallılığa, pasifliğe, acizliğe itecek kadar az da değil, el açtıracak kadar az da değil, Ama israfa, müsrifliğe, lükse gösterişe, şatafata götürecektir kadar çok da değil. Bunun orta dengesini bulmaya çalışıyoruz hayatımızda”* (Ev hanımı, yaş 47, kadın) diyerek bir denge olması gerektiğini dile getirmiştir. Aynı şekilde ev hanımı olan diğer bir katılımcı *“Bir lokma bir hırkaya inanmıyorum. Gerekli değil yani Müslüman parasını da kazanmalı durumu da iyi olmalı ama İslami ölçülerini de yaşamalı. Yani dışardaki şey anlayışı çok yanlış yani Müslüman’ın parayla işi olmaz anlayışı çok yanlış bir anlayış”* (Ev hanımı, yaş 43, kadın) ifadeleriyle bu anlayışa katılmadığını dile getirmiştir.

Müzisyen olan bir bay bu anlayışı bozulmuş bazı tarikatların yerleştirdiğini söylemektedir. Asıl tarikatların iş ehli olduğundan ve sürekli çalıştıklarından bahsederek mistik olarak bulduğu bu anlayışa karşı çıkmıştır:

“Bir lokma bir hırka” anlayışı İslam’ın özünde olmayan bir anlayıştır. Nasıl bir anlayış, bu mistisizmle girmiş zamanla da tarikatların benimsemesi ile diyelim veya lanse etmesiyle ön plana çıkmış mistik bir anlayıştır. Tarikatlar derken hepsi bu manada değil uyduruk tarikatları konuşuyoruz biz yani gerçek hakikaten insanlığa hizmet eden yol ehli olan tarikatları konuşmuyorum. Niye konuşmuyorum onlar zaten hepsi bir iş yapıyorlar. Ahilikte böyle neredeymiş bir hırka bir tek şeyle hırkayla takkeyle hepsi bir iş yapıyordu, sanatkârdırlar durmuyorlardı (Neyzen, yaş 52, erkek).

İş adamı olan diğer bir katılımcı *“Bu prensip, dini gününde yaşamak isteyen insanlara uygun bir anlayış değildir. İçerisinde acizlik, pasiflik, hayal ve meçhul barındıran, İslam’ın özüyle alakası olmayan bir anlayış”* (İş adamı, yaş 46, Erkek) şeklindeki ifadeleriyle konuyu acizlik ve pasiflik açısından ele almaktadır. Mali müşavir olan katılımcı ise değerli bir varlık olarak gördüğü insanın bütün güzelliklere layık olduğuna inanmaktadır:

“Yani şimdi burada ben insanın kesinlikle Allah tarafından yaratılmış değerli bir varlık olduğuna inanıyorum. İnsan bütün güzelliklere layıktır sadece bir lokma bir hırka ile yetinebilecek varlık değildir. Ha zor durumda kalırsa olabilir ama normalde insan çalışarak emek harcayarak bir lokma bir hırka durumunda olmaz” (Mali müşavir, yaş 41, Erkek).

Benzer şekilde ev hanımı olan diğer bir katılımcı ülkemizin içinde bulunduğu bol nimetlerden dolayı böyle bir anlayışı reddetmekte ve diğer katılımcılar gibi bu bol nimetleri diğer insanlarla paylaşmak gerektiğini ifade etmektedir:

“Yani eğer günümüzün koşullarına bakarsak şu an buna uymak elimizde var olan nimetleri hiçe saymaktır. Çünkü çok büyük nimetler içinde

yaşıyoruz. İşte yurt dışında insanlar karpuzu dilimle, elmayı taneyle alırken biz kilolarca alabiliyoruz. O yüzden elimizdeki nimetlerin de kıymetini bilmek adına, eğer de imkânımız varsa bunu olabildiğince alıp etrafımızdaki insanlara da ikram ederek yaşamak bence günümüzün olması gereken koşulu diye düşünüyorum” (Ev hanımı, yaş 38, kadın).

Genel olarak “bir lokma bir hırka” anlayışını dinde yeri olmayan bir anlayış olarak görmelerine rağmen bazı katılımcılar ise konu hakkında fikir beyan etmediler. Kendisinin o noktada olmadığını ifade eden bir bay konuyu ihtiyaç açısından ele almıştır. *“Bizde henüz ben kendim o noktada değilim. Bir hırka bir lokma anlayışında olmadığım için o konuda samimi olacağım bir şey diyemeyeceğim. Ben ihtiyacım kadarını harcarım ama geriye kalanını da hedefim ve amacım doğrultusunda tasarruf ederim yani fonumu ayırırım”* (Makine mühendisi, yaş 67, erkek) ifadeleriyle anlayışının ihtiyacı kadar harcamak olduğunu ifade etmiştir. Ev hanımı olan bir diğer katılımcı ise bu anlayışı bilmediğini fakat kişinin elindekini hem kendine hem de etrafına sunması gerektiğini belirtmiştir. *“O anlayışı bilmiyorum ama biz imkânımızı kendimize sunarız. İsraftan kaçınarak sunarız. Neye ihtiyacımız varsa sunarız onu. Kendine sunduğu imkânı çevresine de sunar. Biz başı dik alnı açık şekilde yaşarız. Asla borçlu yaşamayız”* (Ev hanımı, yaş 52, kadın).

Avukat bir bay konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak harcama olarak insanın bir lokma bir hırka felsefesine uygun yaşaması gerektiğini fakat iş ve çalışma konusunda özellikle fakir yaşamak çalışmamak, ömrünü sadece bir yiyecek ve içecek arınma peşinde koşmak anlamında ise karşı çıkmıştır. Müslümanın çok çalışması gerektiği ama bir lokma bir hırkada olduğu gibi az harcaması geri kalanını da dağıtması gerektiğini belirtmiştir:

“...Müslüman çalışacak Müslüman kazanacak çok kazanacak. Müslüman bir hırka bir lokma noktasıyla hayat sürdürecektir, onların hepsini dağıtacak. Eğer İslam huzurunun, İslam kardeşliğinin ve de İslam davası gibi bir kardeşlik davasının, huzur davasının derdine düşmüş ise, işte bu anlamda da bir Müslümana bir şey yeter bu dünya hayatında suresinde bir lokma bir hırka yeter bununla da ömür geçer. Ama Müslüman çok çalışmalı Müslüman çok kazanmalı ki onu da dağıtarak onun huzurunun içerisinde bir ömür sürmelidir” (Avukat, yaş 66, erkek).

Grup üyelerinin sade yaşam hakkındaki görüşleri benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda grup üyeleri aşırılıktan hoşlanmadıklarını itidalli ve sade yaşamayı tercih ettiklerini söylemekte ve bu sadeliği davranışlarına yansımaktadırlar. Araştırmamızın katılımcıları sade yaşamı tanımlarken insanları özendirmemeyi, lüks, gösteriş ve şatafattan uzak yaşamayı ve ihtiyaç sahiplerine dağıtmayı temel

almışlardır²². 23 yaşında öğrenci bir bayan sade yaşamı özetle “Sade yaşam, ihtiyacımız olan her şeyden gerektiği kadar sahip olmak ve kullanmaktır. Hayatımda en çok dikkat ettiğim şeylerden biri budur. Çünkü israf haram, gösteriş yokluk nişanıdır!”²³ (Öğrenci, yaş 23, bayan) olarak tanımlamıştır.

Sade bir hayat sürdüklerini ifade eden katılımcılar sade yaşama sebeplerini farklı biçimlerde ifade etmişlerdir. 45 yaşında bir ev hanımı sade yaşamayı orta hallilik²⁴ olarak nitelendirmiştir:

“Peygamber Efendimizin sözü vardır bak bilirsin sen de onu “ne imrendir, ne de iğrendir”. Orta halini bul ve yürü git. Yani sen kendini şimdi neyi yakıştırıyorsan o odur bence yani. Şimdi benim bakış açım da bu. Her şeydeki bakış açım da bu. Sana yakışan en güzelidir. Hiç kimsenin sana yakıştırdığı değil sen kendine yakıştırıyorsan o en güzeldir” (Ev hanımı, 45, bayan).

Memur olan diğer bir katılımcı sade yaşamı bir şart görmüş ve başkalarını düşünmenin büyük bir erdem olduğundan bahsetmiştir:

“Gösterişten sakınırsınız. İmkânı olmayanlar üzülmeler diye gösteriş zararlıdır. Zaten Fikrimizde “Gösteriş yokluk nişanıdır” der. Sadelik hem zihni ferah tutuyor, hem gereksiz harcamalara yönlendirmiyor, hem de insanı dinlendiriyor. Peygamber Efendimiz (sav) aslında devrin en zengin tüccarlarından biriymiş. Kendinden başkalarını düşünmek gibi ulvi bir erdemin zirvesinde olduğu için, her ihtiyaç sahibi ona koşar, hiçbir ihtiyaç sahibini boş çevirmezmiş. “Başkaları aç gezerken, tok gezmekten ar ederim” diyerek ihtiyaç sahiplerinin yanında olmaya, sadeliğe önem vermiş ve gösterişten uzak durmuştur. Bu da bizlere sade yaşamının önemini bir kez daha hatırlatmıştır” (Memur, yaş 50, erkek).

Benzer şekilde öğretmen olan bir bayan sadelik anlayışlarını başka insanların rahat etmesine dayandırmıştır: “Mesela bize gelen insanlar bizim evimizde rahat etsinler

²² İhtiyaç gerçekten lazım olan demektir. İhtiyacı karşılarken devreye giren arzular, marka takıntısı, lüks ve benzeri kavramlar, pahalı alışverişler insanları israfa sürükler. İhtiyaç fazlası alışveriş yapmak insan yapısına uygun değildir (İygder, 2016: 11). Gerçek insan vafına ulaşmış kişi mütevacizdir, engindir. Sade bir hayat yaşar. Çok kazanır ama yine de dar gelirli gibi harcama yapar. Her türlü gösteriş, lüks ve israftan kaçır (İygder, 2010c: 29). İnsan olarak yaşarken gerektiği yerde harcayan, gerekmediği yerde bir kuruşu bile israf etmeyen, ne kadar kazansa da dar gelirli harcayan ve kalanını insanların kalbi huzuru için kullanan olacaksın (İygder, 2010a: 63). Parayı kazanırken helal kazanmak, harcarken de helal harcamak insanın güzel ahlakını ispat eder. Bu aynı zamanda ibadettir (İygder, 2016: 9).

²³ “Gösteriş yokluk nişanıdır” (İygder, 2019: 3). Dernek üyeleri temel görüş olarak insanı en güzel meziyetin sağlam karakter olduğunu ifade etmektedirler. Kişi kendini topluma düzgün karakter ve kişilik değerleri ile kabul ettiremezse makam, para, şöret, kıyafet vs. gibi kabul araçlarına yönelir. Bu anlamda kişinin bu kabul sembollerini kullanması esasta kişilik değerleriyle ilgili yokluğun göstergesidir.

²⁴ Dernek üyelerinin yaşam tarzları değişik gelir gruplarında olmalarına rağmen benzerlik göstermektedir. Kişiler genel olarak itidalli bir yaşamı tercih etmektedirler. Buna temel olarak Hz. Muhammed (sav)’ın yaşantısını göstermektedirler.

diye, gösterişli gibi olmayalım diye mesela biz onları alırken bile dikkat etmiştik sade yaşamaya çalışıyoruz (Öğretmen, yaş 30, kadın). Aynı şekilde ev hanımı olan diğer bir katılımcı kişinin insanlarla olan ilişkisinde dahi sade olmasını bunu da zihin rahatlığı olarak gördüğünü şu sözlerle ifade etmiştir:

“Çünkü eşyaya hizmet etmek insanı gerçekten yoruyor. O yüzden sadelik aslında hepimizin, bütün insanların yaşaması gereken bir yaşam tarzı diye düşünüyorum. Çok fazla eşya aslında gerçekten insanın zihnine bir yük, çok fazla insanla muhatap olmak da böyle düşünülebilir” (Ev hanımı, yaş 38, kadın).

Bunun yanında başka bir ev hanımı katılımcı sade yaşamın gerekliliğini vurgulamış, lüks yaşam ihtiyacının kendini kabul ettirme ihtiyacından kaynaklandığını kendisinin de lüksten uzak durduğunu belirtmiştir:

“Evet, sade yaşamaya çalışıyorum elimden geldiğince. Sade yaşam deyince kimsenin gıpta damarını uyandırmadan kimseyi böyle, gösterişe kaçmadan, kimsenin özenmeyeceği ama evimde gerekli ne varsa gerekli olduğu kadar, çok da lükse kaçmadan yaşamak diyebiliriz. Yani maddi durumuma göre çok sade yaşıyorum. Yani bana bir misafir gelince onların çok da rahatsız olmayacağı eşyalar seçiyorum, kıyafetlerim ona göre. Hani belki daha lüks giyinebilirim daha lüks yaşayabilirim daha lüks bir arabaya binebilirim ama bunu tercih etmiyorum. Yani insanların zaten aynı toplumda şöyle bir şey var herkes şöyle bir lüks yaşamı işte şatafat peşinde. Çünkü kendilerini o şekilde kabul ettireceklerini düşünüyorlar. Ben de onlar gibi yapıp da insanların bu duygularını daha da canlı tutmak istemiyorum” (Ev hanımı, yaş 43, kadın).

Vakfın kurucularından olan bir bay sadelikten uzaklaşılmasının sebebini kişilik ihtiyaçlarının ne olduğunun bilinmemesine ve beğenilme duygusunun tüketim üzerinden doyurulmaya çalışılmasına bağlamaktadır. Ona göre lüks harcamaların sebebi kişinin bunlar vasıtası ile toplum tarafından kabul göreceğinin düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Dinin sadece dini ritüellerinin yapılmasının bir anlam ifade etmediğini aynı zamanda kişinin kendi yapısını ve daha önce bahsetmiş oldukları iç dünya yapısını bilmesine ve doyurmasına şu ifadelerle bağlamaktadır:

“Her insanın inandırmaya ve inanılmaya, güvendirmeye ve güvenilmeye, sevdirmeye ve sevilmeye, beğenmeye ve beğenilmeye ve saymaya sayılmaya ihtiyacı vardır...Yaptığı her işi bu saydığımız beş tane ögenin biri adına yapar. Hayatı bunlar üzerinde kuruludur. Şimdi sizin tüketim konusu buradan bağlayacak olursak kişisel yapının nelerle doyurulacağını veya gerçek besinlerinin ne olduğunu bilmeyen bir insanın gerçekten uzak veya gerçeğe aykırı olarak bir tüketim ekonomisi yaratması da muteberdir. Dolayısıyla bunun dinin ritüellerini yapıp yapmamakla bir

alakası yoktur. Benim beğenilme güdüm vardır. Yani kişisel yapı²⁵ olarak bu güdümü doyumak zorundayım. Eğer ben beğenilmeyi tükettiğim kıyafetimle, kullandığım arabamla, gittiğim restoranla vs. ile böyle sağlayacağıma inandırılmış isem ben tüketim ekonomisini bu yönlerde çok rahatlıkla kullanabilirim. Ama öbür türlü ben beğenilmenin Allah'ın arzularına uygun yaşamakla olacağını kabul ediyorsam o zaman ihtiyacım olan haricinde tüketmeyi israf olarak görürüm. O çok önemli bir konu. Dolayısıyla insanın kişisel yapısı bilinmeden, tüketim yapısının incelenmesi veya tüketim ekonomisinin niye bu kadar arttığının söylenmesi bence yanlış. Eğer bugün dini ritüellerini yerine getiren insanlar ellerine imkân geçtiği zaman niye peki dini ritüellerini yerine getirmeyen kişilerle yarışacak biçimde lükse kaçıyorlar.... Yani buradaki ihtiyaçlara çok fazla şekilde anlam yüklenip beğenilme güdüsünü buraya doğru yönlendirdiği için insanlar ihtiyacını gören kendi bütçesine göre bir arabanın yerine daha lüks bir arabayı tercih ediyor. Halbuki aynı ihtiyacını başka bir arabayla da görebilecek durumda ama o araçla kendini kabul ettirmeye veya beğenilme arzusundan kaynaklanıyor” (Maden mühendisi, yaş 61, erkek).

Bunun yanı sıra ülkemizdeki dindar insanların sade yaşayıp yaşamadığı hakkında “bir insan dindarsa zaten sade yaşar. Gösteriş içinde olan da kendisini dindar olarak tanımlayamaz” (Öğrenci, yaş 23, kadın) ifadeleriyle ölçü, “Benim gördüğüm Türk insanı dinine sadık mutaassıp ve köklerine bağlı bir millettir. Yani geçmişine, tarihine, dinine son derece bağlı bir millettir. Onun için uygulamada tabii bazı aşırılıklar olabiliyor. Yani insanın yapısına uymayan veya o sınırları zorlayan olabiliyor ama işte onun da ben zamanla eriyeceğine inanıyorum” (Yönetici, yaş 67, erkek) ifadeleriyle de temenni bildiren katılımcılar olmuştur.

Katılımcıların genel olarak orta halli bir tüketim anlayışına sahip olduğu söylenebilir. Katılımcıların bu noktadaki anlayışları israfa ve aşırıya kaçmadan, insanları özendirmeden fakat bir lokma bir hırka anlayışında olduğu gibi azla yetinmekten uzakta bir özellik göstermektedir. Bu durum İbn Haldun'un itidalli yaşam tarzı anlayışıyla benzerlik göstermektedir.

²⁵ Dernek üyeleri insan yapısını fizik yapı ve özyapı(kişilik yapısı) olarak iki bölüme ayırmışlardır. Öz yapı denilen insan yaratılışının içgüdüleri bir anlamda fıtratıdır. İnsan doğal olarak kendinde mevcut olan bu güdülere (vicdan emirleri) uygun yaşarsa dine uygun yaşar. Bir anlamda kişilik yapısı denen bu yapı bir eğitimle tanınmadığı ve kişi bu yapıya uygun yaşamadığı zaman fizik yapısının isteklerine boyun eğer. Fizik yapısının istekleri, dinin dünya istekleri olarak tanımladığı yeme-içme, giyinme, makam, şan-şöhret gibi isteklerdir. Bu istekler insanı manevi hayattan uzaklaştırır. Dernek üyelerine göre kişilik eğitimi yapılmadan insanlar dünya isteklerinden uzaklaşamaz.

3.2.3.1. Katılımcıların Ev, Ev Eşyası ve Araba Satın Alma Tercihleri

Ev, ev eşyası ve araba alışverişleri, tercihleri kişilerin sade yaşam ve lüks yaşam arasındaki konumlarını gösteren en önemli faktörler arasındadır. Satın aldıkları ev, ev içerisindeki ihtiyaca ya da konfora yönelik eşyalar, eşyaların değişim sıklığı, eşyaların alım sebepleri, kullanılan araba ve arabanın satın alınması sırasındaki tercih sebepleri kişilerin sadeliğe mi yoksa lükse mi daha yakın olduklarını aynı zamanda borçlanma ve tasarruf alışkanlıklarını gösteren önemli ölçütlerdir. Araştırmamızın bu bölümünde kişilerin ev, eşya ve araba satın alma tercihlerini ve tercihlerini yaparken nelere dikkat ettiklerini, lüks ya da ihtiyaç dışı alışveriş yapıp yapmadıklarını anlamak için çeşitli sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların bu sorulara verdiği cevaplardan katılımcıların tüketim davranışları hakkında ipuçları elde edilmiştir.

Katılımcılardan bir tanesi *“kayınpederime ait, yeni ev aldık”* sözleriyle kayınpederinin evinde oturduğunu fakat yeni ev aldığını ifade ederken, diğer bir kişi oturduğu evin kira olduğunu, toplu konuttan aldığı evin ise daha teslim edilmediğini söylemiştir. Geriye kalan katılımcılar ise oturdukları evlerin kendilerine ait olduğunu belirtmişlerdir. Bu aynı zamanda gelir düzeyleri göz önüne alındığı zaman kişilerin tasarruf yaptıkları anlamına gelmektedir.

Görüşme sırasında ziyaret ettiğimiz evler standart olarak benzerlik göstermektedir. Evler genel olarak birbirine yakın, herhangi bir lüks içermeyen apartman daireleridir. Bunun yanında birkaç aile ise Kırıkkale ili Bahşili ilçesinde vakfın tesisleri yanında tek katlı ya da iki katlı bahçeli evlerde oturmaktadır. Bahçeli ev sahibi olanların evleri metrekare olarak diğer evlere göre biraz daha büyüktür. Kişiler buradaki tercih sebeplerini arkadaşlarına yakınlık, sakinlik ve misafir ağırlama²⁶ olarak tanımlamaktadırlar. Öğretmen olan bir bayan büyük ev yaptırmadaki sebebi *“İşte kalabalık insanları rahat ağırlayalım, misafirlerimizi rahat ağırlayalım diye biraz daha büyük istedik evi. Onun dışında bahçeli olmasını özellikle ben istedim. Çünkü özel çok yani her şey sana ait her şey özel yaşantın daha iyi oluyor”* (Öğretmen, yaş 48, kadın) ifadeleriyle misafir ağırlama ve sakinlik olarak belirtmiştir. Aynı şekilde avukat olan bir kişi tercih sebebini yaz dönemi çocuklarının gelmesi, rahat etmesi ve dernek tesislerine yakınlık olarak ifade etmiştir:

²⁶ Yaz dönemi eğitim faaliyetleri döneminde dernek tesislerine gelen kişiler derneğe ait yerlerde ve akraba olanlar ise bu bahçeli evlerde akrabalarının yanında ikamet etmektedirler.

“Çocuklarımın ve benim bir arada olmama yönelik ve bu doğrultudaki arkadaşlar, inanç sistemindeki gruptan ayrı kalmamaya yönelik ona dikkat ettim. Şu fıkri huzur ortamında senede işte 15 gün, 1 ay, 3 ay bir arada kalabilme imkânına yönelik olarak yapılmıştır ve bu amaca da yönelik olarak yapılmıştır²⁷” (Avukat, yaş 66, erkek).

Bahçeli ev sahibi diğer katılımcı *“Bir kere vakıf arkadaşlarıma yakındı, yani oraya ben de yakın olmak istedim rahatça geleyim gideyim diye. Sakin ortamı ben de severim ora da sakin bir yerdı”* (Mali müşavir, yaş 41, erkek) şeklinde ifade ettiği gerekçesi de diğerlerine sakinlik ve vakıf arkadaşlarına yakınlık anlamında benzerlik göstermektedir.

Aynı zamanda şehir merkezinde oturan diğer katılımcılar ise ev alırken dikkat ettikleri ana faktörün birbirlerine olan yakınlık olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumu genel olarak *“Gideceğim yerlere ve arkadaşlarıma yakın olmasına dikkat ederim”, “Birinci faktör olarak kendi ihvan kardeşlerime yakınlığını tercih ederim”, “Önceliğim gelen giden arkadaşlarımdan bana rahatça ulaşmasıdır”, “Ev alırken her şeyden önce bir kere arkadaşlarıma, fikre, eğitime yakın olmasına dikkat ederim”* şeklindeki ifadelerle belirtmişlerdir.

Mühendis olan bir Bay *“Sebeplerimiz biz haftada 3 gün 4 gün birlikteyiz. Küme toplantılarımız²⁸ oluyor, başka toplantılar oluyor, aile toplantıları oluyor. Bazen hastalıkta, işte doğum ölüm gibi önemli günlerde bir arada olmamız lazım. Ne kadar yakın olursak mümkünse yürüyüş mesafesinde olmasını tercih ederim”* (Makine mühendisi, yaş 67, erkek) ifadeleriyle neden yakın oturmak istediklerini anlatmaktadır. Bunun yanında diğer tercih etme sebeplerini yine *“merkezi olması”, “ısınması”, “misafir ağırlama”, “inançlarını rahat yaşama”, “güneş alması”, “borçlanmadan almak”* sebeplerine dayandırmışlardır.

Ferdin üyesi olmayı istediği sosyal grubun normlarını önceden benimsemesi maddi olmayan yönün yaşam tarzını belirlemesinin bir örneğidir (Eke, 1980, s. 100). Mesela üst bir yaşam tarzını benimsemiş bir ailenin yani önceden sosyalleşmiş bir

²⁷ Ev iki katlı olarak yapılmış ve üst katında ebeveyn banyolu ve birbirinden bağımsız 3 adet odaya sahiptir. Ev sahibin evli olan 3 kızı yaz boyunca eğitim faaliyetlerine ve sosyal faaliyetlere katılmak için burada ikamet etmektedir. Buradaki amaç çocukların ve torunların aynı davada olan insanlarla bir arada bulunmasıdır.

²⁸ Dernek üyeleri belli zaman aralıklarıyla düzenli olarak eğitim faaliyetleri ve kendi aralarındaki bağı kuvvetlendirmek için toplanmaktadır. Bu toplantılara küme toplantıları denilmektedir. Ayrıca ifadelerine göre kişiler boş zamanlarını değerlendirmekte dedikodu, boş muhabbet gibi durumlardan kendilerini korumaktadırlar.

ailenin aynı tüketim standardına sahip olmasına rağmen ev tasarımıdaki mobilya seçimi, renk ve biçim uyumu, ilave dekoratif eşyaların seçimi diğerinden farklı olacaktır (Eke, 1980, s. 100). Bu anlamda kişinin içinde bulunduğu ortam ve grubun onların ev dekorasyonundaki ve mobilya seçimindeki tercihlerini etkilemesi ve bu noktada bir yaşam tarzı oluşturması son derece muhtemeldir. Yaşam tarzı içerisinde sürekli tekrar edilen alışkanlıklar bir tüketim melekesi ortaya çıkarması bakımından önem arz etmektedir.

Katılımcılar “evinizde konfora yönelik eşya var mı?” sorusuna genel olarak “yok” cevabını vermişlerdir. Birkaç katılımcı ise evlerinde sadece klima olduğunu, onu da lüks olarak görmediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar aynı zamanda “Evinize ihtiyacınız olmadan sadece istek sebebiyle ürün aldınız mı?” sorusuna da benzer cevaplar vermişler ve genel olarak almadıklarını ve evlerinde gereksiz eşya bulundurmadıklarını ifade etmişlerdir: “Kesinlikle almadım. İhtiyacımız olmadığı halde alamayız. O kadar ihtiyaç sahibi çevremiz varken, gereksiz harcama olduğu için haramdır” (Memur, yaş 50, erkek) diyerek istese de alamayacaklarını belirtmiştir. Aynı şekilde başka bir katılımcı “Almam ve de aldımam israf olarak görüyorum. Hali hazırda gerekli olarak gördüğüm şeyler de var ama israfa mı girer lükse mi girer noktasiyla çoğunu da erteliyorum” (Avukat, yaş 66, erkek) ifadeleriyle konuya israf boyutundan yaklaşmıştır. Ev hanımı olan bir katılımcı ise ihtiyaç dışı ev eşyası almadığını ve mobilyalarını çok uzun süredir kullandığını “Yok, şimdiye kadar yapmadım. Onu da gururla söyleyebilirim ki şu anki kullandıklarım ilk evlendiğimde aldığım 24 senelik mobilyalar” (Ev hanımı, yaş 47, kadın) şeklinde ifade etmiştir. Benzer şekilde diğer bir ev hanımı ihtiyaç dışı eşya alışverişi yapmadığını ve bunun vicdan azabı yapacağını “O çok vicdan azabı yapar biliyor musun (gülüyor). O çok vicdan azabı yapar. Öyle bir şey yapmadım. Yapmadım ve çok korkarım. Eğer yeniyse hemen eskise de yenisini alayım falan derim yani(gülüyor)” (Ev hanımı, yaş 45) ifadeleriyle belirtmiştir.

Bunun yanında birkaç kişi “Yani bazen olabilir. Dekoratif bazı şeyler olabilir. Ama çok nadirdir hani bunlar bazen evet”, “Bazen yapıyoruz bunu evet” ifadeleriyle ihtiyaç dışında ev eşyası az da olsa alabildiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılar “Evinize aldığınız eşyalardan gereksiz gördüğünüz var mı?” sorusuna genel olarak “Evimizde ihtiyacımız dışında bir eşyamız yok”, “Gereksiz olan hiçbir şeyi almam”, ihtiyaç dâhilinde alınan ve kullanılan eşyalar” gibi ve bunlara benzer cevaplarla

evlerinde gereksiz eşya bulundurmadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanında diğer iki katılımcı değişik sebeplerle evlerinde gereksiz eşya bulunduğunu fakat dağıtarak evlerini sadeleştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu katılımcılardan biri misafir pratiğine yönelik evini sadeleştirdiğini ifade etmektedir:

“Daha önce vardı onları hep dağıttık ama şu anda beni örnek aldığım eğitimcim var. Eğitimci evini nasıl dizayn etmişse ben de aynı şekilde yapıyorum. Örneğin salonda sadece kanepeler vardır. Neden çünkü kanepeleri açtığınızda bir misafirinizi geldiğinde 3-5 misafirinizi çok rahat güzel rahat ettirebiliyorsunuz. Her kanepenin altında da yorgani çarşafı yastığı hep bir aradadır. Yani o kanepede yatacak olan kişi kanepeye kaldırdığında her şey hazır olmalı. Yani daima pratiğe yönelik, hizmet anlamında da en güzel hizmeti verecek şekilde evimin içini dizayn ettim” (Yönetici, yaş 67, erkek).

Evinde özel bir sebepten dolayı evinde fazla eşya bulunduğunu belirten katılımcı bu eşyaları dağıtacağını ifade etmektedir:

“Evimizde gereksiz gördüğümüz eşya fazlalığı ne yazık ki var. Bir süre önce eşim alerji rahatsızlığı olduğu için bir de şey şehir merkezinden ev tutmak zorunda kaldık. İki taneydi o zaman bir Bahşili’de bir merkezde bir nevi yazlık kışlık olarak kullanıyorduk. Yalnız geçtiğimiz yaz eşimin hastalığı biraz geçince Kırıkkale’deki merkezdeki kışlık evi boşaltmak zorunda kaldık. Eşyaların bir kısmını ihtiyaçlı olanlara verdik bir kısmını kendi evimize getirdik şimdi bunların biraz fazla olduğunu gördük. Hatta geçenlerde mesela bir oturma grubuna benzeyen köşe takımının başka bir arkadaşına hediye ettik. Şimdi biraz daha evin içerisinde fazlalık var, onları da zaman içerisinde sağa sola vermeyi düşünüyoruz” (Öğretim üyesi, yaş 37, erkek).

Katılımcılar evlerine eşya alırken öncelikler farklı olmakla birlikte genellikle “sağlam ve dayanıklı olması”, “kullanışlı olması”, “kaliteli olması”, “ihtiyacı karşılaması”, “fiyatının uygun olması”, “konforlu olması”, “estetik olması”, “çok yer kaplamaması” gibi özellikleri ön plana aldıklarını belirtmişlerdir. Cevaplar içerisinde öncelik sağlamlığına, kalitesine ve fiyat uygunluğuna verilmektedir. Sonrasında ise konfor, estetik gibi özelliklere bakmaktadırlar. Katılımcıların tamamı evlerine gösterişli ve pahalı ürün almadıklarını ifade etmişlerdir. Diş hekimi olan bir bayan gösterişli eşya satın almamasını *“Hayır. Mesela çok ilginç bir şey anlatıyım hani benim eşim de çok dikkat ediyor alma imkânı olsa da hepimiz için aynı şey geçerli birilerinin belki içini geçireceği şeyleri elimize almamaya dikkat ederiz”* (Diş hekimi, yaş 41, kadın) şeklinde ifade etmektedir. Öğrenci olan bir bayan ise *“Daha önce de söylediğim gibi gösteriş yokluk nişanıdır. Bu yüzden almayı tercih etmem”* (Öğrenci, yaş 23, kadın) ifadeleriyle gösterişli bir yokluk olarak nitelendirmektedir. Aynı şekilde

öğretmen olan diğer bir katılımcı *“Hayır, kesinlikle almam, çünkü sade yaşamayı seviyorum, gösterişli pahalı eşya ile insanlara kendimi kabul ettirmenin güzel bir davranış olmadığını fark etmişim”* (Öğretmen, yaş 36, erkek) ifadeleriyle gösterişi insanın kendini kabul ettirmenin yanlış bir aracı olarak kullandığını belirtmiştir.

Katılımcıların tamamı araba sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların arabaları genellikle orta sınıf arabalardır. Sahip oldukları araçların değerleri ise 20.000 TL ile 120.000 TL arasında değişiklik göstermektedir. Bir kişi aracının değerinin 150.000 TL olduğunu fakat engelli indiriminden aldığını ifade etmiştir. İş adamı olan katılımcı ise aracının değerini 170.000 TL olarak belirtmiştir. Bunun yanında katılımcılar *“Arabanız varken beğeni gibi kişisel sebeplerle arabanızı değiştirir misiniz?”* sorusuna ise katılımcılar *“Yok, sadece eğer mevcut araba belirli bir seneyi geçti de artık arıza yapmaya başlayıp iki de bir beni sanayiye taşıyacaksa”, “Eğer ihtiyacımı karşılamıyorsa değiştiririm”, “Hayır, asla”, “Böyle bir sebepten dolayı hiç değiştirmedik”, “Almam. İhtiyacım yoksa neden alayım”, “Hayır değiştirmedik yok”, “Yok değiştirmem. Ne eşimde vardır o ne bende vardır”, “Değiştirmem. Onu da israf olarak görürüm”* gibi ifadelerle ihtiyaç dışında araç değiştirmediklerini belirtmişlerdir. Bayan bir öğretmen bu konuda eskiyene kadar bindiklerini aldıkları zaman da uzun süre dayanması için iyi almaya dikkat ettiklerini ifade etmiştir:

“Eşimde de yok bu sadece bende değil eşim de aynı şekilde. Mesela öbür ilk arabamız iyice artık eskiyene kadar bindik, artık araba çok arıza vermeye başladı bize zarar vermeye başladıktan sonra gidelim bir araba daha alalım ama almışken de iyisini alalım ki bizi daha uzun süre götürsün” (Öğretmen, yaş 48, kadın).

Katılımcılar araç satın alımında tercih kriterlerinin *“İhtiyacımı görmesi, güvenli olması, rahat olması”, “Kullanırken arabayı mesela rahat kullanmalıyım”, “Emniyet açısından daha güvenli olsun yakıtı ekonomik olsun”, “Vergisinin ucuz olması, parçasının ucuz olması, az yakması, güvenilir olması”, “Kriterim mutlaka orta seviyede bir fiyat olmasını tercih ederim. Lüks veya çok da ucuz olsun istemem”, “İhtiyacımızın karşılanmasına dikkat ederim”, “Yerlilik, sağlamlık, az yakıt ve geniş bagaj”, “Benim arabamı eşim de kullanıyor otomatik vites olsun dedik”, “Araba alırken fiyatının ucuz olması, az yakıt yakması”* ifadeleriyle fiyat uygunluğu, sağlamlık, vergi ucuzluğu, parça ucuzluğu, otomatik vites gibi sebeplerle olduğunu belirtmişlerdir.

Bunun yanında eşi iş adamı olan bir ev hanımı olan bir katılımcı orta halli bir yaşamı tercih ettiğini ve bu yaşam içerisinde insanları özendirmemek olduğunu söylemektedir. Bunun içinde araç tercihiinde önceliğin aracın gösterişli olmaması olduğunu belirtmiştir:

“Şu anki mesela arabamız²⁹ tamamen eşimin işinin kriterlerine göre almak zorunda olduğu bir arabadır. Ama şahsım adıma ben araba almak istesem ben işimi kolaylaştıracak bana hizmet edecek ama böyle şaşaaşı ile de dikkat çekmeyecek. Çünkü gösteriş rahatsız ediyor beni. Gösteriş dikkat çekmeyecek ama benim işimi de gerçekten görecektir. Çünkü insanları heveslendirmekten çok imtina ederim. Yine bu konuda imdadıma Duru Hazretleri yetişir. O der ki insanları kendinizden ne imrendirin ne iğrendirin. İkisini de yapmayın orta halli olun³⁰. Niye imrendireyim. Yani eyvah komşum, arkadaşım, bacım, kardeşim neyse ya şuna bak sefa sürüyor da biz bir tane alamadık niye dedirteyim, niye hakkına gireyim? Yani aklıma hep onlar gelir. İnsanları heveslendirmemek, kul hakkına girmemek” (Ev hanımı, yaş 47, kadın).

Aynı şekilde diğer bir ev hanımı araç tercih ederken kimseyi özendirmemeyi dikkate aldıklarını “Sağlam olması. Sağlam olması için Toyota’yı tercih ettik. Fiyatı da işte insanların gıpta damarını uyandırmayacak şekilde bizim de işimizi görecektir ölçüde bir araba olmasına dikkat ettik” (Ev hanımı, yaş 43, kadın) şeklinde ifade etmiştir. Ev hanımı olan bir diğer kişi bu konudaki tercihini aynı şekilde kimseyi özendirmeme olarak ifade etmiştir:

“Gösterişli olmamasına dikkat ederim evet. Çünkü işte ben hatta işte bazen öyle oluyor ki bir araba geçiyor cidden hoşuma gidiyor ve bakıyorum arabaya (gülüyor). Ama diyorum işte ben o hale sokmayım insanları. Ben nasıl şimdi ona bakıyorsam böyle bir şey yapıyorsam başkası da muhakkak öyle yapar. Başkasının hakkına girmek istemem” (Ev hanımı, yaş 45, kadın).

Bu noktada katılımcıların ev ve araba tercihlerinde bir bütünlük gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu konudaki tercihlerinin temeline ihtiyaç kavramını almakta ve gösterişten uzak durduklarını ifade etmektedirler. Fakat bu noktadaki tüketim davranışları her ne kadar gösteriş ve lüks tüketimden uzak görünse de azla yetinme ya da bir lokma bir hırka anlayışından uzak durmaktadır. Bu noktada dernek üyeleri kendi meşru sınırları içerisinde kullandıkları bu ürünlerin iyisine sahip olmak istemektedir.

²⁹ Araç Renault Talisman modelidir.

³⁰ Bu noktada dernek üyeleri Mercedes, BMW gibi lüks sınıf arabaları insanları özendireceği için kul hakkına gireceğini, dünya malının kalplerine yerleşmemesi ve yeri geldiği zaman arkadaşlarının ihtiyaç halinde rahatça isteyebilmesi için tercih etmediklerini ifade etmektedirler.

Bu anlamda modern bahçeli evler örnek olarak gösterilebilir. Sonuç olarak katılımcılar ev, ev eşyası araba satın alma tercihlerinde tüketim anlayışlarının göstergesi olarak israf ve aşırılıktan uzak durmakta fakat modern tüketim unsurlarından da faydalanmaktadırlar. Bu anlamda katılımcıların kendilerine geleneksel ve modern arasında bir orta yol buldukları ve orta halli bir tüketim melekesi geliştirdikleri söylenebilir.

3.2.3.2. Katılımcıların Alışveriş Alışkanlıkları ve Tüketim Mekânı Tercihleri

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların alışveriş yapmayı sevip sevmediklerini, alışveriş alışkanlıklarını, ihtiyaç dışında alışveriş yapıp yapmadıklarını, ne tür mekânları tercih ettiklerini, dışarıda yemek yemekten, vakit geçirmekten hoşlanıp hoşlanmadıklarını analiz ederek alışveriş alışkanlıkları hakkında izlenimler elde edilmeye çalışılmıştır.

Katılımcılar hobi olarak alışverişin yapmalarının temelinde ihtiyaç olduğunu belirterek hobi olarak alışveriş yapmayı sevmediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar hobi olarak alışveriş yapmayı sevip sevmedikleri sorusuna “Hayır, alışveriş yapmayı bir ihtiyaç olarak görürüm”, “Yok ihtiyaçlarımı alırken hoşlanırım. İhtiyacım varsa o zaman alışveriş yapmaktan hoşlanırım”, “Yok sevmem. İhtiyaç olmadan alışveriş yapmam zaten”, “Ya özel olarak alışverişe gitmem de ihtiyacım üzerine alışveriş yaparım”, “Alışveriş yapmayı çok severim. Ama hobi olarak değil. Sadece ihtiyaçlarımıza binaen” şeklinde cevaplar vererek alışveriş yapmayı bir hobi olarak değil de bir ihtiyaç olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Mühendis olan bir bay bu durumu şu ifadelerle içinde bulunduğu eğitime bağlamıştır:

“Evet, bu fikirden önce alışveriş yapmak bana zevk verirdi. Bu fikirden sonra da alışveriş yaparken bir mutluluk hissettiğim doğrudur ancak en azından, bu fikre göre bu yaptığım alışveriş benim ihtiyacım mı, benim bir ihtiyacımı mı giderecek yoksa ben bunu sadece ucuz gördüğüm için mi işte şu markayı bir daha bulamam diye mi alıyorum sorgulamaya başladım. Eğer ihtiyacım değilse böyle bir ihtiyacı şu an duymuyorsam o zaman almamayı tercih ediyorum” (Maden mühendisi, yaş 61, erkek).

Ev hanımı olan bir katılımcı daha önce alışveriş yapmayı sevdiğini, şimdi ise bu duygusuna dur diyebildiğini içinde bulunduğu eğitime bağlamaktadır:

“Önceden çok severdim (gülüyor). En çok sevdiğim şeylerdi, alışveriş yaptıkça mutlu olur muydum evet. Ama şükürler olsun, şimdi onların ne

kadar gereksiz olduğunu anladıkça işte diyorum ya ben evlenmeden önce böyle bir şeyim hiç yoktu. Yani gerçekten çok rastgele bir hayat yaşıyordum diyebilirim. Ama buraya geldikten sonra işin ciddiyetini anladık. Yani gerçekten ben ondan sonra bu alışverişlerime bir dur dedim yani. O kadar rahat alışveriş yapamadık” (Ev hanımı, yaş 45, kadın).

Avukat olan bir bay ise bu durumu daha önce bahsetmiş olduğu din, tüketim ve israf hakkındaki inançlarına bağlamakta ve *“Alışveriş yapmayı hobi olarak değil de yani alışverişi severim ta eskiden beri ama yapamam. Şu inançlarımdan, şu duygularımdan dolayı yapamam veya aşırıya kaçamam”* (Avukat, yaş 66, erkek) ifadeleriyle durumu anlatmaktadır.

Öğrenci olan bir bayan *“Hobi denemez. Ama ihtiyacımı karşılamak için kaliteli ve uygun fiyatlı ürünü bulmak için dolaşmayı severim”* (Öğrenci, yaş 23, kadın) ifadeleriyle uygun ürün bulmak adına gezmeyi sevdiğini ifade etmiştir. Diş hekimi olan bir diğer katılımcı *“Hobi olarak demeyim de benim hoşuma gider hani alışveriş değil de gezmek hoşuma gider. Bakmak, fikir edinmek. Bazen de şöyle olur mesela denk gelir uygun fiyatlı bir şey mesela bir ay sonra ihtiyacım olur ona ama önden alabilirim”* (Diş hekimi, yaş 41, kadın) ifadeleriyle aynı amaçla alışveriş için gezmeyi sevdiğini ifade etmektedir.

Katılımcılar alışveriş tercihlerinde söz konusu olan malı ihtiyaç olup olmaması üzerine odaklanmıştır. Katılımcıların tamamı *“İhtiyacım yoksa almam yani”, “İhtiyaç dışında yok ben öyle bir şey almam”, “İhtiyacımız olmadan alışveriş yapmamaya özen gösteriyoruz”, “İhtiyaç halinde alışveriş yaparım”* ifadeleriyle ihtiyaç dışında alışveriş yapmadıklarını söylemişlerdir. 66 yaşında mühendis olan bir bay ihtiyaç için liste yaptığını ve bu listelere uyarak ihtiyaç dışı alışverişten kendilerini koruduklarını *“İhtiyacımı daha önce belirlerim listemi yaparım o listem doğrultusunda ilgili bölümlerden gider alır dönerim. Diğer bölümlere bakmam çünkü şimdi şey riski olabilir alma riskim olabilir onun için sadece ihtiyacımı alır çıkarım”* (Makine mühendisi, yaş 66, erkek) sözleriyle ifade etmektedir.

Benzer şekilde bir ev hanımı *“İhtiyaç dışında alışveriş yapmam. Alışveriş yaparken de kaliteli olmasına dikkat ederim işte ihtiyacım olmasına dikkat ederim. Bir de yani maddi ödeyeceğim miktarı aşmamasına dikkat ederim”* (Ev hanımı, yaş 43, kadın) sözleriyle alışveriş limitinin dışına çıkmadığını ifade etmektedir. Diğer bir ev hanımı ihtiyaç dışında alışveriş yapmayarak arttırdığı parayı fonlara aktardığını belirtmektedir:

“Evet, kesinlikle ihtiyacım dışında alışveriş yapmaktan çok kaçınıyorum. Çünkü çok üzüliyorum daha sonrasında. Gereksiz bir para gibi görünüyor onlar. Öyle yapıyorum işte beni kurtaran şey bir şey gördüm ya mesela işte dışarıda alacağım diyelim onun parasını hemen getirip fonlara aktarıyorum” (Ev hanımı, yaş 45, kadın).

Ev hanımı olan bir diğer katılımcı ise parasına göre ihtiyaçlarını belirlediğini, eğer parası yetmezse ihtiyaç olarak görünen şeyleri bile almayacağını *“Tamamen dediğim gibi ihtiyacım nispetinde. İhtiyacımı da dediğim gibi param varsa ihtiyacımı belirlerim. Param yoksa ihtiyaç diye bir şey zaten tanımam ben”* (Ev hanımı, yaş 52, kadın) şeklinde ifade etmiştir. Bir katılımcı *“Bütçemize uygun olmasına mesela gidip çok pahalı bir mağazaya girmiyorum”* ifadeleriyle bütçeyi aşmaktan korunduğunu ifade ederken müzisyen olan bir diğer ihtiyacı önceden belirlediğini ifade ederek ihtiyaç dışı alışverişten kendini koruduğunu ifade etmektedir:

“Mesela indirimler, bizi şartlıyorlar esasında. Ha bunun önüne nasıl geçersiniz önceden ihtiyaçlarınızı belirleyerek geçersiniz biz böyle davranıyoruz mesela markete mağazaya alışveriş merkezine gittiğimiz zaman eşim liste yapar öncesinden evin ihtiyaçlarını tespit eder” (Neyzen, yaş 52, erkek).

Ev hanımı olan bir katılımcı ihtiyaç dışı alışveriş yapmadığını aynı zamanda alışveriş yaparken aldanmamak için en az üç yere fiyat sorduğunu *“Mesela, bir kıyafet alacaksam en az üç yere (sünnet olduğunu bilirim.) bakarım. Mutlaka kıyas ederim. Zevkime göre, uygun fiyatlı ve kaliteli olanı alırım. İhtiyaç dışı alışveriş yapmam”* (Ev hanımı, yaş 34, kadın) şeklinde ifade etmiştir. Benzer şekilde memur olan bir diğeri sünnete uyduğunu ve ihtiyaç dışı alışveriş yapmadığını belirtmiştir:

“Alışveriş yaparken elimde mutlaka alacaklarımın listesi olur. Tok karnına giderim genelde. Genel anlamda, ihtiyacımı karşılama oranına dikkat ederim. İlk gördüğüm yerden asla bir şey almam. Peygamber (sav) tavsiyesi olduğu için, en az üç yerden fiyat alırım. Böylelikle o günkü piyasa fiyatını öğrenmiş olurum, kandırılmam. Ona göre alışveriş yaparım” (Memur, yaş 50, erkek).

Katılımcıların alışveriş yapmak için tercih ettikleri mekânlar farklılık göstermektedir. Bazı katılımcılar market ve pazarı tercih ettiklerini ve alışveriş merkezlerine gitmediklerini *“Yani ben oraya gidip vakit harcamam çünkü vaktimi harcayacağım başka şeylerim var benim”, “Avm'lere gitmeyiz öyle bir alışkanlığımız yok”, “Haftalık meyvelerde pazara, hale giderim. Yazın da Kırıkkale'de işte haftalık Bahşili veya cumartesi pazarına giderim onun dışında Avm'ye falan gitmem”* gibi sözlerle ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise gıda için *“Bim, A101 vs.”* gibi

marketleri tercih ederken giyim için Avm'leri tercih ettiklerini söylemektedir. Bunun yanında bazı katılımcılar duruma göre değiştiğini söylerken bazıları da doğrudan Avm'leri tercih ettiklerini söylemektedir. Katılımcılar genel olarak sebze meyve alışverişlerini pazardan, gıda, temizlik malzemesi gibi alışverişlerini marketten, giyim ve mağaza alışverişlerini Avm'lerden aldığını söylemekle birlikte bazı katılımcılar herkesin nasiplenebilmesi için alışverişlerini farklı yerlerden yapmaya gayret ettiklerini ifade etmektedirler. Eksper olan bir katılımcı mahalle esnafının ayakta durması gerektiğini *“Mesela kendi evimin erzağını ağırlıkla evimin altındaki marketten yapmaya çalışırım. Çünkü o da oradan nasipleniyor. Şimdi oranın pahalı olduğunu biliyorum. Ama o insan da ev geçindirdiği için ben oradan alışveriş yapmayı tercih ederim”* (Eksper, yaş 38, erkek) şeklinde ifade etmektedir. Müzisyen olan bir diğeri ise *“Biraz pahalı marketlere karşı ama mahalle bakkalların da yaşaması lazım... Diyelim ki temizlik malzemelerini almışım bir yerden diyorum ki alışveriş merkezinden e ekmeği sigarayı da bakkaldan al bir zahmet. Çünkü o da onu satacak ki o işletmede yaşayacak”* (Neyzen, yaş 52, erkek) ifadeleriyle aynı durumdan bahsetmektedir. Mali müşavir olan bir katılımcı aynı durumu *“İşte Bim'e de gidiyorum bakkala da gidiyorum kasaba giderim yani bunlara dikkat ederim. Bim'den kıyma almamaya çalışırım onun yerine kasaba giderim. Kasap da hani onlar da esnaf onlar da para kazansın diye”* (Mali müşavir, yaş 41, erkek) şeklinde ifade etmiştir. Pahalı olduğu için bu durumun israf olup olmayacağını sorduğum zaman ise *“Tabii maksat için yapıyoruz yani biz burada cebimizden fazla para çıkıyor zarar gibi gözüküyor ama ben oradaki sıkıntısı olan bir esnafı yaşatma derdindeyim”* (Neyzen, yaş 52, erkek) ifadeleriyle bunu maksat için yaptıklarını onun için israf olmayacağını belirtmişlerdir.

Avm'leri tercih eden katılımcılar bu merkezleri tercih etme sebeplerini her şeyin bir arada bulunması, kolaylık, kalite, giyim mağazaları ve sıcaklık, mescit imkânları gibi sebeplere bağlamaktadırlar. Avukat olan bir bay pazara gitmenin vakit kaybı olduğunu, bu merkezlerin çeşitli ihtiyaçlarına cevap verdiğini, bu merkezlere vakit geçirmek için değil de sadece ihtiyaçlarını almak için gittiğini, ihtiyaç dışındakileri almadan geri döndüğünü belirtmektedir:

“Pazarlara genelde hanımın yönlendirmesi ile giderim. Orada da benim zamanımın çok geçtiğini düşünürüm veya eskiden beri alışkanlık kazanmadığımdan dolayı genelde Avm'lere giderim, pazarlara falan öyle çok gitmem... Sıcaklık, abdest alma, namaz kılma yönleri güzel olan

Avm'lerde o ihtiyaçlarımı gidermek için öyle giderim. Ama alışverişi de severim vitrinlere de bakarım ama alamadan geri dönerim. Yoksa orada vakit geçireyim diye olmaz” (Avukat, yaş 66, erkek).

Ev hanımı olan diğer bir katılımcı ise alışveriş merkezlerini tercih etmesini her şeyin bir arada olmasına ve farklı yerleri gezmeyi sevmemesine bağlamaktadır:

“Eşim çok gitmez pazara ve ben zaten uzun yıllardır gitmiyorum pazara. İşte ben daha çok hoşlanmam oradan oraya gezmekten. O yüzden işte bu alışveriş merkezlerinden alışveriş yapmak bana çok kolay geliyor. Çünkü oradan çık oraya oradan çık oraya şeyi vardır ya. O yüzden evet oraları tercih ediyorum” (Ev hanımı, 45, kadın).

Öğrenci olan bir bayan “Avm'lerde her şey bulunduğu için Avm'leri tercih edebilirim. Bir de ürünlerin kaliteli olmasına dikkat ederim” (Öğrenci, yaş 19, kadın) ifadeleriyle tercih sebebini her şeyin bulunması ve kaliteye bağlarken öğretmen olan diğer bir katılımcı konuya farklı yönden yaklaşarak tercih sebebini bu merkezlerde daha özgür olmasına bağlamaktadır:

“Avm'lerden alışveriş yapmayı tercih ederim. Sebebi ise kendimi daha özgür hissediyorum. Yani ne alıp almayacağıma üzerimde satıcı tarafından bir baskı hissetmemem Avm'leri tercih etmem de en önemli etkidir. Küçük çaplı yerlerde bu rahatlığı hissedemiyorum” (Öğretmen, yaş 36, erkek).

Katılımcıların genel olarak “Vakit geçirmek için alışverişe ya da alışveriş merkezlerine gider misiniz?” sorusuna; “Öyle bir şey yok hayır vaktim değerlidir benim için”, “Hayır en sevmediğim şeydir”, “Hayır hayır hayır. Vaktim değerli. Oralarda harcayamam”, “Çok gitmem. Onlar biraz boş vakit geçirmek gibi bir şey oluyor”, “Hiç gidemiyoruz, vaktimiz olmuyor onlara gidecek”, “Yok öyle bir şey yapmam”, “Yok, hiç gitmiyorum”, “Hayır, çok şükür o kadar boş vaktim yok” gibi cevaplar vererek gitmediklerini ve gitmeme sebeplerinin ise özellikle vakitlerini orada harcamak istemediklerine bağlamışlardır. Bunun yanında bazı katılımcılar “Zamanım olursa giderim. Ama sadece fiyat araştırması ve yeni gelişen teknolojiler varsa tanımak maksatlı giderim”, “Arada sırada giderim”, “Arkadaşlarımla bazen giderim, sınav haftası olmadığı zamanlarda gelin derim gideriz bazen”, “Ayda bir giderim evet” ifadeleriyle nadiren de olsa gittiklerini ifade etmektedir. Öğretim üyesi bir Bay “Vakit geçirmek için gitmem. Yine bir ihtiyaç için giderim. Çocuklara bir eğlence veya değişiklik olsun diye gittiğimiz oluyor” ifadeleriyle bazen çocukları için gittiğini, bir diğer katılımcı ise aslında daha faydalı olduğunu düşündüğü yerlere gitmeyi tercih ettiğini fakat çocukları için bazen gidebildiğini ifade etmektedir:

“Ben gitmeyi tercih etmem ama zaman zaman çocuklar istediği zaman gidebiliyoruz çok istisna, ya bana hitap etmiyor aynı şeyler var aynı dükkânlar aynı mağazalar var sürekli. Kıyafetin olduğu veya üst katta yemek katının olduğunu biliyorum. Alışveriş merkezlerine gitmekten bir müzeye gitmek, bir açık havaya çıkmak, yürüyüş yapmak bana daha keyifli geliyor. Bunu da şöyle yapıyoruz mesela çocuklarla son iki tatildir, bir Milli Eğitim'in verdiği 1 haftalık tatilde bir açık hava müzesine gittik 15 tatilde de beraber MTA Müzesi'ne gittik” (Öğretim üyesi, yaş 38, erkek).

Giyim ve gıda alışverişlerinin dışında dışarıda Avm, lokanta ya da kafelerde yemek alışkanlıkları günümüzde diğer bir harcama kalemi olarak dikkat çekmektedir. Bu anlamda grup üyelerinin dışarıda yemek alışkanlıkları ve nasıl mekânları tercih ettikleri hakkında fikir edinebilmek için yöneltilen sorulara katılımcılar genel olarak benzer cevaplar vermişlerdir. Bazı katılımcılar dışarıya yemeğe gitmediklerini ifade ederken birçoğu nadiren, misafir ağırlamak ya da dışarıda yemek zorunda kalırlarsa gittiklerini ifade etmişlerdir. Dışarıda yemeğe gitmek istemeyen öğretim üyesi bunun sebebini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Sebebi şu dışarıda yani damak tadımıza hitap etmesi açısından sağlık açısından ve çocukların çok fazla tüketim kültürüne kapılmalarını istemediğimiz için biz daha çok evin içinde yapmayı tercih ediyoruz. Mesela çocuklar hamburger yemeyi seviyorlar biz mesela çocukları dışarıda yemeğe götürmekten ziyade evin içerisinde kendimiz yapıp kendimiz yediriyoruz ama tamamen doğal etmeye çalışıyoruz köftesinden de kendimiz yapmaya çalışıyoruz. Ya şöyle aslında ben kişisel olarak dışarıda yenilebilecek en lezzetli yemeğin evde de yapılabileceğine inanıyorum. Hatta evin içerisinde daha lezzetli daha sağlıklı bir şeyler yapabileceğini ve daha ekonomik şeyler yapılabileceğine inanıyorum” (Öğretim üyesi, yaş 37, erkek).

Aynı şekilde memur olan diğer bir kişi dışarıda yemeğe gitmeme sebebini sağlık faktörlerine bağlamaktadır:

“Dışarda yemeğe asla gitmem. Eşimle, çocuğumla evimde yemeyi tercih ederim. Dışarıda ne yağ kullanıyorlar, ne malzemeler kullanıyorlar, başka ne katkı maddeleri koyarlar, yemek yapanların hijyen durumları nasıldır gibi şüphelerim sebebiyle mecbur kalmadığım sürece evimde yerim” (Memur, yaş 50, erkek).

Dışarıda yemeğe giden katılımcılar gitme sebeplerini misafir ağırlamak, alışverişteyken yemek yeme ihtiyacı ya da nadiren istek sebebiyle olduğunu ifade ederken mekân tercihlerinde ise sakinliği ön plana çıkarmaktadırlar. Sakinlikten sonra temizlik ve kalite ön plana çıkmaktadır. Ev hanımı olan bir katılımcı tercih sebebini *“Dışarıda oturduğum zaman kalabalık karışık yerleri sevmem. Mümkün olduğu kadar daha az insan ve sakin yerleri tercih ederim. Haremlik selamlık olayından dolayı”*

(Ev hanımı, yaş 47, kadın) sözleriyle ifade ederken, emekli genel müdür olan diğer bir katılımcı *“Mekân tercihim temiz, gelen kişilerin daha aklı başında yani böyle belirli bir seviyede olması. Yani ben yemek yerken çevredeki oturan insanların bakışları veya hareketlerinin beni rahatsız etmeyeceği bir mekânı tercih etmeye çalışıyorum”* (Maden mühendisi, yaş 61, erkek) ifadeleriyle sakinlik ve kalite aradığını ifade etmektedir. İş adamı olan başka bir katılımcı ise *“Dışarıda yemeğe giderim. Yerine göre iş yemeklerine giderim. Ailemle de giderim. Ailemle gittiğim zaman nezih ve ferah ortamları tercih ederim. İş yemekleri için ise kürk meselesi önemli misafirimin statüsüne uygun yerleri tercih ederim”* (İş adamı, yaş 46, erkek) ifadeleriyle misafire göre mekân tercihinde bulunduğunu ifade ederken aynı durumu Eksper olan başka bir katılımcı farklı bir yönden ifade etmiştir:

“Sakin bir yer tercih ederim. Lükslükten değil lezzetli olan yere giderim. Hesaplı olması evet önemlidir ama gittiğim kişiye göre değişir. Eğer gittiğim kişi gerçekten değerli biriye ve yiyeceği yemek pahalıysa gözümüz görmez ama tek başıma gidiyorsam çünkü ben dışarda yemek yiyorum daha çok bütçeme uygun olan ve lezzeti güzel olan yere giderim” (Eksper, yaş 38, erkek).

Genel olarak katılımcıların alışveriş tercihleri ihtiyaç kavramı temelinde kurulmaktadır. Bunun yanında alışveriş davranışlarında ihtiyacın ne olduğu ise net değildir. Bu anlamda katılımcıların grup normlarını referans alarak ihtiyaç kavramını tanımladıkları ve diğer alanlarda olduğu gibi bu konuda da bir orta yolu tercih ettikleri söylenebilir. Katılımcılar ne alışveriş kültürünün tam içindedir ne de uzağındadır.

3.2.3.3. Katılımcıların Kıyafet ve Teknolojik Ürün Tercihleri

Araştırmanın bu bölümünde amacı kişilerin kıyafet tercihlerini yaparken nelerden etkilendiğini, hangi hususları dikkate aldığını, tercihlerine modanın³¹ ya dini kuralların etkisi olup olmadığını, bu yöndeki harcamalarını nasıl yaptıklarını, ihtiyaç dışı alışveriş yapıp yapmadıklarını, dış görünüş hakkında ne düşündükleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında grup üyeleri arasında herhangi melekelerin

³¹ Moda gündelik hayatın başka bir konusudur. Her uygarlığın yöneldiği moda her şeyi kapsayan başka bir biçimdir. Moda elbise olduğu kadar düşünce, cümle kurma, sofrada konuk ağırlama, selamlama, beden duruş biçimi, bedene, yüze, saçlara gösterilen titiz bir özendir. Moda ve lüks madde hayatın önemli ve karmaşık bir alanını oluşturur. Beslenme ve zorunlu ihtiyaçlar arzulara lükse ve modaya göre daha basit konulardır. Toplumsal ayrıcalıklara gönderme yapan lüksün aynı zamanda toplumsal hiyerarşi le ilişkisi vardır bu nedenle neyin lüks olduğu toplumsal katmanlara ve dönemlere ait bir sınıflandırma biçimidir. Yapısı gereği değişken ve çelişkilidir (Zorlu, 2016: 99).

oluşup oluşmadığını anlaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların verdiği cevaplar içerisinde özellikle giyinmenin dini boyutunda kadınların ve erkeklerin görüşleri arasında farklılık bulunmaktadır. Erkekler giyimdeki tercihlerinde daha çok rahatlık ve kültürü ön plana çıkarırken, kadınlar dini kuralları ön plana çıkarmaktadır. Buna karşın hem erkek hem de kadın katılımcılar grubun moda anlayışının³² alışveriş tercihlerindeki etkisi hakkında ortak görüşler sergilemektedir. Bu yüzden araştırmanın bu bölümünde kadın ve erkeklerin cevapları ayrı olarak değerlendirilmiştir.

Moda, gelip geçicilik, dış görünüş ya da yüzeysellikten ziyade medeniyeti, yaşam tarzını ve davranış tarzlarını etkiler. Moda sayesinde yaşam içerisine giren yeni nesneler esasında duruş, oturuş, hareket ve eğlence tarzlarını etkileyerek onlara yeni biçimler verir. Avrupa modasını takip eden Türk insanı da bu noktada Avrupalı davranış biçimlerini benimsemeye çalışmaktadır (Göle, 2004: 94). Bu anlamda moda karşı gösterilen direnç gelenekselliği sürdürme anlamına gelebilir. Araştırmamıza katılan erkek katılımcılar tercihlerinde modayı dikkate almadıklarını, seçimlerini özellikle rahatlık ve kendilerine yakışan kıyafetler üzerine kurduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan biri *“Moda değil ama şıklık evet etkiler, yani moda uygun olup olmaması değil ama insana yakışıp yakışmaması etkiler”* şeklinde ifade ederken bir diğeri *“Modayı kesinlikle ciddiye almam, kıyafet alırken üzerime yakışıp yakışmadığına dikkat ederim”* şeklinde ifade etmiştir. Bazı katılımcılar *“Kullanımına göre rahatlık”* *“Rahat edeceğim tarz şeyleri alırım”*, *“Beden ölçülerime göre rahat hissedeceğim kıyafetleri alırım”*, ifadeleriyle rahatlığı ön plana çıkarmıştır. Diğer bazı katılımcılar *“Üzerime yakışmasına benim verdiğim not önemli, pratik olması önemli”*, *“Sade olmasına ve kendime yakışan olmasına dikkat ederim”*, şeklindeki söylemleriyle pratiklik³³ ve kendine yakışmasını ön plana çıkarmaktadırlar. Bunun yanında diğer etkenleri *“şıklık”*, *“sağlamlık”* ve *“kalite”* olarak belirtmişlerdir. Bu

³² Duru modayı kişinin, giyeceği şeyi ortamına, gövdesine ve yaşama şartına, yani mevsime, ailesine, vücuduna göre uygulaması olarak görmektedir. Bir modeli sahnedeki takip edip giyinmeyi ise taklit ve acizlik olarak görmektedir. Hiçbir zaman temiz insan, aile şerefi taşıyan sahnenin tersiyle doğruyu tarif etmek istediği modellerden, kendi aile ve toplumu durumuna gitmeyecek elbiseyi giymez. Giymesi de acizlik ifadesidir. Duru aynı zamanda kadının evde bakımsız, aksine dışarıda bakımlı olmasına karşı çıkmaktadır. Kadının ev içinde eşine ve çocuklarına karşı daha bakımlı olması gerektiğini savunmaktadır. Aynı zamanda, her sahada uyanık ve makul olmak ifadesi; davranış, giyinme, konuşma gibi hatlarda; kişiliğin bütünlük arz etmesidir. Duru’ya göre takdir böyle kazanılır, gurur böyle yükselir (Duru, 2011: 131-133).

³³ Dernek üyeleri tesislerde bahçe, yemek, inşaat gibi işlerle uğraştıkları için genel olarak rahat edebilecekleri kıyafetleri tercih etmektedirler. Bunun yanında özellikle namaz ibadeti için kıyafetin bol olmasına dikkat etmektedirler. Aynı zamanda dernek üyeleri cübbe, sarık gibi sembol kıyafetleri tercih etmemektedirler.

noktada memur olan bir katılımcı ise “*Modayı sevmem. Moda Yahudi icadıdır. Kendi firmalarının mallarını pazarlama stratejisidir*” (Memur, yaş 50, erkek) ifadeleriyle modayı bir tuzak olarak görmektedir.

Araştırmamıza katılan erkek katılımcıların kıyafet tercihlerinde dini kuralların etkisine verdikleri cevaplar benzerlik göstermekte ve erkek kıyafetinde dini bir kuralın olmadığı sadece temiz ve bol olması gerektiğini söylemişlerdir. Bunun yanında dini sembol taşımadıklarını ifade etmişlerdir. Mühendis bir Bay Peygamber Efendimizin kıyafete karışmadığı ve dönemin kıyafet alışkanlıklarına müdahale etmediğini ifade ederek dinde giyim tarzı olmadığını, ölçünün insanları özendirmemek ve temizlik olduğu şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Ben bizim dinimizin İslam dininin şekil, biçim dini olduğuna inanmıyorum. Dolayısıyla da bizim dinimizin bir giyim tarzı olacağına inanmıyorum ama giyim tarzımızın insanların kafasını meşgul etmek, karıştırmak noktasında olabilir... Zaten Peygamber Efendimizin de getirdiği yenilik şu olmuştur; ne giyiniyorsan giy ama temiz giy demiş, temizliği getirmiş... Ben giyimde şuna daha çok önem veriyorum, benim giyimim insanların kafasını meşgul ediyor mu, kafasını karıştırıyor mu karıştırmıyor mu? Bu müspet yönde veya menfi yönde” (Maden mühendisi, yaş 61, erkek).

Diğer bir noktada ise bazı erkek katılımcılar kıyafet tercihlerinde dini kurallardan ziyade kültürel değerlerin etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. İş adamı olan katılımcı “*Hayır olmuyor. Giyim tercihlerini dini kuralların değil yaşadığımız kültürel ve sosyal ortamın belirlemesi gerektiğine inananlardanım*” (İş adamı, yaş 46, erkek) şeklindeki ifadesiyle bu kültürel tercihe dikkat çekmektedir. Memur olan diğer bir katılımcı ise “*Kuran’da kıyafet açıklaması yok zaten. Genel anlamda, hatları belli etmeyecek şekilde, içinde bulunduğumuz toplumun genel kabullerine uygun giyiniyoruz*” (Memur, yaş 50, erkek) ifadeleriyle aynı şekilde tercihlerini dini kurallardan ziyade kültüre dayandırmaktadır. Aynı durumu öğretmen olan bir katılımcı “*Belki erkek olmamdan dolayı dini kurallar değil de toplumun geleneklerine göre giyinmeye özen gösteririm*” (Öğretmen, yaş 36, erkek) şeklinde ifade ederek erkek olmasına bağlamaktadır.

Aynı şekilde katılımcılar “*Yok, hiç sembol kıyafet kullanmam*”, “*Kesinlikle. Üzeri yazılı hiçbir şey giymem. Üzerinde amblem vs. olan hiçbir şey giymem. Aldığım tespihin bile ucundaki neyse ona dikkat ederim nedir diye*” (Eksper, yaş 38, erkek) ifadeleriyle dini sembol taşımadıklarını ve marka konusunda da dikkatli olduklarını

belirtmişlerdir. Öğretim üyesi bir katılımcı ise kalbinin üzerinde sembol ve marka olmasından rahatsız olduğunu ifade etmektedir:

“Taşımıyorum. Hatta bazı herkesin ulaştığı markaların sembolleri olması bile beni rahatsız ediyor. Bu anlamda sadelikten yanayım işte mesela üzerimdeki şu an kazak bu şekilde sade olması benim için hoşuma gidiyor. Mesela işte burada sol tarafta insanın kalbinin biraz üzerinde markasının olması mesela beni rahatsız ediyor. Hatta bazı markaları gerçekten beğendiğim halde fiyatı da uygun olmasına rağmen markasından dolayı içimden almak gelmiyor çünkü ben giyside daha çok sade olanı tercih ediyorum” (Öğretim üyesi, yaş 38, erkek).

Erkek katılımcılar dış görünüşe temizlik ve özen anlamında dikkat ettiklerini, güzellik merkezlerine gitmediklerini, kozmetik olarak birkaç kişi nadiren parfüm kullandığını diğerleri ise nemlendirici krem dışında herhangi bir ürün kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Bir katılımcı bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Dış görünüşe önem veririm. İnsanın dışı içini yansıtır inancındayım. Giyimine kuşamına dikkat eden, temiz ve düzenli giyinen, saç ve sakalı düzgün, kişisel bakımına dikkat eden insanların hem kendilerine hem de muhatap oldukları insanlara saygıları olduğu kanaatindeyim” (İş adamı, yaş 46, erkek).

Günümüzde örtünme genelde İslamcılığın siyasal bir vurgusunu, özelde ise Müslüman kadınların kimliğinin onaylanmasıdır. Kadının örtünmesi cemaatin normlarına edilgen bir biçimde uyulmasından ziyade, İslam’ın kurallarına karşı duyulan aktif ilgiyi göstermektedir (Göle, 2004, 16). Bu anlamda kadın bağlamında bakıldığı zaman örtünme Müslüman kimliğin bir işaret dili yani Müslümanlığın en görünür simgesi haline gelmiştir (Göle, 2000, s. 120). Araştırmaya katılan erkeklerin aksine, kadınlar “Giyim tercihinizde dini kurallar etkili oluyor mu?” sorusuna, “Olmaz mı tabii ki”, “Evet, dini kurallar etkili oluyor. Tesettüre uygun giyiniyorum”, “Evet, mutlaka”, “Önce tesettür sonra zarafet”, “Tabi ki”, “Çok”, “Yani etkili oluyor”, “Evet oluyor” cevaplarını vererek giyimlerinde belirleyici faktörün din ve dine uygun giyim tarzı olduğunu söyledikleri tesettür olduğunu belirtmişlerdir. 23 yaşında bir öğrenci giyim tercihinde önceliğin tesettür olduğunu, diğer etkenlerin sonra geldiğini ve tesettürün neden önemli olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Öncelikle tesettüre uygun olup olmadığına bakarım. Daha sonra kalitesine ve fiyatına bakarım ve eğer kendime yakıştırdıysam alırım. Benim için moda bana yakışandır. Elbette edindiğim izlenim ve tecrübeler sonucu bir kadının en güzel süsü tesettürlü giyimdir. Kadını zarif gösterir

ve rahatsız edici bakışlara maruz kalmasını önler. Ayrıca bir nevi düşünce yapısının ve tarafının görünür halidir” (Öğrenci, yaş 23, kadın).

Katılımcılar *“Kıyafet alırken nelere dikkat edersiniz? (Moda, şıklık vs.)”* sorusuna ise benzer cevaplar vererek erkeklerde olduğu gibi ölçü olarak modayı değil kendine yakışanı ön plana almaktadırlar. Bu noktada kadın katılımcılar *“Modaya dikkat etmiyorum. Sadece kendime yakışanı alırım”, “Modayı takip etmem yani bana yakışması lazım”, “Ya modayı takip etmem. Moda benim için nedir bana yakışandır”, “Yok. Moda benim ölçüm değil. Kendime o anda yakıştırdığım neyse o ki birinci planda düşündüğüm şey tesettüre uygun olsun”* ifadeleriyle modaya karşı çıktıklarını ifade etmişlerdir. Ev hanımı bir katılımcı *“Tamamen beğenime bakarım. Beğenim doğrultusunda. Modayı hiç takip etmem. Şıklığı da takip etmem. Tamamen ben beğeniyorsam üstüme uygunsa alırım. Yoksa almam”* (Ev hanımı, yaş 52, kadın) ifadeleriyle önceliğinin beğeni olduğunu, beğenmezse almayacağını ifade etmiştir. Bir diğer ev hanımı *“Rahat olmasına, kullanışlılığına ve hani çok fazla gösterişli olmamasına özen gösteririm. Bir de giyindiğim şeyin bana yakışıp yakışmadığı da benim için önemlidir. Çünkü kendi öz saygısını insanın koruması gerekir”* (Ev hanımı, yaş 38, kadın) ifadeleriyle giyinmeyi bir öz saygı aracı görmekte, gösterişli olmamayı ve rahatlığı ön plana almaktadır. Öğretmen olan başka bir katılımcı ise fiyatın önemli olduğunu, belli bir limitin üzerine çıkmadığını fakat bunun çirkin giyinmek anlamına gelmediğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Hem şık hem uygun olmasına dikkat ediyorum yani hani mesela çok uygun olsun diye çok ta çirkin şeyler giymiyoruz tabi ki hem şık olsun hem uygun olsun. Yani bunun bir ölçüsü aslında yok tam olarak ne yazık ki ama yani diyelim ki mesela bir etek alacaksam diyelim ki 100 lirayı geçmemesine fiyatının uygun olmasına dikkat ediyorum” (Öğretmen, yaş 30, kadın).

Kozmetik ürünleri, saç bakım ürünleri, güzellik ve dış görünüş için yapılan harcamalar kadınların hayatında yer tutan harcama kalemlerinden biridir. Bu noktada örneklem grubundaki kadın üyelerin görüş ve harcamalarını anlayabilmek için kozmetik ürünleri kullanıp kullanmadıkları, dış görünüş hakkındaki görüşleri ve saç bakım, güzellik merkezlerine gidip gitmedikleri hakkında sorular yöneltilmiştir. Kadın katılımcıların tamamı dış görünüşe *“Elimden geldiği kadar etmeye çalışıyorum”, “Düzenli tertipli giyinmeye ütülü giyinmeye onlara önem veririm”, “Gerektiği kadar önem veririm”, “Veririm, dikkat ederim”, “Güzellik merkezine gitmem ama temizliğe azami derecede dikkat ederim”* ifadeleriyle dış görünüşe temizlik ve düzen yönünden

önem verdiklerini belirtmişlerdir. Ev hanımı olan bir katılımcı dış görünüşe önem konusunu *“Temiz ve düzenli olmak açısından. Onun haricinde beni beğensinler, beni sevsinlerden ziyade olması gereken bir insana yakışan neyse o şekilde giyinmeye ve görünmeye elimden geldiğince gayret gösteririm”* (Ev hanımı, yaş 38, kadın) ifadeleriyle anlatmaktadır.

Bunun yanında katılımcılar saç bakım ve güzellik merkezlerine gitmediklerini ve genel olarak bu işleri kendi aralarında hallettiklerini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda *“Yok, gitmem (gülüyor), Yok, işte sadece krem kullanırım”, “Nemlendirici kremim var sadece. Onun haricinde yok”, “Yok kullanmam. Sadece bir yüzüme elime kullandığım nemlendirici tarzında bir kremin var”* ifadeleriyle kozmetik ve makyaj ürünlerini kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Ev hanımı bir katılımcı *“Cildime güneş kremi kullanırım. İşte bazen nemlendirici filan kullanırım. Yoksa öyle makyaj malzemesi kullanmıyorum. Kullananlara da saygı duyarım, o onların tercihidir”* (Ev hanımı, yaş 55, kadın) ifadeleriyle makyajın bir tercih olduğunu ve tercih etmediğini belirtmiştir. Benzer şekilde diş hekimi olan diğer bir katılımcı *“Bana bir kere çok sıhhi gelmiyor. Mesela fondöten, pudra. Yani yapay olan şeyler hoşuma gitmiyor. Makyajı o yüzden çok sevmiyorum. Ama neyi severim mesela rimeli severim. Kalemı severim. Onun dışında kendim zaten makyaj yapmıyorum”* (Diş hekimi, yaş 41, kadın) ifadeleriyle makyajı sağlıklı bulmadığı için tercih etmediğini belirtmektedir. Bu noktada 47 yaşında bir ev hanımı ise kendini olduğu gibi kabul ettiğini ve güzellik yarışına girmeyeceğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Herkesin kendi tercihi ne diyebilirsin ki. Kadınlar ihtiyaç hisseder yaparlar. O beni ilgilendirmez. Ben ona bir şey diyemem ama kendi açımdan ben ihtiyaç hissetmem. Ben kendimi zaten güzel kabul etmişim zaten bir güzel görünme telaşına girmem yani. Ben her halimle kendimi kabul etmişim. Düşüncem budur” (Ev hanımı, yaş 47, kadın).

Yine diğer katılımcılara benzer şekilde 45 yaşında bir ev hanımı ise bu tür ürünlere giden paraya acıdığını, bu ürünlerin insanları alışverişe sevk ettiğini ve bir oyun olduğunu düşündüğünü şu sözlerle ifade etmektedir:

“Valla işin gerçeği çok olumlu şeyler düşünmüyorum. Niye dersen çünkü bunların hepsi gerçekten bir hanıma özellikle bir bayana gerçekten çok çok yakışıyor. Hatta ben ikinci kez bakıyorum çok çok güzel oluyor. İşte o güzel olduğu için hanımı daha çok dışarıya attığını düşünüyorum. Böyle daha çok işte insanlara başkalarına kendini sevdirmek ve beğendirmek için yani bu amaçla yapılıyor... Ben gerçekten oraya giden paralara çok acıyorum. Çok çok acıyorum. Çünkü bunların hepsinin birer oyun

olduğunu çok iyi biliyorum aslında. Hatta bir kitap okumuştum o kitapta işte yabancıların sadece ve sadece işte bir hanımı dışarı çıkarmak daha fazla alışveriş yaptırmak amaçlı olduğunu yazmıştı ve bana çok uygun geldi yani benim zihniyetine çok uygun geldi... Yani çünkü insanlar evlerinde de güzel görünmek istiyor bakılmak istiyor. Doğru öyle bir istek var çünkü sen hanımsın. Sen rastgele olamazsın ki. Her şeyini yapmalı ama sokağa değil kendi içinde yapmalı. Aşırısına hayır diyorum kesinlikle hayır diyorum” (Ev hanımı, yaş 45, kadın).

Öğrenci olan bir katılımcı ise konunun özeti olarak insan bedeninin kıymetli olduğunu, insanın ona elinden geldiğince düzgün bakması gerektiğini ve asıl olarak güzellik merkezlerinde insan bedeninin daha çok yıprandığını ifade etmektedir:

“Dış görünüşüme Peygamberimizin önem verdiği ölçüde önem veriyorum. Temiz giyinmek, dinimizin verdiği ölçüler doğrultusunda giyinmek bunlar dikkat edilmesi gereken hususlar ben de bunlara dikkat ediyorum. İnsanın bedeni bu dünyada en çok ihtiyaç duyduğu şeydir. Bu yüzden ona elinden geldiğince bakmalıdır. Ben bu konuda bedenim için en sağlıklı ve en doğal ürünleri kullanmayı tercih ediyorum. Ama güzellik merkezlerinde bedenin sağlığından ziyade güzel gözükmek odaklanıldığını görüyorum. Bu da bize en çok lazım olan bedenimizin çabuk yıpranmasına sebep oluyor diye düşünüyorum. Bu yüzden güzellik merkezlerine gitmiyorum” (Öğrenci, yaş 23, kadın).

Kıyafet alışverişleri kişilerin davranış biçimlerini anlamak için önemli bir faktördür. İsrاف ve ihtiyaç noktasında bakıldığı zaman, ihtiyaç olmadan alınan kıyafetler israf bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Bu anlamda katılımcıların kıyafet harcamaları konusunda hangi noktada olduklarını anlayabilmek için “İhtiyaç olmasa da kıyafet alır mısınız?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar genel olarak “Yok niye alayım”, “İhtiyacım olmasa kıyafet almıyorum. Hiç almıyorum”, “Almam”, “Hayır, daha önce de söylediğim gibi israf etmekten hoşlanmıyorum” ifadeleriyle ihtiyaç dışı kıyafet almadıklarını belirtmişlerdir. Mali müşavir olan bir katılımcı “Yok, hiç olmadı yani bir varken ikinciye pek almadım yani” (Mali müşavir, yaş 41,erkek) ifadeleriyle bir kıyafeti varken ikinci bir kıyafeti almadığını belirtmiştir. Avukat olan diğer bir katılımcı ise “İşte almak isterim de alamam, o da israf olacak diye” (Avukat, yaş 66, erkek) ifadeleriyle istese dahi israf olacak diye almadığını belirtmiştir.

Aynı şekilde diş hekimi bir Bayan “Yok. Başörtüm kaç senelik biliyor musunuz 99’da aldım, kaç senelik hesap edin yani. Yeter ki onu severek almış olayım. Ya da hatırası olsun mesela. Onları iyi muhafaza ederim. Onun dışında ihtiyaç dışında almam asla” (Diş hekimi, yaş 41, kadın) sözleriyle aldığı kıyafetleri uzun süre kullandığını ifade etmiştir. Benzer şekilde memur olan diğer bir katılımcı ihtiyaç kadar

ayırdığı para dışında alışveriş yapmayacağını “İhtiyaç olmadığı halde, hiç bir zaman kıyafet almadım, almam da. Kıyafete ihtiyacımız kadar para ayırdığımız için, istesek te ihtiyaç olmadığı halde kıyafet alamayız” (Memur, yaş 50, erkek) ifadeleriyle belirtmektedir.

Bunun yanı sıra ev hanımı olan bir katılımcı bazen iyi bir indirimde olması ya da ileride işe yaracağını düşündükleri bir kıyafeti alabildiğini “Hayır. Gezerken beğendim, bu da benim işime yarar dedim. Mesela onu yaparım yani. Bir yeleğim var diyelim ki. Baktım bu yeleği çok kullanıyorum ben. Bunu da alırsam işime yarar dedim. Onu alırım” (Ev hanımı, yaş 47, kadın) şeklinde ifade etmektedir. Benzer şekilde mühendis olan bir katılımcı “Almamaya gayret ediyorum. Şu anda ihtiyacım yok ama 3-5 ay sonra ihtiyacım olabilir bu da iyi bir markanın ürünü indirme girmiş şimdi almazsam bir daha bulamam çok yüksek para lazım diye düşünerek aldığım belki istisna şeyler olabilir” ifadeleriyle ihtiyacı olabileceğini düşünerek indirimdeki bir ürünü alabileceğini belirtmiştir.

Benzer şekilde öğretmen olan bir katılımcı ara sıra ihtiyaç dışı alışveriş yapabildiğini “Yani evet kısmen alıyorum sürekli olmasa da bazen onu yapabiliyoruz yani” (Öğretmen, yaş 30, kadın) ifadeleriyle belirtirken, öğrenci olan bir katılımcı uygun fiyata bulduğu takdirde alabileceğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Mesela şalım var, bir tane daha gördüm beğendim aynı renk değilse alırım aynı renkse niye alayım ki. Montum varsa mesela kullandığım ikinci bir mont almam ya da gerçekten çok beğenmem lazım fiyatını uygun bulmam lazım alayım kaçırmayayım dersin o tarz olabilir (Öğrenci, yaş 19, kadın).

Günümüzde teknolojik ürünler, özellikle cep telefonu, bilgisayar vb. ürünler harcama kalemleri içinde geniş yer tutmaktadır. Aynı zamanda bu ürünler satın alınırken ihtiyaç limitlerinin üzerine rahatlıkla aşılabilmektedir. Bu noktada katılımcıların teknolojik ürün tercihlerini hangi kriterlere göre yaptıklarını ve ihtiyaç dışına çıkıp çıkmadıklarını, teknolojideki yeni trendleri takip edip etmedikleri önem arz etmektedir.

Katılımcıların tamamı teknolojik ürün alımlarında dikkat ettikleri birinci noktanın ihtiyaç olduğunu söylemişlerdir. Katılımcılar “İhtiyacım olmasına dikkat ederim yine kaliteli olmasına dikkat ederim”, “Tabii ölçü ihtiyaçların karşılanmasıdır” “Ben ihtiyacımı belirlerim. Bu ihtiyacımı giderecek teknoloji şu anda ne var onu araştırırım. O şekilde” “Hiç beni ilgilendirmez ilgi alanıma girmez”

ifadeleriyle önceliklerinin ihtiyaç olduğunu ve ihtiyaç haricinde teknolojik trendleri takip etmediklerini ifade etmişlerdir.

Mühendis olan bir Bay “Ben ihtiyacıma yönelik ürünleri almaya çalışıyorum. Yani bir cep telefonu bildiğim kadarıyla 10.000 liralıkta var 1000 liralıkta var. Ben 1.000 liralığı tercih ediyorum” (Maden mühendisi, yaş 61, erkek) ifadeleriyle tercihini hesaplı bir üründen yana kullanacağını ifade ederken, aynı şekilde mühendis olan bir diğeri kalite ve servis ağını ön plana çıkarmaktadır:

“Diyorum ki cep telefonu veya herhangi bir teknik alet alacaksam kaliteli olmasını isterim. Kaliteye önem veririm ama illa ki şu marka olsun, şu fiyat olsun gibi bir merakım yoktur. Yani bana uzun süre hizmet etsin, servisi bakımı aynen bir otomobil araçta olduğu gibi yaygın olsun buna dikkat ederim... Bir telefon alacaksam onda da benim için önemli olan şarjı uzun gitsin. Ben çok fazla bir işlem yapmam sadece konuşurum veya Whatsapp gibi bir iki şey kullanırım” (Makine mühendisi, yaş 67, erkek).

Benzer olarak öğretim üyesi başka bir katılımcı ihtiyacını ön plana aldığını ve teknolojik trendleri takip etmediğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Yok. Şu anki kullandığım mesela bilgisayarım üniversitenin verdiği bilgisayar ve yaklaşık beş buçuk senedir kullanıyorum. Şu an kullandığım telefon akıllı değil. Akıllı telefonum kırıldı uzun zamandır da camı kırık. Ona rağmen kullandım şimdi mesela tuşlu bir telefon kullanıyorum ve şu an ekonomik durumum da iyi olmasına rağmen gidip bir akıllı telefon alma ihtiyacı hissetmiyorum. Çünkü bu benim şu an işini görüyor bazısını da bilgisayardan görebiliyorum” (Öğretim üyesi, yaş 38, erkek).

Ev hanımı olan diğeri bir katılımcı ise bütçe ve uzun süre kullanımı ön plana çıkarmakta ve aldığı ürünü uzun zaman kullandığını ifade etmektedir:

“Dediğim gibi onların hepsinin kullanılabilirliğine ve fiyatına bakarım. Fiyatı bir kere benim bütçemi kesinlikle aşmamalı. Ya aa şu 10 devir ya da şu kadar devir yok 5 kilo olsun beni borçlandırmayın. Ben üzmesin ben oraya çok dikkat ederim. Benim için o birinci esastır. O beni ne kadar götürürse götürür zaten. 20 yıldır da zaten bak kızımın bir yaş küçük makinem var. Ta 96’lı kızım var. 97 yılından beri makinem hala taş gibi çalışır mesela” (Ev hanımı, yaş 52, kadın).

Bunun yanı sıra öğrenci olan bir katılımcı ise kazancında ihtiyaç sahiplerinin hakkı olduğu ve pahalı ürün kullanarak hakka girmeyeceğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Hayır, ihtiyacım varsa ya da hayatımı kolaylaştıracak bir ürünse alıyorum. Çünkü para keyfi olarak değil bir amaç uğruna harcanmalıdır. Ben 5 bin veya 10 bin liralık telefon kullanmazsam bir şey kaybetmem. Ama öyle insanlar var ki dünyada yardım bekleyen. İşte o insanların hakkı var o parada diye düşünüyorum. O insanlara yardım etmek gibi huzur ve

mutluluk verici bir amaç varken neden 10 bin liralık telefonu alarak kendime zulüm edeyim?” (Öğrenci, yaş 23, kadın).

Ev hanımı olan bir katılımcı trendleri takip ettiğini fakat ihtiyaç olmadan almadığını *“Ya takip etmiyorum değil evet takip ediyorum. Çok hoşuma gidiyor. Bu sunumlar falan var ya bayılıyorum onlara mesela. Gerçekten içimi açıyor çok hoşuma gidiyor. Ama ihtiyacım varsa alırım. Yoksa almam”* (Ev hanımı, yaş 45, kadın) ifadeleriyle belirtmektedir.

Bunun yanı sıra ev hanımı bir katılımcı *“Gereksiz gördüğüm bir teknolojik ürünü... Mesela kulaklık şu bluetooth kulaklıklar aldık ama işe yaramadığını gördük en basiti”*(Ev hanımı, yaş 38, kadın) ifadeleriyle bir defa böyle bir ürün aldığını fakat bunun da bir ders olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde öğrenci olan bir katılımcı aynı durumu *“Telefon sıfırken kulaklık da sıfır olsun dedim ama eski kulaklığımın daha iyi olduğunu fark ettim. Hani bir de orijinal almıştım ne gerek var dedim içimden. Hani o sana ders oluyor açıkçası”* (Öğrenci, yaş 19, kadın) şeklinde ifade etmiştir.

Erkek ve kadın katılımcılar kıyafet tercihleri konusunda farklılık göstermektedir. Erkekler kıyafet tercihlerinde dini sembolleri tercih etmemekle birlikte modern kıyafetleri tercih etmektedir. Bunun yanında ise rahatlık ve ibadete uygunluğu temel alarak gelenekselliğini sürdürmektedirler ve kıyafet tercihlerini geleneksel kültüre bağlamaktadırlar. Kadınlar ise kıyafette tamamen dini referans aldıklarını ifade etmektedirler. Kadınlar ve erkekler arasındaki benzerlik ise kıyafet tercihlerinde modayı referans almamaları ve israf etmemelidir. Bunun yanında tek bir kıyafetle yetinmek gibi bir anlayışları yoktur. Aynı şekilde teknoloji tercihlerinde aşırıya kaçmamakla birlikte modern tüketim kültürünün unsurlarından faydalanmaktadırlar. Bu konuda cep telefonu tercihleri örnek olarak kullanılabilir. Telefon tercihlerinde her ne kadar son trendleri takip etmeseler de sadece arama özelliği olan telefonlar yerine akıllı telefonları tercih etmektedirler. Bu noktada diğer tüketim davranışlarına benzer olarak orta halli bir tüketimi tercih ettikleri söylenebilir.

3.2.3.4. Katılımcıların Boş Zaman, Tatil Geçirme Biçimleri

Boş zaman alışkanlıkları insanların tüketim davranışlarını etkileyen önemli unsurlardan bir tanesidir. Bu anlamda katılımcıların boş zaman anlayışlarını öğrenmek ve bu vakitlerini nasıl değerlendirdiklerini anlamak önem arz etmektedir. Bu noktada

katılımcılar cevaplarında genel olarak boş zaman anlayışlarının olmadığını belirtmişlerdir. İş adamı olan bir katılımcı *“Boş zaman diye bir kavramla bu zamana kadar hiç tanışmadım. Vakfımızın da prensibi sürekli çalışmak, incelemek, okumak, yazmak, gözlemlemek ve kendimizi yetiştirmektir”* (İş adamı, yaş 46, erkek) ifadeleriyle boş zaman hakkındaki vakıf prensibini belirtmiştir. Benzer şekilde müzisyen olan bir diğeri *“Hayır, yani fikrin temelinde şu var. Hoş vakit geçirmek için yer ve vesile aramak olayı boş insanların işidir, boş zekâların, boş akılların işidir yani. Yani bu boşlukta olan bir insan ne yapacak ki? Tabii olarak sağa sola gidecek aylak aylak”* (Neyzen, yaş 52, erkek) sözleriyle boş vakit anlayışının boş insanların işi olduğunu düşündüğünü ifade etmektedir. Aynı şekilde öğrenci olan bir katılımcı ise şu ifadelerle boş zaman anlayışının insanın yapısına ters düştüğünü ifade etmiştir:

“Aslında boş zaman diye bir kavram yoktur bence. Boşlukta olduğumuz zamanlar vardır. Örneğin zihnimiz bile bir saniye boş duramaz sürekli bir şeyler düşünür. Hal böyleyken boş zaman kavramı insan doğasına aykırı bir kavram olarak karşımıza çıkar. O yüzden boşluğa düşmek insanı yıpratır ve mutsuz eder. Kişiler işleri bitmeden bir başka iş ayarlayarak; programlı yaşayarak boşluktan kurtulur. Ve huzurlu olur” (Öğrenci, yaş 23, kadın).

Öğretmen olan diğeri bir katılımcı davası olan insanın boş vaktinin olamayacağını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Boş zaman dediğimizde genelimizin aklına iş vakitlerinin dışında kalan dinlenme zamanı akla gelir. Bu boş vakitlerde genelde televizyon, telefon gibi lüzumsuz şeylerle geçirilir. Normalde gerçek Müslümanın boş zaman diye bir anlayışı olmaması lazım ama bu anlayışta olmak gerçek dava adamlarına özgüdür. İnsanın bir davası bir hedefi olacak ki hayatında boş zaman diye bir kavram olmasın” (Öğretmen, yaş 36, erkek).

Benzer şekilde avukat olan bir katılımcı ise insanın fiziken boş dursa bile zihnen boş durmaması gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Esasında boş zaman diye benim anlayışım farklı. Tabii bu son zamanlarda gelişti bu anlayışta fizik olarak çalışmayı da zamanı değerlendirmek olarak görürken sadece onun yetmediğini anladım. İnsanın tabii gelir getirme noktası dışındaki çalışma yönü ile insan fiziğin ötesinde de çalışmanın içinde zihni bir çalışmanın içinde de olabiliyor” (Avukat, yaş 66, erkek).

Diş hekimi olan bayan bir katılımcı da boş zamanın değerlendirilmesi gereken bir zaman olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Ben boş durmayı sevmeyen bir insanım. Yani dinlenmem de mesela üniversite yıllarımdan beri hep öyle bir anlayış oturdu başka bir şeyle meşgul olarak dinlenirim. Mesela ders çalışırken başka bir ders çalışırım.

Resim yaparım, yazı yazarım, ondan sonra el sanatlarıyla alakalı bir takım şeyler yaparım. Evde de öyle hiç sıkılmam ben mutlaka uğraşacak bir şeyler bulurum kendime. O yüzden boş zaman anlayışı hep değerlendirdiğim bir zamandır o yüzden boş zamanım yok o anlamda” (Diş hekimi, yaş 41, kadın).

Diğer katılımcılar da boş zaman anlayışlarını; “Boş zaman yoktur, zamanı nitelikli hale getirmek için gereken işler vardır”, “Müslüman’ın boş zamanı diye bir şey olmaz”, “Ya şimdi insanlar boş vakit geçirmeyi yer ve vesile ararlar, Bizim de öyle bir boş vaktimiz yok yani”, “Boş kalmıyorum mümkün değil, bana zaman yetmiyor. Boş vakit diye bir kavram yok bizde diyelim ki benim planladığım bir zaman dilimi vardır. 24 saat içinde o zaman dilimi içerisinde yaparım işlerimi” şeklinde ifade etmişlerdir.

Dernek üyeleri boş zaman anlayışlarına benzer şekilde boş zamanlarını vakıf ile ilgili çalışmalar³⁴, kitap okuma, ev işleri, sohbet toplantıları şeklinde değerlendirmektedirler. Katılımcılar vakfa ait olan bahçeli tesislerde “iş içinde eğitim” olarak adlandırdıkları inşaat, temizlik, bahçe bakımı, yaz okulu, kışlık ihtiyaçların hazırlanması gibi toplu faaliyetler içerisinde eğitim çalışmaları yürüttüklerini ifade etmişlerdir. Öğrenci bir katılımcı tesislerde yaptıklarını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Huzur bahçesi olarak adlandırdığımız yer vakfımızın aldığı arazi üzerine yapılmış olan, kalacak yerleri, mutfak, mescitleri, çalışma odaları, yemekhaneleri, salça, erişte gibi işleri yaptığımız mekânları bulunduran ağaçlarla kaplı huzur dolu bir yerdir. Oraya gelen insanlar iyi olma derdinde olan insanlardır. Oraya gelen insanlar kendisini maddi ve manevi anlamda yetiştirmek için gelmektedir. Orada iş içinde eğitim uygulamaları yapmaktayız. Örneğin 200 kişilik Ramazan bulaşığı yıkayacağız. Önce iş bölümü yaparız. İnsanlar gönüllü olarak iş başına geçerler. Daha sonra eğitim ilkelerimiz doğrultusunda üzerimize aldığımız işi en güzel, en doğru şekilde ve sonuna kadar yapmaya çalışırız. Bu ve buna benzer birçok işi bir arada, sağlam, doğru ve birbirimizi kırmadan yapmaya çalışırız. Tüm bunları yaparken Allah rızasını gözetir, kimseden teşekkür beklemeyiz. Yani kendini yetiştirmeyi hayat içerisinde bizzat

³⁴ Dernek üyeleri derneğe ait tesislerde “iş içinde eğitim” olarak adlandırdıkları bir sistem dâhilinde bahçe, inşaat, yemek, temizlik, el iş, güzel sanatlar vb. işler yapmaktadır. Bu işler içerisinde herkes kendi yeteneğine göre bir iş seçmekte ve gönüllü olarak yerine getirmektedir. Bunun yanında yazın tesislerde kullanılmak üzere ve kışa hazırlık olarak erişte, salça, yufka vb. ürünler yapmaktadırlar. Yaz okulu adı altında ise ilkököl ve anaokulu seviyesindeki hayata hazırlık olarak çocuklara el becerileri, resim, ahşap işleri, dikiş, yemek yapma, grafik tasarım gibi etkinliklerin yanında matematik, tarih, Türkçe, siyer, kuran, güzel ahlak dersleri verilmektedir. Aynı zamanda dernek adına Güvenilir Çocuk Dergisi, Güvenilir İnsan Dergisi ve Ortak eğitim planları çıkarılmaktadır. Bu dergilerde insanlar gönüllü olarak çalışmakta ve kendi ilgi alanlarına göre üzerlerine iş almaktadırlar. Genel anlamda dernek üyeleri meslekleri dışında kendi ilgi alanlarına göre dernekle ilgili bir iş üstlenmekte ve boş vakitlerini doldurmaktadırlar. Bunun yanında dernek üyeleri haftanın birkaç günü sohbet toplantıları yapmakta ve derneğe ait kaynakları okumaktadırlar. Dernek üyelerinin hepsinin okumaktan hoşlanması ise dikkat çekici bir noktadır.

yaşayıp, uygulayarak başarmaya çalışırız. Bir taraftan da fikrimizin kurucusu olan Abdulkadir Duru'nun kitaplarını okuyarak daha da bilinçlenmeye çalışırız” (Öğrenci, yaş 23, kadın).

Ek olarak mühendis bir diğer katılımcı boş zamanlarında vakıf tesislerinde yaptıkları faaliyetleri şu şekilde anlatmaktadır:

“Güvenilir İnsan Yetiştirme Vakfımızın ve İnsan Yüceliğini Gerçekleştirme Derneğimizin orada Sosyal Tesisleri var, orada yaz eğitimleri yaparız. Ben Kur'an dersleri veririm. Benim kızlarım ve damadım “yaz okulunda” öğretmendir. Torunlar çocuklar hepsi talebedir. Sabahleyin bizim evde sabah sekizde başlar çocuklar öğrenci olarak hazırlığını yapar, anneleri de öğretmen olarak hazırlığını yapar akşama kadar çok büyük bir hareket halinde geçer... Bahçede ilkokul ve anaokulu çağındaki yavrularımızı etkinlik yapar. Bizim kendi kızlarımız, kardeşlerimizin çoğu öğretmendir. İşte kimisi çocuk gelişimi öğretmeni kimisi rehber öğretmen gibi. Onlara eğitim verirler, yani Milli Eğitim'in okullarında halen öğretmenlik yapan yavrularımız. Yani beceri kazanmaları konusunda işte siyer, Kur'an, ahlak, fikrin temel ilkeleri oyun içerisinde verilmeye çalışılır” (Makine mühendisi, yaş 67, erkek).

Benzer şekilde memur olan bir diğer katılımcı yazın tesislerde arkadaşlarıyla birlikte çalıştığını, kışın ise kitap okuyarak boş zamanlarını değerlendirdiğini ifade etmektedir:

“Aslında bizlerin boş zamanı olmuyor. Vakfımızın Eğitim Bahçesinde, hepimizde kabiliyetimize göre görevler aldık kendimize. Gün oluyor gece yarısına kadar, güle oynaya neşe içerisinde vakfımıza destek oluyoruz. Evimize geldiğimizde gerçekten sadece temizlik ve dinlenmeye yetecek kadar zamanımız kalıyor. Boş zamanı sadece kış aylarında bulabiliyoruz, onda da kitap okuyor, yazıyor ve yine arkadaşlarımızı ziyaret ediyoruz” (Memur, yaş 50, erkek).

Ayrıca öğretmen olan başka bir katılımcı boş zamanlarında vakıf tesislerinde *“Fikir arkadaşlarımızla beraber bahçede iş içinde eğitim yaparak değerlendiririm. Mesela bir arkadaşımızın ektiği tarlası vardır, yazları ona yardım ederek değerlendiririm veya bahçede derneğimiz için bir inşaat işi vardır ona yardım ederim”* (Öğretmen, yaş 36, erkek) çalıştığını ifade etmiştir. Bazı katılımcılar *“Kırıkkale’de vakfımızın tesislerine eğitim çalışmalarına katılmaya çalışıyorum”, “Arkadaşlarımızla iş içinde eğitim yaparak, hem muhabbetli vakit geçirdik hem de mutfağımız için yiyecekler hazırladık”* ifadeleriyle vakfın tesislerinde değişik alanlarda çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Mühendis olan Bay *“Bizim sohbetlerimizin temeli insandır. İnsanı baz aldığımız için insanın hem kendisi ile hem diğer varlıklarla olan yaşayış prensipleri kuralları vardır. Bu kuralları uygulama noktasında birbirimizle sohbet ederiz işte”* (Makine mühendisi, yaş 67, erkek) arkadaşlarıyla iman temelli eğitim sohbetleri

yaptığını belirtirken, bir diğeri boş zamanlarını bu çalışmalara göre ayarladığını ifade etmektedir:

“Boş zamanlarımda en çok yaptığım şey ziyaretleşmektir. İl içi il dışı fark etmez. Eğer boş vaktim varsa ziyaret ederim. Çocuklarımla ailemle vakit geçiririm. Vakfa gittiğim zamanları boş vakitte yaptığım aktivite olarak değerlendirmiyorum. Onlar iş gibi düzenli. Hemen hemen 25 yıldır o şekilde gidiyor. Benim hiçbir zaman Perşembe günü akşam eve misafir gelmez. Çünkü benim çevrem bilir o gün benim toplantım vardır. Cumartesi günü toplantım vardır. Pazar günü toplantım vardır” (Eksper, yaş 38, erkek).

Bunun yanı sıra katılımcılar bu çalışmaların dışında boş zamanlarında çeşitli hobi ya da aktivelerle uğraştıklarını ifade etmektedirler. Bu noktada ev hanımı olan bir katılımcı boş zamanını eşiyle muhabbet ederek, kitap okuyarak ve keçe işleri yaparak geçirdiğini ifade etmiştir:

“Boş zamanlarımda da genellikle eşimle muhabbet etmeyi, kitap okumayı ya da kendimi geliştirecek işler yapmayı severim. İşte mesela şuan çocuğum küçük olduğu için yapamıyorum ama elişi yapıp evin bütçesine katkı sağlamak gibi hobilerim vardı. Şu an askıya aldığım. Keçeden çantalar, kapı süsleri vesaire... Şuan sadece eşimle muhabbet edip vakti güzel geçirmeye ve kitap okumaya özen gösteriyorum” (Ev hanımı, yaş 38, kadın).

Diş hekimi olan diğeri bir katılımcı resim ve enstrümanla uğraştığını ve çocuklarının da uğraşmasını istediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Ben resim yapıyorum, yazı yazıyorum, ud çalıyorum. Çocuklar karateye gidiyorlar. Küçük oğlum resimle uğraşır mesela ama bir enstrüman çalmalarını çok isterim onların bunlar insanı besleyen şeyler terapi gibi olan şeyler hani öyle. Spor yapıyorlar genelde. Eşim de öyle, yüzmeye gider” (Diş hekimi, yaş 41, kadın).

Aynı şekilde öğretmen bir katılımcı boş zamanını arkadaşları ile yemek hazırlamak için doldurduğunu ve aynı zamanda müzikle uğraştığını ifade etmektedir:

“Mesela akşamları bazen boş kalıyorduk işte perşembe günleri bayan arkadaşlarla buluşup birbirimizin dolabına falan bir şeyler yapıyoruz ikram yapıyoruz yaşlılara falan yapıyoruz. Perşembe günleri boş zamanımızı hep bu şekilde verimli olarak doldurmaya çalışıyoruz. Aynı zamanda enstrüman çalıyorum işte ney çalıyorum, eşimde müzik öğretmeni zaten bol bol öyle aktivitelerde bulunuyoruz, katılıyoruz öyle şeylere. Öyle yani başka ne var dediğim gibi arkadaşlarla falan toplanıp onlarla bir şeyler yapıyoruz” (Öğretmen, yaş 30, kadın).

Ev hanımı olan başka bir katılımcı “Yani o boş zamanda oturduğum zaman ne yapabilirim. Yani ufak bir el işi de yapabilirim. İmkânım oldukça kitap okuyabilirim. Yani oralarda değerlendirmek benim için çok daha güzel oluyor. Hiç boş zaman

birakmamaya özen gösteriyorum” (Ev hanımı, yaş 55, kadın) sözleriyle el işi ve kitap okuyarak boş vakit bırakmadığını ifade ederken, yine bir diğer ev hanımı katılımcı boş vakitlerini okuduğunu anlamak için düşünerek geçirdiğini ifade etmektedir:

“Düşünüyorum (gülüyor). Gerçekten düşünüyorum. İşte kitap okuduysam onu düşünüyorum. İşte yaptığım bir şey varsa onu düşünüyorum. İşte yaptığım bir yemekte daha ne olabilir diye düşünüyorum. Ama en çok yaptığım yazı yazarken mesela o yazı yazma esnasındaki ne anlama geldiğini. Çünkü insan o kadar çok şey anlıyor ki bir kitap okuyor. Onu sadece onu okuyup geçmekte değil o kitabı ne verdiğini çok daha sonra anlıyorsunuz aslında. Onu düşününce anlıyorsunuz” (Ev hanımı, yaş 45, kadın).

Ev hanımı bir diğer katılımcı ise tefekkür ederek ve kitap okuyarak boş zamanını değerlendirdiğini ifade etmektedir:

“Boş zamanımı ben genelde oturup tefekkür etmeyi çok severim. Kendime de insanları, gelişimimi eğitimde onları teşekkür ederim. Neredeydik, ne yapıyoruz, ne haldeyiz, nereye geldik, ne yapmamız lazım diye. Boş zaman dediğinde de bu tefekkür yaparım ben hani kendi başıma kaldım hani kimse yok oturuyorum işte çay içiyorum işte bunu yaparım o sırada kitabımı okuyarak bunları yaparım” (Ev hanımı, yaş 52, kadın).

Katılımcılar genel olarak işleri dışındaki boş zamanlarını vakıf çalışmalarıyla, eğitim sohbetleriyle ve kitap okuyarak geçirdiklerini belirtmişlerdir. İş ve vakıf çalışmalarından arta kalan vakitlerinde ise çeşitli hobiler, el işleri, kışlık ürün hazırlama gibi faaliyetlerle geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda katılımcılar sinema, tiyatro gibi faaliyetlere gitmediklerini bunun da özel bir sebebinin olmadığını belirtmişlerdir.

Bunun yanı sıra katılımcıların tatil anlayışlarını, tatile gidip gitmediklerini, ne tür tatilleri tercih ettiklerini anlayabilmek için katılımcılara *“Tatile gider misiniz? Ne tür tatilleri tercih edersiniz?”* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların bir kısmı *“Tatile gitmem. Çünkü benim tatile gidecek vaktim yok”, “Tatil diye bir şey bilmeyiz biz. Tatile gitmeyiz”, “Yok, öyle tatile gitmem”, “Şu ana kadar gitmedik. Sadece memlekete aile ziyaretlerine o da”, “Bu tarz bir tatil alışkanlığımız yok”, “Yazları zaten hep Eğitim Tesislerinde olduğumuz için, tatil ihtiyacımız olmuyor. Dedikodudan, beğenimsizlikten uzak, neşe içinde bir yaz”* ifadeleriyle tatile gitmediklerini belirtmişlerdir. Tatile gittiğini ifade eden katılımcılar ise genel olarak sağlık amaçlı kaplıca tatili, aile ziyareti ya da tarihi, kültürel tatili tercih ettiklerini, aynı zamanda da sakinlik ve haremlik-selamlığa dikkat ettiklerini bunun içinde deniz kıyısı tatillerinden

uzak durduklarını ifade etmişlerdir. Vakıf başkanı olan katılımcı tatilleri bir amaç için kullandıklarını ifade etmektedir:

“Arkadaşlarımızla birlikte ve ailecek gezi programları yaptığımız oluyor. Bir de çocuklara ve dernek mensubu arkadaşlarımızın başarıları ile ilgili kutlamalar için Çanakkale, Konya, Nevşehir Ankara ve Kızılcahamam gibi geziler düzenlediğimiz oluyor. Yine bir amaç için geziyi kullanıyoruz. İnsanlığımızı temel alarak boşa vakit geçirmeden faydalı bir aktivite yapmaya çalışıyoruz” (Memur, yaş 48, erkek).

Benzer şekilde öğrenci olan bir diğer katılımcı aynı şekilde kendini geliştirebileceği tatilleri tercih ettiğini ifade etmektedir:

“Giderim. Beni maddi veya manevi anlamda daha donanımlı hale getirecek yerlere gitmeyi tercih ederim. Yani deniz kıyısına gidip tüm gün güneşlenmeyi seçmek “tatil” anlayışıyla bağdaşmaz. Böyle bir tatili zaman kaybı olarak nitelendiririm” (Öğrenci, yaş 23, kadın).

Tatile giden diğer katılımcılar genel olarak ortak hareket ettiklerini ve Kızılcahamam’da kaplıcalara gittiklerini ifade etmişlerdir. Öncelik olarak sağlık sebebiyle tercih ettiklerini belirtirken, sakinlik ve mahrem-namahrem kurallarının bu tercihlerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Mühendis olan katılımcı sağlık ve sakinliği şu ifadelerle ön plana çıkarmaktadır:

“Tatile şöyle tatile giderim ama genelde anlaşılan bir tatil mantığı değil benimki birazcık da belki yaşımızın getirdiği durumdan dolayı kaplıca turizmi ya da kaplıca tatili eğer sizin sorduğunuz soruyu kapsıyorsa. Evet, sağlık amaçlı biraz daha olaylardan uzak orada kendine gelme biraz daha sakin kalma gibi düşünüyorum” (Maden mühendisi, yaş 61, erkek).

Benzer şekilde öğretim üyesi olan bir diğeri ise eşi ve çocuklarının sağlık sorunları sebebiyle tercih ettiğini ifade etmektedir:

“Yaz tatilinde daha çok Kızılcahamam'a veya daha serin daha ormanlık alanları tercih ediyoruz. Kızılcahamam'a gitmeyi tercih ederiz. Mesela geçtiğimiz yaz Giresun'a gittik yani şöyle tatili daha çok sağlık amaçlı düşünüyoruz eşimin zaman zaman sağlık sorunları oluyor, bizim 2 numaralı oğlanın sağlık sorunları olabiliyor. Geçmişte de yaşamıştık daha çok vücuda oksijen alsın diye vücutları yenilensin diye yazın yaptığımız tatillerde daha çok sağlık turizmi tercih ediyoruz” (Öğretim üyesi, yaş 37, erkek).

Bir diğer katılımcı aynı şekilde tatile Kızılcahamam’a grup halinde gittiklerini ve ayrıca memleketine gittiğini ifade etmektedir:

“Tatile sadece Kızılcahamam'a gideriz yılda bir 10 gün eğitimcimle grup halinde gelenlerle, arkadaşlarla, ailecek. Onun dışında da bazen canım çeker akraba ziyaretleri için mezar üstü falan diye memlekete giderim

Giresun'a. Orada da bir haftaya geçmez 3-5 günde dönerim” (Yönetici, yaş 67, erkek).

Bunun yanı sıra ev hanımı olan diğer bir katılımcı Kızılcahamam'ı tercih etme sebeplerini dini hassasiyete bağlamaktadır:

“Evet. Yazları mutlaka gideriz bir tatil olayı var evet ama bunda da tabi ki ölçülü davranırız. Tutup da bir sahil kentlerine gitmiyoruz. Çünkü bir dini yaşayış halimiz var. Kendi dini yaşayış ölçülerime nereye uygunsa onu tercih ediyorum. İslami otellere, Kızılcahamam'a gideriz. Yazları mutlaka bir Kızılcahamam şeyimiz olur” (Ev hanımı, yaş 47, kadın).

Aynı şekilde bazı katılımcılar *“Tatile şöyle bir Kızılcahamam sevdamız var. İşte yılda bir kere oraya gidiyoruz. Denize, tatil beldesine gibi gitmiyoruz. Daha çok doğa bizi çok mutlu ediyor rahatlatıyor” (Ev hanımı, yaş 45, kadın), “Tatile yani kaplıcalara filan gidiyoruz. Onun dışında tatil anlayışımız yok”, “Deniz tatili olarak değil de kaplıca olarak Kızılcahamam'ı tercih ediyoruz”, “Evlendikten sonra ya Karadeniz'e gittim ya da Afyon'a kaplıcaya gittim. Yani tabii haremlik selamlığa dikkat ettiğim için gidebileceğimiz yerler şu anda bu bunlar” (Mali müşavir, yaş 41, erkek) şeklindeki ifadelerle dini hassasiyetleri sebebiyle deniz kıyısından ziyade haremlik selamlığa dikkat edilen kaplıca turizmini tercih ettiklerini belirtmişlerdir.*

İş adamı bir katılımcı ise denizden hoşlandığını ve bunun için ailesinin yazlığına gittiğini ifade etmektedir:

“Tatile giderim. Aile büyükleri ile tatil yapmayı severim. Şehir değiştirmek farklı kültür ve şehirleri tanımak çok hoşumuza gider. Kırıkkale'deki vakfımıza ait sosyal tesislerde vakit geçirmeye çalışırım. Deniz, kum ve güneşi çok severim. Doğada yürüyüşe bayılırım. Fırsat buldukça İzmir'deki yazlıkta kısa zaman dilimlerinde anne ve babamın yanına gidiyorum” (İş adamı, yaş 46, erkek).

Katılımcılar bayramı ise tatil olarak görmediklerini, vakıf arkadaşlarıyla birlikte olduklarını ve aile ziyaretleri yaparak bayramlarını geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar bu konuyu *“Bayramı özellikle büyüklerimizle ve sevdiklerimizle geçiririz. Bayramda özellikle tatile gitmeyiz”, “Bayram bizim için tatil değil. Yani bir gün bayramdır iki gün bayramdır ondan sonraki gün normal işimize devam ederiz”, “Her zamanki gibi, yine Eğitim Bahçemizde, hep beraberiz”, “Dernek arkadaşları ile birlikte programlar yapıyoruz. Büyük bir aile olarak hareket ediyoruz. Akrabaları, yaşlıları, hastaları ziyaret ederek gönüllerini alıyoruz”, “Bayram tatillerinde kesinlikle değil. Çünkü burada gezecek o kadar çok eş dost akrabamız var ki”, “Bayram tatillerinde tatile değil de ailemizin olduğu yerde vakit yani bayramımızı*

geçiririz”, “İşte bayram tatili deyince bayram tatilinde biz bahçedeki vakfımızda değerlendiririz”, “Bayram tatilinde büyüklerimize gideriz gönüllerini alırız. Hep birlikte arkadaşarımla birlikte olmak zaten bizim için en büyük, çok severiz birbirimizi. Onlarla birlikte olmayı çok severiz. Orada buluşuruz bahçemizde. Vakfımızın orda buluşuruz” şeklinde ifade etmişlerdir. Mühendis bir katılımcı konuyu Türk ve Müslüman geleneklerinin devam ettirilmesi yönüyle ekle almıştır:

“Bayram tatillerini ben tatil olarak görmüyorum. Bir kere inancım gereği de bayramların tam aksine büyüklerin küçüklerin birbirleriyle kaynaşmasını Türk örf ve adetlerinin, Müslüman örf ve adetlerinin yaşatılması adına bu şekilde geçirilmesini, böyle tatil yerlerinde değil de evlerde, mahallelerde, kasabalarda, şehirlerde yaşanmasından yanayım onun için böyle bayramları tatil şeyi olarak kullanmıyorum” (Genel müdür, yaş 61, erkek).

Törenler ve Merasimler tüketim kültürü içerisinde hesapsızca harcamanın yapıldığı, lüks, gösteriş ve israfın ön plana çıktığı alanlar olarak göze çarpmaktadır. Bu noktada dernek üyeleri yeni doğan çocukları için herhangi bir merasim düzenlememekte veya doğum günü kutlaması yapmamaktadırlar. Bu şekilde davranmalarını, böyle merasimlerin dinde yerinin olmadığı ve aynı zamanda israf olduğu şeklinde açıklamaktadırlar. Ayrıca katılımcılar dinde yeri olmadığını belirterek sünnet düğünü, 7-52 mevlidi okutmadıklarını ifade etmişlerdir.

Genel olarak harcama ve israfın zirve yapmış olduğu düğün törenleri, insanların bu konudaki tutumları hakkında fikir verir. Aralarında bulunduğum süre içerisinde dernek üyelerinin bir tane düğününü gözlemledim. Dernek üyeleri düğünleri için herhangi bir düğün salonu tutmamakta ve salon düğünlerine katılmamaktadırlar. Düğünlerini derneğe ait tesisin bahçesinde kadınlar ve erkekler ayrı olarak gerçekleştirdiler. Düğünde ise herhangi bir müzik ya da saz ekibi, düğün pastası gibi etkinliklerin hiç biri yapılmadı. Düğünde yemek olarak tavuk döner, pilav, sövüş ve tatlı ikram edildi. Düğün boyunca tamamen dernek üyeleri hizmet etti ve dışarıdan herhangi bir aşçı, garson vs. getirilmedi.

Düğün arabası olarak bir arkadaşlarının arabasını kendileri süslediler ve düğün boyunca fotoğrafçı, kameraman gibi hizmetlerden yararlanmadılar. Bayanların olduğu yeri gözlemleyemedim fakat gelin arabaya bindiği zaman gelinlik giymediğini, üzerinde bindallı denilen yöresel kıyafet olduğunu gördüm. Yapılan düğünde düğün salonu, gelinlik, orkestra, kamera gibi unsurların bulunmaması ayrıca ikram ve servislerin dernek üyelerinin kendileri tarafından yapılması nedeniyle düğün

maliyetinin yaklaşık 6 bin TL olması diğer düğün maliyetlerine göre oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca düğünde herhangi bir takı merasimi yapılmadı. Açıkta yapılan bu tür merasimlerin insanları zorladığını ve bu tür işlerin gizli yapılması gerektiğini ifade ettiler. Düğün merasiminde Peygamberi örnek aldıklarını, bu yüzden de düğün âdeti olarak bilinen birçok faaliyetten uzak durduklarını ve düğünlerini sade yaptıklarını belirtmişlerdir. Boş zamanlarını “küme toplantıları” ve “birlikte geziler” gibi uygulamalar nedeniyle genel anlamda grup tüketimi önemsedikleri söylenebilir. Diğer bir ifadeyle tüketim bireysel değil de, grupsal bir nitelik taşır.

3.2.3.5. Katılımcıların Beslenme Alışkanlıkları

Dini *habitusun* oluşmasında insanların beslenme biçimleri de etkilidir. Dinler arasındaki beslenme farkları ve grup içi benzerlikler sayesinde bir dini kimlik inşa ederek dini *habitusun* oluşmasına katkı sağlar (Gürhan, 2017: 1210). Beslenme alışkanlıkları, besin tercihleri, ne yedikleri insanların tüketim alışkanlıkları hakkında fikir veren bir unsurlardır. İbn Haldun’a göre gıdaların tüketilmesi, yenilip içilmesi ve ya terk edilmesi sadece bir adet ve alışkanlık meselesidir. Bir kimse kendini bir gıdayı sürekli tüketmeye devam ederse bu onda alışkanlık yapar ve aynı zamanda o gıda onun hoşlandığı bir nesne haline gelir. Ona alışan kişi için bu gıdayı değiştirmek ya da terk etmek oldukça zor hale gelir (İbn Haldun, 2017, s. 272-273). Aynı şekilde kişinin beslenme şekli, öğün düzenleri ve sayıları, yediği yemeğin çeşidi ve miktarı kişi de alışkanlık haline gelirse kişinin bu düzeni değiştirmesi ya da terk etmesi zorlaşır.

Derneğin beslenme ile ilgili kurallarının³⁵ kişilerin beslenme alışkanlıkları ve beslenme şekilleri üzerinde bir meleke meydana getirip getirmediğini anlamak için bu

³⁵ İnsan içindeki din ile birliktedir. Dinine bağlı insanlar her yerde aynı yaşar. Bir yerde haram olan her yerde haramdır (Duru, 2006a: 156). İnsan ağzının, midesinin, aklının, şuurunun sahibidir. İyiye sahip olur, iyi tüketir. (Duru, 2004a: 19). Eğitim açısından beslenme şekli ele alınırsa sevdiği yiyecekte olsa aşırıya kaçmadan yemek, sofradan midesi tamamen dolmadan kalkmak, iştahına hâkimiyet kurarak kalkmak, belli yemek saatlerinin dışında beslenmemek, abur cubur yememek esastır (Duru, 2003: 67). Derneğe göre gövdesel arzulara yenilme yani, yiyecek içeceğe gereğinden fazla harcama, ihtiyaç yokken alışveriş yapma, marka tutkusu israfın öncüsü ve bereketin düşmanıdır. Küçükken tasarrufu öğrenmeyen bireyler, gelişigüzel harcama yaparlar ve parayı ellerinde tutamazlar. Bunu temel sebebi sahiplik bilincinin olmamasıdır (İygder, 2016: 10)

konuda sorular sorulmuş ve verdikleri iftar davetlerine gidilerek gözlemler yapılmıştır. Katılımcılar mülakat boyunca beslenme ile ilgili herhangi bir sağlık sorunlarının olmadığını belirtmiştir. Katılımcılar genel olarak dengeli beslendiklerini, mevsimine göre yemek tercihinde bulunduklarını, sofralarında normal olarak peynir zeytin vs. kahvaltılık olduğunu, akşam yemeğinde ise ana yemek, pilav, salata gibi 2-3 çeşit yemek olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanında bazı katılımcılar sebze ağırlıklı beslendiğini ifade ederken bazı katılımcılar eti sevdiklerini ve et ağırlıklı beslendiklerini ifade etmektedirler. Bir katılımcı bu konuda beslenme bakımından olmazsa olmazlarının olmadığını ve sade bir vatandaş ne tüketiyorsa onu tükettiğini ifade etmektedir:

“Beslenme ile ilgili sağlık sorunum yok. Normal sade bir vatandaş nasıl tüketiyorsa kahvaltılık mesela kahvaltılık nedir zeytin peynir işte domates ne bileyim tosttur o çünkü nevalede ne varsa yumurtadır ne bileyim yani Allah razı olsun hatun ne yaparsa ne hazırlarsa... Yok, salata olsun veya meyve suyu olsun ondan sonra fasulyenin içinde et olmazsa karnım doymaz böyle bir şeyimiz yoktur. Yani, işte etsiz nohut olmaz, olur etsiz de olur öyle de doyarsın yani olmazsa olmaz diye bir şeyimiz yok. Olmazsa olmazlarımız farklı yerlerde sadece midemizde değil yani midemizin adına değil sayın hocam” (Neyzen, yaş 52, erkek).

Ev hanımı olan bir katılımcı *“Mümkün olduğunca özellikle eşimle doğal ürünleri tercih ederiz. Zaten ülkemizde doğala karşı bir uyanış var şu an. O da işimizi kolaylaştırıyor tabi. Mümkün olduğunca doğal ürünler tercih etmeye çalışıyoruz”* (Ev hanımı, yaş 47, kadın) ifadeleriyle ülkede son dönem popüler olan doğal ürünleri tercih ettiğini söylemektedir. Benzer olarak avukat bir katılımcı doğal ürünleri tercih ettiğini, damak tadı olarak ta Orta Anadolu mutfaklarını tercih ettiğini ifade etmiştir:

“Mesela sanayi ürünleri, soğuk şeyler, ambalajlı ürünleri pek sevmem. Daha tabi ürünleri severim. Yine de damak tadına Orta Anadolu kültürünün damak tadına uyan ürünleri severim. Eti çok severim... Az yemenin kesin faydası olduğuna inanırım ve de az yemeye gayret ederim. Ama damak tadımızın tuttuğu yiyeceklerde de sınırı çok zaman aşıyoruz ama az yemenin sağlıkla kesin ilgisi olduğuna inanıyorum” (Avukat, yaş 66, erkek).

Aynı şekilde diğer bir katılımcı *“Ben doğal ürünleri daha çok sevdiğim için o lüks dediğimiz ithal ürünleri yapma ürünleri vs. tercih etmiyorum. Yani damak tadına uymadığı için tercih etmiyorum”* (Genel müdür, yaş 61, erkek) ifadeleriyle doğal ürünleri tercih ettiğini ve lüks olarak tabir edilen ithal ürünleri damak tadına uymadığı için sofrasında bulundurmadığını ifade etmiştir. Eksper olan bir diğeri fast food ve lüks ürünleri tüketmediğini ifade etmektedir:

“Sağlıklı beslenmeye çalışırım elimden geldiğince. Et ve sebze orantılı tüketirim. Fastfood fazla tüketmem. Hatta hiç tüketmem yani. Çorba pilav ana yemek. Hemen hemen üç çeşit oluyor. Istakoz gibi lüks ürünler tüketmeyiz. Normal tüketiriz. Mesela dün akşam yediğim çorba pilav nohut. Genelde böyledir” (Eksper, yaş 38, erkek).

Katılımcılar genel olarak günde iki öğün yediklerini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise 2 ya da 3 öğün yediklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar iki öğün yemek yemeyi bir süredir uyguladıklarını ve daha sağlıklı bulduklarını ifade etmektedirler. Bir katılımcının *“Ben günde 2 öğün yemek yiyorum. Yaklaşık 6-7 aydır öyle bir uygulamaya geçtim. Bu iki öğün yemekte de işte 16 saat kadar bir açlık yani oruç diyelim”* ifadeleriyle oruç tutmaya benzettiği bu uygulamayı öğreti üyesi diğer bir katılımcı şu sözlerle ifade etmektedir:

“Şöyle biz şimdi bir diyet var, Yörükoğlu diyeti. Yazdan aşına olduğumuz bu kahvaltı yaptırmayıp öğlen bir öğün yiyorsunuz akşam bir öğün yiyorsunuz. Ben aylardır bunu takip ediyorum ve mesela öğlen odamda olduğum zaman işte domates salatalık peyniri tercih ediyorum. Eğer işyerindeysem ama evdeysem yazdan yaptığımız konserveler var menemen tarzında işte veya sos tarzında daha çok onları tercih ediyoruz yani yer içerken de sağlığınıza yararlı olmasına özen gösteriyoruz” (Öğretim üyesi, yaş 37, erkek).

Ev hanımı bir katılımcı bu sistemi sağlıklı bulduğu ve doktorların tavsiyesi üzerine uyguladığını *“Sağlık açısından bu şekilde doğru olduğunu doktorlar söylüyor. Hani midemizi filan da rahatlatıyor. Fikrimizin söylediği bir şey değil bu. Doktorların ortak kararı olduğu için bunu hayatımıza oturttuk ve çok da memnun kaldık. Mesela acıkmıyorum hiç”* (Ev hanımı, yaş 43, kadın) sözleriyle ifade ederken, öğretmen olan diğer bir bayan bu sistem sayesinde daha sağlıklı olduğunu, acıkmadığını ve kilo almadığını ifade etmektedir:

Daha sağlıklı olduğunu düşünüyorum. Daha önceden mesela daha sık öğünler yiyorduk ama daha çok acıkıyordum daha çok yiyordum, iki öğüne düşürünce kendimi daha rahat hissettim. Çünkü deneye deneye mesela diyet alışkanlıkları arkadaşlarla falan yapıp ya ben sabah yiyorum öğlene çok acıkıyorum mesela, bir öğlen yiyorum bir ara öğün yiyorum işte bilmem çay saati oluyor orda yiyorum falan derken gece yatana kadar yiyorduk mesela bir şeyler. Ama baktım ki yani ben daha çok açlık hissediyorum daha çok yeme ihtiyacı hissediyorum ve kilo almaya falan da başladım bu şekilde çok daha rahat oldu mesela” (Öğretmen, yaş 48, kadın).

Benzer şekilde ev hanımı olan diğer bir katılımcıda iki öğün olarak uyguladığı yemek sisteminde ayrıca kalori hesabı yaptığını belirtmektedir:

“Evet çok. Genelde sebze ağırlıklı beslenirim. Eti de böyle çok orantılı olacak şekilde hayatıma sokmaya çalışırım. Yani ne vücuduma faydalı ise yararlı ise onu tüketirim. Yani belli kalori miktarına göre besleniyorum. Yani işte günlük almam gereken kalori miktarı neyse onu almaya çalışıyorum. Onu da 2 öğüne bölüyorum. İşte birazını sabah alıcam birazını öğlen. İşte o öğünün dışına çıkmamaya çalışıyorum” (Ev hanımı, yaş 43, kadın).

Katılımcılar aynı zamanda Peygamber Efendimizin “Acıkmadan oturma, doymadan kalk” hadisini dikkate almaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Bazı katılımcılar bunu başardığını bazı katılımcılar ise dikkat etmeye çalıştıklarını fakat bazen uygulayamadıklarını ifade etmişlerdir. Bir katılımcı “Kendimi bildim bileli tam aç olmadan sofraya oturmam yani hayatımda ara öğün diye bir şey yoktur” (Öğretmen, yaş 36, erkek) ifadeleriyle hadise uygun yaşadığını söylerken, bir diğeri hadisi titizlikle uyguladığını “Tıka basa yemek yemekten hiç hoşlanmam. Nispeten yavaş ve küçük lokmalar halinde yemeğimi yerim. Böylece daha sağlıklı beslenmiş olurum. Peygamberimizin bu hadisini de titizlikle uygulamaya çalışırım” (Öğrenci, yaş 23, kadın) şeklinde ifade etmiştir. Öğretmen olan başka bir katılımcı misafirlikte bile dikkatli davrandığını “Dikkate alıyoruz tabi ki. Ama mesela bir misafirlğe gittiğimizde hani bazen otursak ta ama şey fazla hiç yemiyorum ama ne kadar acıktıysam bir tadına bakıyorum o şekilde yani çok fazla israf ederek yiyip te böyle her şeyden yemiyorum” (Öğretmen, yaş 30, kadın) şeklinde ifade ederken, diğer katılımcı bu konuda kararına sahip olmayı vurgulamaktadır:

“Evet, bu çok önemli yani. Bunu uyguladığımda çok faydasını gördüğüm bir şey gördüğüm bir şey. Özellikle Ramazan’da çok rahatlıyoruz. Vücut acayip bir detoks şeyine girmiş oluyor fiziken, manen de sahipliğimizi yaşıyoruz gerçekten insanın karar verip neleri başarabildiğini görebiliyoruz” (Diş hekimi, yaş 41, kadın).

Harita teknikeri bir diğer katılımcı yeme içme ölçülerinin israf, maneviyatını unutmadan yemek³⁶ ve ikram üzerine kurulu olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Yemekteki ölçümüz sağlıklı ve doğal olması, tek tip besin almamak ve en önemlisi israf etmemek. Biz bahçeli evlerde kaldığımız için ekmek kırıntıları, kalan yemekler kedilerin, kuşların ve köpeklerin besini olarak

³⁶ Bir insan ağzına gireni bilerek yemelidir. Allah’ı unutmadan aşkla şevkle yemelidir. Bir lokmanın içinde Allah’ın bir hikmeti, bir doyuruculuğu, bir bilgisi vardır. Kişi yediği zaman bu bilgi, bu hikmet insana geçer. Lokma içindeki Allah’ın hikmetleri kişinin görmesine, konuşmasına, işitmesine, kuvvetine geçer. O yüzden kişi lokmasını Allah’ı unutmadan, şükrederek, neşeyle, aşk ile yemelidir ki bu hikmetler insana olumlu yönden etki etsin (Duru, 2002: 92). Bütün kâinat Allah’ın manevi teşekkülüdür. O yüzden insanlar Allah’ın verdiği nimetlerdeki hikmetlerini, muhabbetlerini anlayarak tefekkür etmelidir. O halde ikramların kıymetini bilmek insan işidir (Duru, 2002: 99-101).

değerlendiriyoruz. Yemek hususunda muhabbetle, neşeli yemek çok önemli, nasıl halde yersen o sana kan oluyor can oluyor. İnsanlığını ve maneviyatını, neşeni unutmadan yemek esastır. Ayrıca misafirle yemek, komşulara yemeklerden ikram etmek te bizim kültürümüzün ve inancımızın gereğidir” (Tekniker, yaş 48, bay).

Mali müşavir olan bir katılımcı iş ve evdeki düzeninden dolayı dikkat edemediğini ifade etmektedir:

“Doymadan biraz zor kalkıyorum ikisi de bana pek uygun değil. Şimdi işyerimizde belli saatler var yemek, yemek için tabii biz de yemek hazırlanınca acıkmasam da artık arkadaşlarla beraber oturup yemek zorunda kalıyorum. Eve gidince de Hanım geliyor yemek hazır diyor yani pek benim tercihim ile alakalı bir durum değil, uyuyorum insanlara” (Mali müşavir, yaş 41, erkek).

Öğrenci olan bayan katılımcı yeme içme konusunu Peygamber’e dayandırmakta ve içinde bulunduğu grubun bu noktadaki görüşüne dikkat çekmektedir.

“İki öğün yemek yediğim zaman kendimi hem zihinsel hem de bedenlen daha zinde hissediyorum Bunun maddi ve manevi sağlığım açısından gerekli ve doğru olduğuna inanıyorum. Peygamber efendimiz(sav) de günde iki öğün yemek yedi. Ben de onu örnek aldığım için bu şekilde yemeye başladım. “Karnınız iyice acıkmadan yemeğe oturmayın; tam doymadan da kalkın” şeklinde aktarılan bir hadiste mevcuttur. Aynı şekilde fikrimizin pratik gereklerinden 32. Maddesi : “Az yiyip, az konuşacağız.” Şeklindedir. Bu yüzden ben de yemek yerken bu noktalara elimden geldiğince dikkat etmeye çalışıyorum. Acıkmadan oturmayıp, doymadan kalkmaya çalışıyorum” (Öğrenci, yaş 23, bayan).

Aynı şekilde öğretmen olan başka bir katılımcı ise dikkat etmeye çalıştığını fakat başaramadığını ifade etmektedir:

“Etmeye çalışıyorum ama işte burada nefis çok öne çıkıyor. Çok sevdiğim bir şey gördüğümde frenlemeye çalışıyorum. Hatta bunla ilgili bazen şeyler yapıyoruz işte nefis terbiyesi, bir sene mesela şeker yemiyoruz işte tatlı mesela yesem bile bir kaç taneyse mesela tabağımın hepsini bitirmemeye gayret ediyorum anladın mı yani. Ama yiyorum. Açıkçası yiyoruz orda şeyimiz yok yani. Frenlemeye çalışıyoruz ama zor. En zorlandığım kısımlardan bir tanesi” (Öğretmen, yaş 48, kadın).

Katılımcılar “helal gıda etiketli ürün” konusunda genel olarak helal bakımından dikkatli olduklarını fakat helal gıda etiketi uygulamasına inanmadıklarını ifade etmişlerdir. Bir katılımcı “Şimdi birincisi haram helal gıda tercihi derken haramdan kastımız domuz eti yemem, diğer kısımda da yok helal kesilmiş şeyine inanmıyorum. Çünkü bunların hepsinin ben bir sektör olduğumu ve rant amaçlı kurulduğuna inananlardanım” ifadeleriyle bunun bir sektör olduğumu belirtirken,

diğeri Müslüman bir ülkede yaşadığı için bu konuda çok dikkat etmesinin gerekli olmadığını *“Çok dikkat etmem. Markette satılıyorsa devletimizin denetiminden geçmişse ben özel helal gıda diye bir şey aramam. Benim devletim, devletimiz zaten Müslüman bir devlet”* şeklinde ifade etmektedir.

Bazı katılımcılar *“Türkiye de ben her şeyin helal olduğuna inanırım, böyle bir inanç içindeyim. Öbürünün böyle araştırma ve titizliğiyle zihnimi de hiç yormam”, “Ya o Avrupa’da çok yaygın, helal diyor zaten burası Müslüman Ülkesi e bizde de helaldir zaten”, “Türkiye’de yaşadığım için genelde helal gıda olduğuna güveniyorum yani ama öyle bir sertifikaya da hiç bakmıyorum açıkçası”, “Yok özellikle böyle bir arayışım hiç olmadı. Müslüman bir ülkede yaşayan insanlar için böyle bir endişenin yersiz olduğuna inanıyorum”* ifadeleriyle Türkiye’de yaşayan bir insanın böyle bir endişe duymaması gerektiğini ifade etmektedirler.

Diğerleri ise *“Tabii ki bilinen kurumsal yerlerden alışveriş yapmaya çalışırım onda da içki satılmayan mekânları mağazaları tercih ederim”, “Tabi ki. Özellikle kuru yolum diye öyle bir telaşa girmedim ama tabii ki diğer şeyleri domuz yağ domuz ürünü onlara dikkat ediyoruz”, “Ülkemizde domuz eti filan yok. Hani genelde Migros’tan alışveriş yapmamaya tercih ederim. Hani böyle içki satan yerlerin o tarz şeyleri çok da dikkat etmediğini düşündüğüm için”, “Bu konuda özellikle o etiketi aramıyorum. İçeriğinde “domuz yağı ve katkılarının olmadığı ibaresi yeterli”* şeklindeki ifadelerle helal gıda etiketinden ziyade içki satılan yerden alışveriş yapmamaya, domuz eti veya domuz yağı gibi katkıların olup olmamasına önem verdiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanında katılımcılar yerli ürünleri almaya gayret ettiklerini ve güvenilir marketlerden alışveriş yaptıklarını ifade etmişlerdir.

İbn Haldun’a göre az beslenme fitrata daha uygun olan beslenme tipidir. Az yemek yiyen insanlar daha çok yemek tüketenlere göre daha dindardır. Genel olarak katılımcıların görüşlerinin İbn Haldun’un beslenme ile ilgili görüşleriyle benzerlik gösterdiği söylenebilir. Bu noktada az yemek görecelidir. Katılımcıların az yemek olarak nitelendirdikleri öğünleri ve yemek miktarları bir lokma anlayışından uzaktır. Sonuç olarak katılımcıların beslenme alışkanlıklarında da orta yolu takip ettikleri söylenebilir.

3.2.4. Bir Strateji Olarak Tüketim Fonları

3.2.4.1. Katılımcıların Tasarruf Alışkanlıkları ve Fon Sistemi

Kişilerin alışveriş etkinliklerini belirleyen önemli faktörlerden biri de tasarruf ve borçlanmadır. Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların tasarruf ve borçlanma alışkanlıklarını, tasarruf yapma amaçlarını, ortak tasarruf planlarının olup olmadığı, ev, araba, eşya vb. alışverişleri için borçlanıp borçlanmadıkları, faiz hakkındaki tutumları öğrenilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların hepsi tasarruf yaptıklarını belirtmiş ve tasarruf yapmaktaki amaçlarını genel olarak *“ihtiyacı olan kadarını kendine harcamak geri kalanını ise ihtiyaç sahipleri için ayırmak”* şeklinde ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra yine amaçlarının *“muhtaç olmamak, mahcubiyet korkusu ve meydana gelebilecek çeşitli ihtimaller”* olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca *“eğitim ve sağlık”* gibi sebeplerle birikim yaptıklarını söylemişlerdir. Bu noktada katılımcıların tasarruf hakkındaki tutumları epistemolojik kaynak olarak kullandıkları Abdulkadir Duru ile benzerlik göstermektedir.

Üniversite öğrencisi olan bir bayan tasarrufun belirli ölçütler dâhilinde yapılması gerektiğini ve tasarruf yapmaktaki amacının Allah’ın davasına hizmet etmek olduğunu belirtmiştir. Allah’ın davasını ise çeşitli yönlerden insanlara yardım etmek olduğunu belirtmiştir:

“Tasarruf, kişinin sahip olduğu şeyler üstündeki yetkisidir. Tasarruf etmek ölçüler çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. Bu ölçüler insan iç dünya huzuru takip edilerek yapılabilir. Öyle ki bazen bir kibrit çöpü dahi atılmazken; bazen milyarları gözü kapalı vermek gerekir. Benimde tasarruf etmekteki amacım Allah’ın davasına hizmet edebilmek için milyarlar harcamam gerektiğinde, harcayacak paramın olmasıdır. Allah’ın davasından kastım insanların mutlu, huzurlu, arzularına hâkim olabilen, güçlü, hükümlü, güvenilir, kısacası kendinden ve yaptıklarından memnun, alnı açık yüzü ak bireylerin toplumda çoğalması ve topluma yapıcı insanların hâkim olmasını sağlamaktır” (Öğrenci, yaş 23, kadın).

Aynı şekilde bir avukat davasının³⁷ insanların huzur ve mutluluğu olduğu ve örnek aldığı kişiden öğrendiği kadarıyla gelirinin belli bir kısmını ayırması ve bu yolda harcaması gerektiğini ifade etmektedir. Kendine bir hedef tayin etmekte, bunu gerçekleştirebilmek için bir kısmını bu hedefi doğrultusunda harcayacağı belli bir

³⁷ Davadan kasıtlarını insanca yaşamak ve yaşatmak olarak tanımlamaktadırlar.

maddi gücünün olması gerektiğini ve bu maddi gücü elde edebilmek için tasarruf yaptığını belirtmektedir:

“Mesela bir söz duymuştum dava adamı büyüğümden; bir dava insanı dediğim de insanın yaratılışının huzur kanunlarını diğer insanlara da duyurmak ve onu temin etmenin yollarında çaba içerisine koyma gayreti olan kişidir. Benim davam sadece Müslümanlar arasında olan maksadı kendi milletinden başlayacak gibi tüm insanlığa da yayılması şeklindedir. Bu doğrultuda şöyle demişti bu dava adamı, bir insan aylık gelirinin yüzde yirmisini davası için harcamalı... Şimdi bunun, bu zihniyetin diğer insanlara da yönlendirilerek insanların şu huzur kuralları içerisinde hayatını düzenleme çabasına girmeleri benim hedefim. Hatta bu hedefim tüm millet bireylerine ulaşp oradan da tüm insanlığa doğru yayılması benim hedefim. Bu gerçekleşir mi süreç içerisinde gerçekleşmez mi o ayrı bir konu. Ama hedefime yürüme, insanlığın da öyle bir hedef içerisinde olması ihtiyacını ben görüyorum ve insanların da başka türlü huzur ve mutluluk gelmeyeceğini biliyorum” (Avukat, yaş 66, erkek).

Emekli genel müdür olan bir katılımcı tasarruf yapmaktaki amacını, insanlara yardım, mahcup olmama, sağlık gibi çeşitli ihtiyaçlar ve içinde bulunduğu fikri diğer insanlara anlatmak için gerekli miktarı biriktirmek olarak açıklamıştır:

“Niye ayırırım çünkü bir benim diğer ihtiyacı olan insanların ihtiyacını giderme gibi bir mesuliyetim olduğuna inananlardanım. Çünkü bu bana haz veriyor. Ben bunu diğer insanların ihtiyacını gidermek onlara yaranmak için yapmıyorum... İkincisi mahcubiyetten çok korkarım hiç ummadığım bir anda ihtiyaç hâsıl olursa ben gidip de birinden borç para isteyemem. Dolayısıyla istersem de karşı taraf yok dediği anda mahcup olurum düşüncesiyle kenarda sürekli bir ihtimal olarak bugün yarın bana herhangi bir şekilde bana lazım olabilir diye bırakırım. Üçüncüsü hiç ummadığım bir anda hastalanabilirim. Hastalığım için bana para lazım olur diye tasarruf yapabilirim. Dördüncüsü de eşimle dostumla, işte bu fikrimi anlatmak adına yaşamak adına bir takım maddi gereksinimler olabilir diye dolayısıyla bunun için tasarruf yaparım” (Maden mühendisi, yaş 61, erkek)³⁸.

Gayrimenkul değerlendirme uzmanı olan bir diğer kişi tasarruf ederek daha çok para kazanmak istediğini ve bunun sebebinin arkadaşlarına yardımcı olmak istemesi olduğunu, tasarrufun sadece para biriktirmek olmadığını aynı zamanda da elindekini düzgün kullanmak olduğunu ifade etmektedir:

“Ben parayı atarım sonra unutturum sadece gerektiği zaman kullanırım. Tasarruf hem paranızı düzgün kullanmaktır hem de elinizdeki malzemeleri düzgün kullanmaktır. Tasarruf çok geniş bir konudur. Elektrik, su, zaman,

³⁸ Aralarında bulunduğum süre içerisinde dernek binasının ilgili kişi tarafından alındığını ve mevcut kira gelirleriyle birlikte eğitim faaliyetlerinde kullanılması için hibe edildiğini öğrendim.

vakit. Daha çok para biriktirmek daha çok para sahibi olmak istiyorum. Niye? Arkadaşlarıma yardımcı olmak için” (Eksper, yaş 38, erkek).

Benzer şekilde ev hanımı olan bir diğeri ise farklı ifadelerle tasarruf yapmaktaki amacının insanların ihtiyacını karşılamak olduğunu belirtmektedir:

“Evet, tasarruf yaparım. Tasarruf yapmaktaki amacım hani kötü günlerim olabilir diye düşünüyorum. Sağlık açısından olabilir hani, gelecekte çocukların eğitimi açısından olabilir yani gelecek de ihtiyacım olabilir düşüncesi ile tasarruf yapıyorum. İkincisi de yani insanların ihtiyacı olabilir onlara vermem gerekebilir. Onlara yardım etmem gerekebilir o yüzden tasarruf yapıyorum” (Ev hanımı, yaş 43, kadın).

Müzisyen olan bir katılımcı tasarrufun esasen insanın bir sorumluluğu olduğunu ve elindekilerinin sadece kendisinin olmadığını ve bunlar üzerinde diğer insanların hatta diğer varlıkların hakkı bulunduğunu söylemektedir. Bu yüzden de diğer insanların ve hayvanların hakkını tasarruf etmesi ve onlara teslim etmesi gerektiğini ifade etmektedir:

“Bir ekmeğimiz varsa bunun çeyreği düşer bize veya yarımı düşer. Yarısı bir başkasının ihtiyacıdır. Bir başkasının ihtiyacını karşılamak yolunda rahatça harcarız yani. Başka bir ihtiyaçlı kardeşimizin ahbabımızın ihtiyacını, bir başka insanın ihtiyacını, kedinin ihtiyacını, sokaktaki bir köpeğin ihtiyacını. Çünkü varlığın hepsine biz aynı şekilde bakmak zorundayız” (Neyzen, 52, erkek).

Diğerleriyle benzer şekilde bir ev hanımı ise içinde bulunduğu davası gereği elindeki tüm imkânları insanlığa faydalı olmak için kullanacağını ve bunun için kurmuş olduğu bir fon sistemine³⁹ para ayırarak tasarruf yaptığını söylemektedir:

“Yaparım, evet. Amacım insanlığa faydalı olmak. Dediğim gibi. Olur ya birinin ihtiyacı olur. Davam var her şeyden önce. Davamız insanlığımızı yaşamak ve yaşatmak. Bunun için de hiçbir emek ve masraftan kaçınmamak. Tabii ki bunun içinde bir kenarda ne kadar kazanıyorsun bir dava fonun olacak ki senin de elinde rahatça oradan bir arkadaşının ihtiyacını gördün çok rahatça ona bile hissettirmeden karşılayabilesin” (Ev hanımı 52, kadın).

³⁹ Dernek üyeleri tasarruf alışkanlıklarını örnek aldıkları Abdulkadir Duru’nun tavsiyesi (Duru, 1978: 145, Duru, 1998: 158) üzerine “fon” adını verdikleri bir biriktirme metodu ile sistemleştirmişlerdir. “Fon” sisteminde önce bir ihtiyaç veya olabilecek ihtimal bir ihtiyaç için gerekli rakama ulaşana kadar “fona” para yatırılmaktadır. Olasılık olarak belirlenen fonlar ise harcanmadan belirli bir süre ve oranda muhafaza edilmektedir. Kişiler ihtiyaçları olduğu zaman bu fonlardan ihtiyaçlarını karşılamakta ve bunu kendilerine bir borç kabul ederek tekrar yerine koymaktadırlar. “Fonlar” çeşitlilik arz etmektedir ve kurban fonu, hac fonu, sağlık fonu, eğitim fonu gibi belli ihtiyaçların yanında almak istedikleri şeye göre mutfak fonu, giyim fonu, araba fonu, buzdolabı fonu vb. gibi isimlendirmektedirler. Bunun yanında kendileri dışındaki kişilerin ihtiyaçları için ihtimal fonu, ikram fonu gibi fonlar adı altında tasarruflarını tutmakta ve ihtiyaç anında bu fonları diğer kişiler için kullanmaktadırlar.

Dernek üyeleri bu fonlar sayesinde ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabildiklerini, muhtaç olmadıklarını ve borçlanmak zorunda kalmadıklarını belirtmektedirler. Kişiler durumuna göre değişiklik göstermekle birlikte gelirlerinin %5'i ile %50'si arasında bu fonlara tasarruf yaptıklarını belirtmişlerdir. Öğretim üyesi olan bir bay bu fonlama sistemiyle çocuklarına tasarruf yapmayı öğrettiklerini şöyle ifade etmiştir.

“Abdulkadir Duru yıllar önce bunu tavsiye etmiş şimdi de eğitim çalışmalarımız içerisinde bunu önemsiyoruz. Dolayısıyla her çocuk için hem kendimiz fon tutup kumbara yapıyoruz hem de çocuklara tasarruflu yaşamının önemini anlatıyoruz. Yani onlarda bütçelerinde şöyle düşünüyorlar parayı bizden harçlık olarak aldıkları zaman biriktirecekleri parayı ayırmaya çalışıyorlar, harcayacakları parayı da ayrı tutuyorlar” (Öğretim üyesi, 37, erkek).

Bazı aileler gelir gider dengesini ayarlayarak, gelirinden daha fazla harcama yapmamayı ve gelirlerine göre belli bir kısmı bu fonlara ayırabilmek için denk bütçe sistemi⁴⁰ diye adlandırdıkları bir sistemi uyguladıklarını söylemişlerdir. Denk bütçeden sorumlu olduğunu söyleyen bir katılımcı ise bu sistem sayesinde kişilerin eline sahip olduğunu ve bunun sonucunda gereksiz harcama yapmadıklarını söylemektedir. Bu sistemi uygulayan ailelerin bir süre sonra borçlanmaktan kurtulduklarını ve kendisinin de bu ailelerin takipçisi olduğunu ifade etmektedir:

“Maksat ele sahiptir. Burada bizim bir de şöyle bir çalışmamız var mesela. Denk bütçe deriz. Ne demek denk bütçe herkesin kendine göre aylık veya haftalık eğer serbest çalışıyorsa günlük bir gelir gideri vardır. Kişi bunu hesap edecek genelde bu memur ve işçi kesiminde aylık olarak hesap edilir. Atıyorum ben 3 kuruş gelirim var. Benim de giderimin azami üç kuruş olmasını hedeflerim bunun içinde tüm giderleri mi yazarım, tüm gelirleri mi yazarım. Ona göre de elime sahipliğini gerçekleştiririm. Bunu bizde nakit akım tablosu diye bizde birebir uyguladığımız aileler vardır. Bu tabloyu onlarla birebir uygulattırırım. Bu şekilde çok başarılı olan aileler var. Mesela kurban kesemeyen bir ailemiz, kendi kardeşlerimizden bir aileyi, 7 sene biz bu şekilde takip ettik birebir ilişki içine girdik ve bu

⁴⁰ Denk bütçe sisteminde kişiler gelirlerine göre bütçesini gıda, giyim, ısınma vs. gibi gider kalemlerine ayırmakta ve bu giderler için belirledikleri rakamı düzenli olarak biriktirmektedirler. Alışveriş yapacakları zaman ayırmışmış oldukları bu rakamların dışına çıkmamakta ve alacakları malzemeleri ona göre belirlemektedirler. Örneğin gıda için aylık 300 lira ayıran kişi bu limit dâhilinde harcama yapmakta, alacağı ürünlerin miktarını ve fiyatını ona göre ayarlamaktadır. Bu sistem sayesinde kişiler gereksiz harcama yapmadıklarını ve doğalgaz benzeri giderleri her ay düzenli olarak ayırdıkları için faturaların yüksek geldiği dönemlerde sıkıntı çekmedikleri ifade etmektedirler(Makine Mühendisi, yaş 67, Bay). Derneğe göre “ bütçe yapmamak, kumbara ve fon tutmamak, borçlanmak, israf ve gelişigüzel harcamalarda bulunmak, eline sahip olmamak yasaktır. Denk bütçe tutmak eğitimin bir gereğidir.” Ayrıca “ Aile bütçesini yapmak, aylık giderleri tespit ederek en geç bir yıl içerisinde denk bütçe yapmak, tasarrufa azami derece dikkat ederek tüm gereksiz harcamaları kaldırmak” eğitimin bir ilkesidir. Bunun yanında zor günler için muhakkak bir ihtimal fonu tutulmalıdır (İygder, 2016: 14-15). Ayrıca kazancının en az %25 Allah yolunda ve diğer insanlara harcamak gerekir (İygder, 2016, s. 18)

ilişkinin sonunda yedi sene sonra o aile kurban keser duruma geldi. Tasarruftan bizim anlayışımız şudur: Tasarruf yerli yerinde kullanmanın adıdır. Bu ne demek yani sen orada eğer üç kuruş harcama gerekiyorsa harcayacaksın ama üç kuruş harcaman gerekmiyorsa da harcamayacaksın. Yani o gerekliliğin derecesini siz kendiniz takdir edeceksiniz ama ondan sonra da sizin hesap vereceğiniz bir yer olacak. Yani diyorum ki siz bunu bir ay iki ay uyguladınız, bu 1 ayda 2 ayda günlük harcamaları tabloya yazacaksınız. Günlük şeyleri tuttuktan sonra onları tablodaki ilgili yerine, 1 ay sonra bana getiriyorsunuz. Ben diyorum ki ya kardeşim tamam burayı iyi güzel yapmışsın ama şurayı aşmışsın şurayı pas geçmişsin gibi yorumlar yapabiliyorum” (Makine mühendisi, yaş 67, erkek).

Aynı şekilde ifadelerine devam eden katılımcı, kişilerin bu prensibi kendilerinin takip etmesini ve bu prensipleri kişinin kendisini sorgulayarak hayatına geçirmesi gerektiğini söylemektedir:

“Kesinlikle alışverişe çıkacaksınız diyelim ki markete gittiniz. Kafamızda diyelim ki 3 kalem 5 kalem bir malzeme var ve onu alacaksınız. Ama genelde kasaya geldiğinizde o 3 kalem 13 kaleme çıkıyor. Farkında olmadan siz bir şeyler daha alıyorsunuz. Hâlbuki biz diyoruz ki, arkadaş sen eline sahip ol. Onun için de önce zihnine sahip olacaksın sen bu markete niye girdin 3 kalem almak için girdin. İşte deterjan, sabun bilmem bir şeyler alacaktın neden onun yanına çikolata şeker ekledin. Onun sorgulamasını istiyoruz. Kişi kendi kendini sorgulasın istiyoruz” (Makine mühendisi, yaş 67, erkek).

Denk bütçe sistemini uygulayan 38 yaşında Eksper olan bir bay ise yukarıda bahsetmiş oldukları fon sisteminden ve bu fon sistemi sayesinde taksitli alışveriş yapmadığından, peşin aldığından bahsetmektedir:

“Vakfımızda denk bütçe olayımız var bizim. Herkes yapar. Ben de kendime göre bir sistem yaptım. İkrâm fonunu arkadaşlarımla bir yere gittiğimde, eve geldiklerinde ve hediye vereceğimde kullanırım. Çünkü arkadaş canlısı bir insanım. İhtimal fonu, her an bir sıkıntı olabilir. Düşman fonu, bu savaş olarak düşman değil de başımıza gelebilecek en kötü şey için ihtimal fonu gibi bir şey. Şimdi benim mesela elektrik fonum vardır, su fonum vardır, giyim fonum vardır, eşya fonum vardır. Ben bunların hepsine para atarım. Demiştin ya ben bir hedef koyarım. Demiştin ya hiçbir şeyi taksitle almam, peşin olmaya çalışırım” (Eksper, yaş 38, erkek).

Ev hanımı olan diğer bir katılımcı ise tasarruf yapmaktaki amacını mahcup olmamaya, küçük düşmemeye bağlayarak fon sistemini detaylandırarak anlatmakta ve sürekli olması gerektiğinden bahsetmektedir:

“Küçük düşmemek, mahcup olmamak, borçlanmamak, kimseye el açmamak, zayıf aciz duruma düşmemek bunun için tabii ki... Abdülkadir Duru'nun sunduğu bir fon sistemi vardı. Bizler onda neyi öğrendik?

Tasarrufu, biriktirmeyi bunları öğrendik. Bunun için ne yapıyoruz, her aile yani hepimiz kendi içimizde ihtiyaca göre bunları ayrı ayrı zarflıyoruz. İşte herkesin kendi belirlediği ihtiyaca göre bunun sayısı 8, 10 artar. Evin temel ihtiyaçları belirlenir. Mutfak gideri mutfak fonu, yakıt fonu, araba fonu, ne ihtiyacı, kullandığı ne varsa. Dur ben kendiminkinden sayıyorum. İhtimal fonu mesela ben eşimin verdiği harçlıklardan mutlaka atarım oraya. Bu nedir? Hayattaki her türlü ihtimale karşı o orada birikir. İkram fonu, birine hediye almak istiyorum ve o an eşimin durumu müsait değil daha az bir para verecek mesela diyelim ki. Ben ona hiç üzülmem. İkram fonumda var hemen ona destekçi çıkarım. Alamadık edemedik diye üzüntülere girmiyorum hemen ikram fonumu hediyeleşme fonunu devreye sokuyorum orada. Sağlık fonu mesela. Diyelim ki ekstradan bir şeyler çıktı devlet bunu karşılamıyor, eyvah ne yapıcım milleti mi arıycam, sağlık bu mutlaka bulmam lazım diyosun. Hemen elini atıyosun bak burada vardı zamanında biriktirdiğim diye, aylık düzenli olarak miktarı sana bağlı, aldığın ayırdığın bütçeye bağlı. Ama buradaki özellik devamlı her ay sürekli onu atman. Attıkça onlar birikecek” (Ev hanımı, yaş 47, kadın).

Diğer bir ev hanımı tasarruf amacını israftan kaçma, muhtaç ve mahcup olmadan yaşamaya bağlamakta ve bu fon sistemini kendisi için bir zorunluluk olarak gördüğünü ve bu sistemden çıkamayacağını belirtmektedir:

“Fonlarımız vardır mesela biz onların dışına çıkamayız. Çünkü fonlarımızla işte kurban fonu vardır, ondan sonra işte sağlık fonumuz vardır, ondan sonra mutfak fonumuz vardır işte eğitim fonumuz vardır, işte yolculuk için bir şeyler ayırdığımız fonumuz vardır ve her ay bunlar dolar. İşte oraya şey para koyarız ama hiç şaşmaz bu. Her ay kesin sanki borçluymuşuz gibi düşün. Onlar hep bulur yerine. Ondandır işte oralardan harcama yaparız ama fazla değil” (Ev hanımı, 45, kadın).

Diş hekimi olan bir bayan bu alışkanlığı içinde bulunduğu fikri çalışma sayesinde kazandığından bahsetmektedir. Aynı zamanda fondan alınan paraya borç muamelesi yaptığını ve yerine koyduğunu belirtmektedir:

“Şöyle, fikri çalışmayla kazandık. Çünkü bizim nasıl deyim örnek aldığımız bir fikir var, fikri yaşantı var. Abdulkadir Bey’in mesela tavsiyesi var. İşte mutlaka her evin bir fonu olmalı. İkram Fonu, Ahbap Fonu ve İhtimal Fonu. İhtimal Fonu: atıyorum işte mesela ani bir şey harcamanız gerekti ve o anda elinizde para yok. Ama o fonda varsa hemen oradan kullanabiliyorsunuz ve burada çok önemli bir incelik var: O fonlardan aldığınız paraya borç muamelesi yapıyorsunuz⁴¹. Aslında kendinizden borç alıyorsunuz sonra geri onu yerine koyuyorsunuz. Bu çok zor zamanlarımız da çok işimize yarayan bir şeydir” (Diş hekimi, 41, kadın).

⁴¹ Kişiler ihtimal olarak kurdukları fonlardan ihtiyaç halinde kullandıkları paralara kendinden alınan borç muamelesi yapmakta ve tekrar yerine koymaktadırlar. Bunun sebebini de insanın diğer insanlara verdiği sözü tuttukları gibi kendilerine karşı olanı da tutmaları ve eline sahiplik eğitimi olarak ifade etmektedirler. Aynı zamanda bu metot ile fonların devamlılığını sağlamaktadırlar.

Diğer taraftan ev hanımı olan diğer bir katılımcı bu tasarruf sistemi sayesinde dar gelirli olmaktan ve başkalarına özenmekten kurtulduğundan bahsetmektedir:

“Yani temel amacım tabi ki böyle bir fikir sunulduysa bize yani şimdi böyle bir fikrin mesela Abdulkadir Duru Bey’i duydunuz o zaman. Bu insan yaşamış gerçekten müspete bağlamış bu işi. Yani kendi ne kadar faydasını gördüyse bak biz aile olarak birkaç aileydik şimdi ailelerimiz çoğaldı. Yani ben dar gelirli iken şu anda bol gelirli olmaya başladım. Özeneceğim kimse kalmadı... Yani bunlar bizim hayatımızda çok büyük önem taşır. En büyük etken de beni kimseye muhtaç etmemesi. Yani bir sağlık fonum var ben hastaneye direkt gidebiliyorum. Yani bir kurban keser misiniz dediniz ya. Biz yıllarca kurban kesemedik. Niye fonumuz yoktu. O gün de bizim bulacak durumumuz yoktu. Ama biz yıllardır elhamdülillah kurbanımızı kesiyoruz. Mesela biz bir yazlık tatil yeri olarak Kızılcahamam’ı düşünüyoruz. Biz oraya çok rahat gidebiliyoruz. İşte hac fonu kurdum elhamdülillah. Hani mesela ikram fonu dediğim bir fonum var. Eşime hiç demeden çünkü o anda mesela hiç demeden dedim bir ihtiyaç mı alınacak bakıyorum o anda bütçesi yetişmediyse onda diyorum bak ihtiyaç fonum var buyur, ikram fonum var” (Ev hanımı, yaş 55, kadın).

Dernek üyeleri kendilerine has bir tasarruf sistemi kurmuş olmakla birlikte genel olarak borçlanmaya da karşı çıkmaktadırlar. Borçlanmayı bir esaret olarak görmekte ve insanın özgür olabilmesi için ekonomik olarak bağımsız olması gerektiğini düşünmektedirler. Aynı zamanda faize karşı çıkmakta, faiz sisteminin kötü olduğunu düşünmektedirler. Daha önce bir şekilde kredi çekmiş olanlar mümkünse tekrar kullanmayacaklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar bu durumu “Banka ile hiç alışverişimiz olmaz bizim”, “Yolunu bilmem. Yok, kredidir, kredi kartıdır en büyük tuzaklar insanları köle etmekte bu yönleri kullanıyorlar zaten”, “Faizle para çekmenin insanın maddi durumunda bereketsizliğe neden olduğunu tespit ettim”, “Ev alırken arkadaşlarıma borçlandım, TL olarak. Onlarda zaten faiz almaz da, vermez de”, “Bankaya borçlanmam. Kendim biriktirir kendim alırım” şeklinde ifade etmişlerdir. Kişiler borçlanmak durumunda kalırlarsa öncelikle kendi fonlarına başvuracaklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise bankaya borçlanmayacaklarını fakat arkadaşlarına borçlanabileceklerini ifade etmişlerdir. Mali müşavir olan bir katılımcı bu durumu “Arkadaşımın durumunun çok iyi olduğunu biliyorsam kenarda bir parası olduğunu veya bana böyle bir araba alıyorsun ihtiyacın varsa yardımcı olayım gibi bana bir teklif gelmişse onu değerlendiririm. Ama kolay kolay para da istemem yani kimseden” (Mali müşavir, yaş 41, erkek) şeklinde ifade etmiştir. Benzer şekilde 48 yaşında tekniker bir Bay “Ev ve araba için arkadaşlarımdan ve ailemden borçlanabilirim. Bankaya bulaşmak istemem. Faiz kesinlikle sıkıntı. Çok ekstra

zorunluluk olmadıkça kesinlikle faize bulaşmayı uygun bulmuyorum” (Tekniker, yaş 48, erkek) ifadeleriyle arkadaşlarına borçlanabileceğini fakat bankaya borçlanmayacağını söylemektedir. Aynı şekilde iş adamı olan diğer bir katılımcı borçlanabileceğini ama bankadan uzak durduğunu ifade etmektedir: “Duruma göre borçlanabiliriz. Temel dünya görüşü olarak faizin haram olduğuna inanıyorum. Haksız bir kazanç olduğunu düşünüyorum” (İş adamı, yaş 46, erkek). Öğretmen⁴² olan bir katılımcı ise kira ödemek yerine borçlanarak ev almayı mantıklı bulmaktadır:

“Borçlanabilirim elbette. Ev açısından kira ödemek yerine aldığım evimin borcunu ödemek daha mantıklı geliyor. Araba içinde her gün yol parası vermektense ve acil ihtiyaçlarımda sürekli birilerinden istemek zorunda kalmaktansa borçlanarak da olsa kendi arabamı almayı isterim” (Öğretmen, yaş 36, erkek).

Bunun yanında dernek üyeleri arkadaşlarından borçlanmalarını genelde bahsetmiş oldukları fonlar aracılığıyla yapmaktadırlar. Faize karşı çıkan bazı katılımcılar arkadaşlarının kullanabileceği fonlar tuttuklarını söylemektedirler. Katılımcılardan bir tanesi her ihtimali göz önüne almakta ve arkadaşlarının bankaya gitmemesi için hazırda para tuttuğunu ifade etmektedir:

“Hayatta birçok şey var yani bazen işte hastalığı var, ölümü var işte her şey var gelecek birçok şeyler biz bunlara hazırlıklı olmak zorundayız. Bir de bazen sadece ben değil benim bir arkadaşımın bir ihtiyacı olduğunda benden borç istediğinde çıkartıp verebilmeliyim. Niye bankaya gitsin faizle borç alsın biz zaten hani faizle de yapmıyoruz bunu arkadaşla kendi aramızda, birçok insana borç verdiğim zaman zaten haram olduğuna inandığımız için asla faiz almayız... İşte bir köşeye para atarken, işte şu arkadaşlarımın bir ihtiyaçları olduğunda onlara yardım yapabileyim işte ya işte bir kurban keserken işte hemen o anda hazır kurban mesela biz buna işte burada öğrendik yani” (Öğretmen, 48, kadın).

Benzer olarak bir diğer katılımcı “Eşimde buraya üye. Mesela onun şu huyu çok hoşuma gider. Kendinden ziyade başkaları ondan rahatlıkla para isteyebilsin diye hani arkadaşlarına yardım konusunda falan yardım fonu olarak hep kenarda parası vardır” ifadeleriyle bu fonu tuttuğunu beyan etmektedir. Benzer ifadelerle ev hanımı olan diğer bir kişi borç olarak kendi fonlarına başvurduğunu ifade etmiştir:

“Şöyle bir şey işte bizim fonlarımız var dedik ya. Şimdi hemen o devreye girer. Eşim hiç faize girip bir şey almadı mesela şimdiye kadar. Ev araba kesinlikle. Peşin parası varsa yapar bu alışverişlerini. Eğer ki yoksa işte fonlar vardır dedik ya” (Ev hanımı, yaş 43, kadın).

⁴² İlgili kişi Toplu Konut İdaresinden ev almış ve taksitler halinde ödemektedir.

Aynı şekilde ev hanımı olan diğer bir kişi bankaya ya da başkasına borçlanmadığını, kendi fonlarına borçlandığını ve aldığı parayı yerine koyarak süreklilik sağlayıp faizden uzak durduğunu ifade etmiştir:

“Asla(gülüyor). Fonlarımızı kullanırız sadece. Zaten büyük bir şey alacağımız zaman, hemen ha deyince almayız onu. Yani muhakkak biraz birikim olacak. Diyorum ya eşim de böyle. İş biraz güzel olursa alırız yoksa erteleriz onu. Hemen ha deyince hemen olsun demem yani. Bankadan falan kesinlikle hiç kredi çekmedik yani. Faiz hiç olacak bir şey değil bizde... Çünkü Abdulkadir Duru Bey bize yazdığı şeylerin de diyor. Fonları mı kullanıyorum ama eğer ben ikram fonunu başka bir yere kullanıyorsam, oradan borç diye alıyorum tekrar onu yerine koyuyorum. Onun için bitmemiş oluyor. Yani devir daim oluyor orası. Bundaki amacım da şimdi hep aynı şeyi diyorsun diyeceksiniz ama kimseye muhtaç olmamak. Kimseye muhtaç olmak için hoşuma gitmiyor. Kimseden bi şey istemek hiç hoşuma gitmiyor” (Ev Hanımı, yaş 55, kadın).

Avukat olan bir diğer katılımcı borçlanmadığını çünkü borçlanmanın kendisini yaşamak istediği infak çizgisinden uzaklaştıracığını ifade etmektedir:

“Hiç almam. Param varsa, birikimim varsa ona ait fonlardan elimde olursa olur ama hiç borçlanmadım. Borçlanma konusu hem beni o infak⁴³ etme ve çizgim yolundaki harcama noktasındaki faaliyetlerden beni alıkoyar hem de zihnimi meşgul eder o borcu ödeme durumu ve oradan gelecek rahatlığı bu iki tane neden altüst eder alır götürür” (Avukat, yaş 66, erkek).

Mühendis bir katılımcı ise daha önce bankadan borç aldığını fakat rahatsız olduklarını ve bir daha borçlanmayacaklarını *“Valla bankadan bir kere ev alırken kredi aldım ve çok rahatsız oldum. Kredi beş senelik olmasına rağmen o evi sattım ve krediyi kapattım ve ondan sonra karar verdim bir daha bankadan herhangi bir şekilde kredi almayacağım diye ve almadım”* (Maden mühendisi, yaş 61, erkek).

Weber, mal, servet, sermaye birikimi ve zamanı neredeyse Protestan ahlakın ilkelerinin meslek, çalışma ve tasarruf etkinlikleriyle sınırlamıştır. Kar ve kazanma, meslekle ve çalışmayla ilgilidir. Biriktirme de bir gelecek kaygısından çok ahlaki tutumla, harcamamayla ilişkilidir. Protestan, gelecek kaygısı nedeniyle değil, ahlaki tutum nedeniyle servet birikimine gitmiştir (Zorlu, 2007, 250). Dernek üyeleri arasında tasarruf kısmak anlamında değil de yerinde harcamak ya da gerekliliye harcamak olarak algılanıyor. Bu anlamda tasarruf yapmanın amacı Protestanlarda olduğu gibi servet

⁴³ Dinî-ahlâkî bir terim olarak genellikle “Allah’ın hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunması” demektir (Çağrı, 2000: 289).

birikimi olarak değil gelir gider dengesini ayarlama, ileride meydana çıkabilecek ihtiyaçlar için bir tedbir olarak uygulanıyor. Yani dernek üyelerinin arasında tasarruf gelecekteki harcama, ileri zamandaki bir tüketim için para biriktirme şeklinde uygulanıyor. Bu bağlamda dernek üyelerinin gelecek harcama için tutmuş oldukları bu fonlar Ülgener'in eleştirdiği geleceği planlama zihniyetinden farklılık göstermektedir.

3.2.4.2. Katılımcıların İsraf Anlayışları

İslam dinine göre, Allah'ın insanlara bağışladığı maddi ve manevi imkânların hepsi birer emanet olarak değerlendirilir. Dolayısıyla bu nimetlerin Allah'ın emrettiği şekilde ve insanlara fayda sağlayacak bir biçimde kullanılması gerekir. Dinen haram kılınan ürünlerin tüketimi israf olduğu gibi helal kabul edilen maddelerin günün gereklerine göre ihtiyaçtan fazla tüketimi de israf ve haram sayılmıştır (Soysaldı, 2005, s. 124).

Araştırmanın bu bölümünde grup üyelerinin israf alışkanlıklarını ve bu noktada israf yapıp yapmadıklarını bahsetmiş oldukları tasarruf ve harcama alışkanlıklarının bir meleke meydana getirip getirmediğini anlamaya çalışılmış ve bu noktada katılımcıların fikirleri alınmıştır. Katılımcılar israfı benzer ifadelerle israfı zaman dâhil her şeyi yerli yerinde harcamamak, değerini bilmemek olarak tanımlamışlardır. Mühendis olan bir katılımcı israfı öncelikle haram olması ve daha sonrasında muhtaç olmak yönünden yaklaşmıştır:

“İsraf haramdır. İnsanın o aşırı harcadığına yarın bir gün ihtiyacı olacağı inancı bende kesindir. Yani kişi daima israf ettiğinin muhtacı haline gelir. O bakımdan da ben kullanabileceğim miktarda alırım... Aynı zamanda israf çok geniş bir kavramdır. Diyelim ki zamanımı ben kendi insanlık değerlerine uygun yaşamıyorsam israf ediyorum” (Makine mühendisi, yaş 67, erkek).

Bir diğeri ise *“Yani elinde mevcut şeyin değerini bilmemektir. Yani değerini bilmeyip onu gelişigüzel kullanmak diyelim”* (Ev hanımı, yaş 43, kadın) ifadeleriyle israfı değer bilmemek olarak tanımlamıştır. Başka bir katılımcı israfı *“Rahat davranmak, füzuli davranmak, önemsiz gibi ciddiye almamak, hayatın içindeki bazı şeylere hoyratça davranmak gibi bir şey yani”* (Ev hanımı, yaş 47, kadın) ifadeleriyle israfı ciddiyetsizlik olarak nitelendirmiştir. Benzer şekilde bir diğeri *“Bence israf, elimizde mevcut olan zaman da dâhil, beden gücü, insan ilişkileri dâhil her şeyi yerli yerinde kullanmamak”* ifadeleriyle israfı zaman ve insan ilişkileri noktasından ele almıştır.

Ev hanımı olan bir katılımcı *“Bence israf ihtiyacın olmadığı halde almaktır. Bir kenara koymaktır. Ya da diyelim ki bu benim ihtiyacımı karşılıyorsa bunun daha lüksünü almaktır. Bana göre israf budur”* (Ev hanımı, yaş 52, kadın) ifadeleriyle israfa lüks yönünden yaklaşmıştır. Avukat olan bir diğer katılımcı ise *“İsraf bir ihtiyacı karşılama giderinin dışında o ihtiyacı sadece onun dışında ek duygularla tatmin etmeye yönelik kullanırken harcadığı fazla paralara ve giderlere denir”* (Avukat, yaş 66, erkek) ifadeleriyle israfa duygu tatmini yönünden yaklaşmıştır. Aynı şekilde diğer katılımcılar israfı yerli yerinde harcamamak ya da kullanmamak, kıymet bilmeden kullanmak, ihtiyaç dışında sahip olunan her şey, lüks alışveriş olarak tanımlamışlardır.

Katılımcılar israf yapmadıklarını⁴⁴ ve gereksiz herhangi bir şey almadıklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada öğretim üyesi bir katılımcı istek ve ihtiyaçlarını belirlediğini ve ihtiyaçlarına göre hareket ettiğini şu ifadelerle anlatmaktadır:

“İhtiyacımız olmayan şeyi almak bence israf. Şimdi bu da kapitalist düzende özellikle tüketim kültürü açısından çok bence pompalanıyor işte ihtiyacınız olmadığı halde taksitlerle indirimlerle yeni yeni şeylerin alınması ama bence buradaki temel şey isteklerimizle ve ihtiyaçlarımızı ayırt edebilmemiz. Ben insanların pek çoğunun ihtiyaçları açısından değil istekleri açısından harcama yaptıklarını gözlemliyorum. Çünkü ihtiyaç için yaptığımız zaman şu var ihtiyacınız varsa alırsınız ama istek açısından alıyorsanız beğenirseniz alırsınız. Mesela nasıl pantolonunuz var ihtiyacınız var mı yok, pantolon almanıza gerek var mı yok ama istek açısından bakarsak şöyle oluyor bir pantolonu beğeniyoruz beğendiğimiz için alıyoruz yani bence buradaki ayırım istek ve ihtiyaçları ayırt edebilmemiz. Ben daha çok şu son iki senedir ihtiyaçlarımı göz önünde bulunduruyorum” (Öğretim üyesi, yaş 38, erkek).

Benzer şekilde öğrenci olan diğer katılımcı sonrasında pişmanlık yaşamamak için israf konusunda dikkatli olduğunu ve herhangi bir şeyi israf etmediğini belirtmektedir:

“İsraf etmemeye elimden geldiğince dikkat ediyorum. Çünkü israf ettiğimiz şeye daha sonra muhtaç olduğumuzu tespit ettim. Peygamberimiz de bu konuyla ilgili şöyle demiştir: “Beş şeyi ganimet bil; Yaşlılıktan önce gençliği, Hastalıktan önce sağlığı, Fakirlikten önce zenginliği, Meşguliyetten önce boş vakti, Ölümünden önce hayatı”. Aslında efendimiz

⁴⁴ Aralarında bulunduğum zaman içerisinde dernek üyelerinin israf konusunda özel bir hassasiyet gösterdiklerine şahit oldum. Ramazan ayında toplu yemek davetlerinde iftardan artan yemekler dökülmeden sahurda tekrar yenmektedir. Bunun yanında porsiyonlar yemeklerin tabaklarda artıp dökülmemesi için az verilmekte ve yemek çeşidi az tutulmaktadır. Kalan ekmekler bozulmaması için kızartılarak daha uzun süre saklanmaktadır. Bunun yanında tesislerde kullanılan malzemeler sıfır alınmaktan ziyade eski malzemeler elden geçirilerek tekrar kullanılmaktadır. Bu durumun özellikle Abdulkadir Duru'nun tavsiyesi olduğu ve milli ekonomiyi korumak için tasarruflu olunması gerektiğini ifade etmişlerdir.

bu hadisi şerifiyle israf etmemenin de önemine vurgu yapmıştır. Para, sağlık, zaman ve en önemlisi de hayatımızın... Çünkü israf eden pişman olur ve Efendimiz de böyle bir pişmanlığı yaşamaması için ümmetini uyarmıştır” (Öğrenci, yaş 23, kadın).

Ev hanımı olan diğer bir katılımcı israf noktasında örnek aldığı kişinin sözlerini aklına getirdiğini ve ekmeği dahi israf etmediğini belirtmektedir:

“Ekmek tüketimimiz zaten yok denecek kadar az. Ekmeği az aldığımız için onda bir sıkıntı yaşamıyoruz. Onun dışında da yani mümkün olduğu kadar etmemeye çalışıyoruz. O insanı ürkütüyor çünkü. Yine Duru Hazretleri orada aklımıza gelen. İsrâf ettiğinizin, attığınızın bir gün muhtacı olursunuz sözü hep aklıma işlenmiştir. O yüzden bir şeyi aman boş ver ne işine yarayacak diye atacağım zaman hemen o sözü aklıma gelir, koyarım kenara, gün gün gel o lazım olur derim ki iyi ki atmamışım” (Ev hanımı, yaş 47, kadın).

Müzisyen olan bir katılımcı da israf etmediğini ve kalan miktarı diğer insanlar için harcadığını *“Tabii ki israf etmeyiz. Yani müsrif olmamak, ihtiyaçlarımız oranında hareket etmek. İşte hani baştan geliyoruz ya tüketim olarak kazancımızın ihtiyaçlarımızdan fazlasını da insan kalbi huzuru yolunda harcamalıyız”* (Neyzen, yaş 52, erkek) sözleriyle ifade etmektedir. Benzer olarak bazı katılımcılarda ekmeği dahi israf etmediklerini *“Yok, hayır bizde gıdada hiç israf olmaz. Yani daha hiç bayat etmek bile atıldığına şahit olmadım bayatlasa bile o bir şekilde değerlendirilir tekrar”, “Kullanmadığım ürünü almam”, “İhtiyacımıza göre hareket ettiğimiz için, asla gereksiz bir şey almıyoruz”, “En ufak bir küçücük şeyi israf etmem”, “Kesinlikle bizde hiç atılmaz. Neden atılmaz diyelim ki misafirim geldi ekmeği çok aldık ama arttı hemen ben onu fırınımızda dilimlerim, kızartırım”* şeklinde ifade etmişlerdir.

İsrafa zaman boyutundan yaklaşan Eksper bir katılımcı genel olarak israf yapmadığını fakat bazen zaman israfı yaptığını ve ayrıca sigara içmekle israf yaptığını ifade etmektedir:

“İsraf ettiğim tek şey benim sigara için verdiğim paradır. Benim kendi görüşüm. Başka türlü de kolay kolay israf ettiğim bir şey yok diye düşünüyorum. Zaman zaman oluyor israf mesela zamanımı israf ediyorum. Hani biz de dört dörtlük yaşantı olsa farklı bir insan boyutunda olurduk ama illaki ettiklerimiz oluyor... Şimdi ekmek kadarınca alırım. Genelde artmaz. Arttığı zaman da bunu zaten kurutup çorbaya koyuyorlar. Hiç çöpe ekmek gitmez. Benim evimde kuralım var çöpe atılan malzemeyi bir ay boyunca bir daha almam ben. Kuralım o alıp kullanmadığım ürün yoktur” (Eksper, yaş 38, erkek).

Bunun yanında bir katılımcı *“Çok istemesem de maalesef oluyor evet. Yemeği dikkat etmeye çalışıyorum ama ekmekte oluyor. Kıyafette yok”* ifadeleriyle kıyafette israf

yapmadığını fakat bazen gıdada yaptığını belirtirken, aynı şekilde diğer bir katılımcı *“Kıyafet çok olmuyor da ekmek olabiliyor bazen”* sözleriyle bazen gıdada israf yapabildiğini belirtmektedir. Benzer şekilde ev hanımı bir katılımcı *“Yani gereksiz ürün... İşte dediğim gibi bazı şeyler özellikle açken gittiğimiz zamanki şeyler, olmadık abur cuburları alıp daha sonra bakıyoruz ki bu yenecek bir şey değilmiş deyip tüketmediğimiz durumlar olabiliyor”* (Ev hanımı, yaş 38, kadın) bazen abur cubur olarak israf yapabildiğini söylemiştir. Öğrenci olan bir diğeri *“Kıyafette kendim gidip de aldığım kullanmadığım yoktur. Çünkü denerim severek alırım onu da giyerim. Mesela şeye çok üzülürüm Gratis'te indirim oluyor sende kapılıyorsun”* (Öğrenci, yaş 19, kadın) sözleriyle kıyafette israf yapmadığını fakat kozmetik ürünlerinde bazen israf yapabildiğini ifade etmektedir. Bazı katılımcılar ise *“Onun dışında da yani öyle çok fazla da şey yapmam israf etmem ama yani hani zaman israfı yaparım bazen uzun yatarım”, “İsraf ettiğim şeyler var. Zaman noktasında mesela ipin ucunu kaçırabiliyorum zaman zaman”, “Bazen sosyal medyada meslek gereği bazen kontrol ediyorum ve çok zaman harcadığım oluyorum”* ifadeleriyle bazen zaman noktasında israfları olabildiğini belirtmişlerdir.

Katılımcılar ihtiyaca göre hareket ettikleri için aldıkları üründen daha sonra pişman olmadıklarını ve bu konuda dikkatli davrandıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar bu konudaki sorumuza; *“İhtiyacımıza göre hareket ettiğimiz için, pişmanlık duyacak bir şey almıyoruz”, “Bir ürün almadan önce iki defa düşünürüm, aklıma esti alayım olayı yoktur, bundan dolayı pişmanlık duymam”, “Hayır olmuyor. Dikkat etmeye çalışıyorum”, “Yok, kolay kolay olmadı”, “Valla son zamanda hiçbir şey olmadı”, “Olmaz. Yani düşünerek alırım”, “Hayır, çok şükür olmuyor. Bir şey alırken çok düşünüyorum çünkü çok araştırıyorum”* şeklinde cevaplar vermişlerdir. Öğrenci olan bir katılımcı bu konudaki dikkatini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Genellikle olmuyor. Çünkü şöyle bir huyum vardır: Örneğin bir saat alacağım. İhtiyaç olarak belirledim. Daha sonra en çok kullanabileceğim renk ve modeli belirlerim. Daha sonra isteğim renk ve model seçeneklerine sahip markaları belirlerim ve bu markalar arasından kaliteli ve uzun ömürlü ve garantili olan markayı seçerim. Son olarak ta dükkânına gider. Yakından bakar ve beğenirsem alırım. Bunu alacağım hemen hemen her ürün için yaparım” (Öğrenci, yaş 23, kadın).

Bunun yanı sıra bazı katılımcılar *“Çok nadir ama kıyafetler konusunda zaman zaman çok aşırı olmamak kaydıyla. 1-2 kez yaşadığım sıkıntılar olmuştur”, “İşte bazen*

markette falan Ramazan'da falan oluyor'' ifadeleriyle nadiren de olsa aldıkları üründen daha sonra pişman olabildiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların israf anlayışları gerektiği kadar harcamak ve gerektiği kadar tüketmek üzerinedir. Bu bağlamda neyin ne kadar gerekli olduğu tam olarak belli değildir. Bunun yanında genel olarak haram olan ürünlerden uzak durmakla birlikte helal olan ürünleri de aşırıya kaçmadan tükettikleri görülmektedir. Bu anlamda israf anlayışlarının da diğer anlayışlarına benzer olarak bir orta yolu takip ettiği söylenebilir.

SONUÇ

Nitel araştırma yöntemine göre saha araştırması şeklinde yapılmış bu araştırma Kırıkkale ilinde merkezi bulunan İnsan Yüceliğini Gerçekleştirme Derneği üyeleri ile sınırlı tutulmuştur. İnsan hayatını şekillendiren en önemli faktörlerden biri olan din ile toplumsal hayatın vazgeçilmez bir parçası olan tüketimin ilişkisi İbn Haldun'un tüketim teorisi ve meleke kavramı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Kapitalist ve ekonomik sistem dini değerlerin insan hayatındaki yerini ve büyümesini yok ederek dine çok az yer bırakmıştır (Ritzer, 2000: 95). Epistemolojik ve ontolojik temelden yoksun kalan modern insan kimlik oluşturmada değerlere yönelmek yerine tüketim mallarına yöneldi. Kendilerini tükettiği mallar üzerinden tanımlayan insanlar mutluluğu ve hazzı tükettikleri yeni ürünlerde aradı. Sonuç olarak Bourdieu'nun deyişiyle kendilerine ikinci bir doğa yani *habitus* yarattılar (Demirezen, 2010: 103-104). Temel olarak bakıldığında zaman İbn Haldun insanın zaruri ve basit olan ihtiyaçlarının hâci (zorunlu olmayan) ve kemali ihtiyaçlarından önce geldiğini söyler. O'na göre insan zaruri ihtiyaçlarını karşılamadan mükemmele ve refaha erişemez. Bedevi toplumundan hadarî toplumuna geçişle insanlar basit formlardaki bu temel ihtiyaçlardan uzaklaşarak sanat ile işlenmiş, incelmış ve lüks ürünlere yönelmiştir (İbn Haldun, 2017: 323-326). Bir bakıma İbn Haldun'un bedevilikten hadarîliğe doğru olan bu tüketim anlayışı, dinin öngördüğü geleneksel tüketimden tüketim toplumunun öngördüğü gösterişli tüketime doğru yapılan seyahati özetlemektedir.

Toplumlarda dinler ahlaki ilkeleriyle israf ve lüks gibi tüketim eğilimlerini sınırlandırmıştır. Din, insanı şekillendiren ve ona bir yaşam tarzı sunma anlayışıyla varlığını korumaya devam etmiştir. Öte yandan modern yaşam tarzı batılı olmayan kültürlerle ve toplumlara nüfuz etmektedir. Zorlu'ya (2003) göre toplum içerisinde geleneksel yaşam tarzı ve batılı yaşam tarzı olarak iki yaşam tarzı bulunmaktadır. Aynı zamanda dini yaşam tarzının formları ticarileşerek tüketim nesneleri olarak yerini almaktadır. Bir anlamda dini yaşam tarzı, modern/batılı yaşam tarzı içerisinde yeniden yorumlanmaktadır. Göle (2004: 33-34) bu noktada toplumun ya batılı olacağını ya geleneksel olacağını anlayışından daha farklı olarak gündelik hayatlarında geleneksel din pratikleriyle modernlik arasında melez formlar oluşturmuşlardır. Bir anlamda Müslüman kimliği modern dünyada yeniden inşa edilmektedir.

İnsanların geleneksel ve batılı yaşam tarzı arasındaki konumlarına göre oluşturmuş oldukları bu kimlik onların tüketim alışkanlıklarını etkilemektedir. İbn Haldun’a göre insanların sürekli tekrar edilen alışkanlıkları insanlarda bir hal oluşturur ve onların vazgeçilmez doğası haline gelir. Bu hal onda “*meleke*” oluşturur. İnsanda bir meleke olduğu zaman insanın onu terk etmesi ve ondan vazgeçmesi mümkün olmaz. Alışkanlıklardan oluşan “*meleke*” onun kadere olur. Bu anlamda tekrar edilen tüketim davranışları ve alışkanlıkları insanlarda bir tüketim melekesi oluşturur. Araştırmamızda tüketim melekesi kavramıyla ileri düzeyde, aşırı tüketime yönelme ile azla yetinmenin ahlaki ilkeleri ve uygulamaları arasındaki belirleyici unsur, bir analiz aracı ve bir mihenk taşı olarak alınmıştır.

Teorik anlamda dinin tüketim davranışlarını sınırlayıcı bir etkisi olduğu varsayımı genel anlamda kabul görmektedir. Araştırmanın amacı bağlamında kendini dindar olarak tanımlayan insanlarda “orta düzeyde bir tüketim melekesinin” var olduğu tespiti yapılmıştır. Bir başka deyişle katılımcılar kendilerini ne ileri düzeyde bir tüketim kültürü üzerinden ne de çok azla yetinmenin ahlaki ilkeleri üzerinden kendi yaşam tarzlarını anlamlandırmaktadırlar. Katılımcılar tüketim davranışlarında “itidalli” olmayı tercih etmektedir. Bu bağlamda belirli düzeyde tüketime yönelen bir anlayışı hedef edindikleri söylenebilir. Bu “orta yol melekesi”, “itidalli” olmak hem modern-geleneksel/dindar gibi tüketim kültürünü içeren tarzları hem de az yemek-çok besin almak gibi tüketimin miktarı ve temel, zaruri ihtiyaçlarla yetinme –haci (zorunlu olmayanları da kapsayan orta düzey ihtiyaçlar) ve kemali/lükse olana yönelme gibi tüketim düzeylerini içermektedir.

Katılımcılar israfı “*israf ihtiyacının dışında sahip olduğun her şeydir*” olarak ifade etmektedirler. Bu ifadelerde israfın ne olduğu tam olarak net değildir. Buna rağmen açıklamaların genelinde israfın “*orta yoldan sapma*” olarak kullanıldığı söylenebilir. Diğer taraftan gösteriş için tüketim, israf ve lüks gibi tüketim eğilimleri eleştirilmekte ve dinin haram ettiği belirtilmektedirler. Weber’in (2014) analiz ettiği gibi Protestanların çok azla yetinme etiklerinin ve Ülgener’in (1991/2015) vurguladığı “*bir lokma bir hırka*” anlayışını da ahlaki bir ilke olarak alınmadığı görülmektedir. Bu çerçevede belirli bir düzeyde “*orta düzeyde bir tüketim melekesi*” geliştirdikleri söylenebilir. Araştırmada elde edilen bulgulardan yola çıkarak grup üyelerinin genelinin tüketim davranışlarının oluşmasında dindarlık anlayışlarının etkisi görülmektedir. Kendi grup kültürleri içerisinde tüketim eylemlerini istek yerine ihtiyaç

temelinde yorumlayarak tüketmemekten ziyade “hesaplı tüketmek” anlayışına diğer bir deyişle “hemen tüket” anlayışının zıttı olan “düşünerek ve planlayarak tüketme” anlayışına sahip oldukları söylenebilir. Araştırmamızın çerçevesini oluşturan meleke kavramı temelinde bakıldığı zaman bu durum “*hesaplı tüketim melekesi*”⁴⁵ ve “*itidalli tüketim melekesi*” olarak yorumlanabilir.

Lehte ve aleyhte sınırlardan oluşan toplumsal hayatta mallar birer işaretleme görevi görür. Cemaatin bütünü bu işaretlerle doludur ve her şey insanların nasıl örgütlendiğine bağlıdır. Cemaat tipi yapılanmalarda genel olarak verilen mesaj kişisel servetin alenen sergilenmesine karşı olma eğilimidir. Bir anlamda cemaat üyeleri belli sınırlar içinde tutar ve bireysel harcamayı ve tasarrufu etkiler (Douglas ve Isherwood, 1999: 23-25). Bu anlamda grup kendine has bir metotla geliştirdiği “*fon sistemi*” sayesinde grup üyelerinin tüketim davranışlarını etkilemekte ve gelecekteki “*tüketim için tasarrufa teşvik*” etmektedir. İster gelecek kaygısı ile olsun, ister yatırım isterse de müsriflik ve israftan korunma amacıyla olsun kişilerin tasarruf anlayışları üzerinde grup (cemaat) dindarlığının etkilerinin olduğu söylenebilir. Dinin “*ele sahiplik*” ve “*ihtiyacın kadarını kendine kalanını Allah yoluna harca*” ilkelerinin etkisi grup üyelerinin ekonomik davranışları üzerinde görülmektedir. Kurmuş oldukları fon sistemi bu ilkelerin sistemsal yansıması olarak görülebilir. Aynı zamanda kişilerin bu sistem içerisinde birçok farklı ihtiyaç kategorisi oluşturarak temel ihtiyaçlardan sosyal ve dini ihtiyaçlara geçiş için düzenli bir şekilde o kategorilere para birikimi yapmasını öngörmesi nedeniyle paranın daha kontrollü kullanılmasının sağlandığı söylenebilir. Aylık gerçekleştirilen küçük masraflara fonlar sayesinde önceden hazırlık yapılmaktadır. Küçük gibi görünen miktardaki paraları biriktirerek daha büyük harcamalara ya da olası ihtimallere karşı hazırlıklı olmaktadırlar. Doğalgaz gibi dönemsel harcamalar için yıl boyu fon biriktirerek harcama döneminde zorlanmamaktadırlar. Ayrıca fonların bir birikim sistemi olmak yerine daha ilerideki harcamalar için oluşturulduğu söylenebilir. Bu anlamda bu fonlama sistemi Protestanlıktaki gibi bir sermaye oluşturmamaktadır.

Katılımcıların önemli bir kısmı popüler, modern tüketim kültürün gösteriş ve moda gibi değerlerini eleştiriler fakat kendileri için tüketim ileri düzeyde sınırlanmasını düşünmezler. Çünkü diğer taraftan modern refah değerlerini hayatın bir

⁴⁵ Fon sistemini uygulanması bu açıdan anlamlıdır.

gerçeği olarak da algırlar. Bunlara ulaşmak için önemli bir çaba ve “fonlar” örnekliğinde olduğu gibi özel bir strateji uyguladılar. Her ne kadar tüketime karşı kaygı duyulsa ve bir eleştirel tutum takınılsa da bahçeli villa, bahçeli dernek tesisleri ve hayatın zorunlulukları örneklerinde olduğu gibi bireysel fayda ve grup amaçları doğrultusunda ve dini terimler üzerinden tekrar meşrulaştırdıkları görülmektedir.

Orta ve alt gelir grubunu temsil eden kişiler olarak gelecek kaygısı ve şu andaki gelecekteki kötü talihin ya da talihsizliğin kaygısı, bunu aşmak için fon sistemi uygulanmasının devreye sokulduğu söylenebilir. Bu bağlamda katılımcıların gelecek kaygısı, refah kaygısı ve dindarlık kaygılı gibi zeminlerde “kaygılı bir dindarlığı” temsil ettiği söylenebilir.

Katılımcılar bağlamında özel bir uygulama olarak fon sistemi gelecek kaygısının giderilmesi için uygulamaya konulan bir strateji olduğu söylenebilir. Fonlara yakından bakıldığında iki şey göze çarpar. Birincisi bu fonlar yatırım fonu değildir, harcama ve tüketim fonlarıdır. Bu fonlar dini ihtiyaçlar (hac, kurban fonu), sosyal (eğitim, sağlık ve ahbap fonu) ve temel ihtiyaçları (*mutfak, giyim, araba, buzdolabı ve ev fonu*) gibi fonlardan oluşmaktadır. İkincisi fonların temel ihtiyaçları kısip bir üst seviyedeki sosyal harcamalara ve ihtiyaçlara para biriktirme gibi bir fonksiyon icra ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda tasarruf söyleminin ve fon sisteminin zorunlu ihtiyaçlardan sosyal ve grup harcamaları için para biriktirmeye dönük bir tüketim söylemi ve uygulaması olduğu söylenebilir.

Katılımcılar fon sisteminin yanında denk bütçe sistemi uygulayarak harcamalarını bu gelir gider dengesine göre yapmaktadır. Fon ve denk bütçe sistemi sistematik olarak tutulması ve takip edilmesi gereken bir sistem olduğu için zihinsel olarak aileleri çok meşgul eden bir konudur. Bu anlamda ailelerin fon ve denk bütçe ile hesap kitap işleriyle çok zaman harcadıkları söylenebilir. Gelir gider dengesinin ötesinde gelecek harcamaları para biriktirme, bu ayrı ayrı fonlarda hesap etme, banka finans gibi kurumlarını kullanmama ve tercih etmeme gibi nedenlerden ve bu işlerin aile içinde yapılması “şirket gibi aileler” diyebileceğimiz bir durumu ortaya çıkarır. Aile sadece duygusal birliktelik değil aynı zamanda “fonların” hesap kitap edildiği bir mali yapıya dönüşür. Diğer taraftan fonların yatırım için değil, gelecekteki harcamalar için planlamalar olduğu göz önünde tutulması gerekir. Bu bağlamda fonların para konusundaki güncel, modern uygulamadan farklı bir tarafı da vardır. Kredili, taksitli satın almalar, gelecekteki şu andaki gelirin ve gelecekteki muhtemel gelirin şimdiden

harcanması demektir. Oysa bu fon stratejinde ise önce “biriktir, sonra satın al” gibi bir uygulama söz konusudur.

Katılımcılar tatil ve boş zaman alışkanlıklarında genel olarak sade bir yaşam tarzını tercih etmektedirler. Günümüzde moda olan İslami yaşam tarzı içinde tüketim merkezi haline gelen İslami otelleri ve diğer tatil merkezlerini tercih etmemektedirler. Bunun yerine katılımcıların bir kısmı tatile gitmemekte, diğer bir kısmı ise sağlık turizmi olarak adlandırılan Kızılcahamam’daki kiralık kaplıca evlerine gitmektedirler. Katılımcılar boş zamanlarını genel olarak derneğe ait tesislerde ve iş içinde eğitim kapsamında kendi becerilerine göre inşaat, temizlik, tamir-tadilat, yemek hazırlama, el zanaatları ve derneğe ait yayınlara içerik hazırlama gibi faaliyetlerle geçirmektedirler. Bu noktada sinema, tiyatro gibi boş zaman aktivitelerine katılmamaktadırlar. Katılımcılar orta halli harcama ve yaşam alışkanlıklarını beslenme şekillerinde de göstermektedirler. Ne aşırı beslenmeye yönelik bir tutum içindeler ne de bir lokma bir hırka anlayışında olduğu gibi azla yetinme derdindedirler. Genel olarak beslenme alışkanlıklarında orta halli bir tüketim melekesi olduğu söylenebilir.

Ülgener tüketim teorisinde iktisat ahlakı ve iktisadi zihniyet üzerinden tanımlar. O’na göre iktisat ahlakı ile iktisadi zihniyet arasında örtüşmeme hali vardır. İktisat ahlakı azla yetinmenin etik ilkelerini insanlara öğütlerken mevcut iktisat zihniyeti bunun uzağında bir özellik göstermektedir. Duru’da ise iktisat ahlakı ve mevcuttaki iktisadi zihniyet paralellik göstermektedir. Duru’nun iktisat ahlakında insan aşırıya, lükse ve israfa kaçmadan harcamalı fakat bir lokma bir hırka anlayışından uzakta olmalıdır. Ona göre insan ihtiyaçlarını iyi bir biçimde karşılamalı ve orta halli bir tüketim anlayışı benimsemelidir. Bu bağlamda Duru’yu takip edenlerin iktisadi zihniyeti ile Duru’nun iktisat ahlakı uygulamada benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak din özellikle bir cemaat/tarikat/grup içerisinde yaşanan ve sıkı ilişkilere sahip bir grup bağlılığı oluşturabilmektedir. Genel olarak dinler sadeliği esas alarak lüks, israf ve aşırılıktan kaçınarak harcamayı öğütlemektedir. İbn Haldun’un ifadesiyle “itidalli olmayı” öngörmektedir. Orta hâlli bir durum olarak da nitelendirebileceğimiz bu yaşam tarzı dindarlığı temel alan insanlar arasında varlığını sürdürmektedir fakat Ülgener’in söylediği gibi “bir lokma bir hırka” anlayışı varlığını sadece ahlak kitaplarında sürdürmektedir. Bu anlamda hedonist hazlar üzerine kurulmuş modern tüketimin imgelerle dolu büyüdü dünyasına karşı sadeliği temel alan dindarlık tüketim davranışları üzerinde etkisini belirli düzeyde koruyabilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, Akbar, *Postmodernizm ve İslam*, çev. Osman Çetin Deniztekin, Cep Düşün Yayınları, İstanbul, 1995.
- Akçaoğlu, Aksu, *Zarif ve Dinen Makbul: Muhafazakar Üst ve Orta Sınıf Habitusu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- Arslan, Mustafa, “Kültürel Bağlamda Din”, *Kültür ve Din*, Derleyen: Mehmet Ali Kirman, Abdullah, Karahan Kitabevi, Adana 2014, s. 15-34.
- Aygül, Hasan Hüseyin, Öztürk, Özgür, “Dini Çoğulculuk ve Kamusal Alanda Dindar Tüketim Kültürü”, *Moment Dergi, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi* sayı 3, 2016 s. 190-206.
- Baltacı, Ali, “*Habitus: Dini İnanç Habitusunun Oluşumu Üzerine Kavramsal Bir İnceleme*”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* cilt 5, sayı 2, 2018 s. 1-24.
- Baudrillard, Jean, *Tüketim Toplumu: Söylenceleri Yapıları*, çev. Ferda Keskin Hazal Deliçaylı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997/2008.
- Berg, Bruce L., Lune, Howard, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Hsan Aydın, Eğitim Kitabevi, Konya, 2015.
- Berger, Peter Ludwing, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, çev. Ali Çoşkun, İnsan Yayınları, İstanbul, 1993.
- Bilgin, Vecdi, “Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü”, *Kültür ve Din*, Derleyen: Mehmet Ali Kirman, Abdullah Özbolat, Karahan Kitabevi, Adana 2014, s. 125-146
- Bocock, Robert, *Tüketim*, çev. İrem Kutluk, Dost yayınları, Ankara, 2005.
- Bourdieu, Pierre, *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*, çev. Hülya. Tufan, İstanbul: Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- Bourdieu, Pierre, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Günce Berkkurt, Derya Fırat, Heretik Yayınları, Ankara, 2015.
- Braduel, Fernand, *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVIII Yüzyıllar* (Cilt 1), çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1993a.

- Braduel, Fernand, *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVIII Yüzyıllar* (Cilt 2), çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1993b.
- Büyüköztürk, Şener, Çakmak, Ebru Kılıç, Akgün, Özcan E., Karadeniz, Şirin, Demirel, Funda, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi, Ankara, 2010.
- Calhoun, John C., “Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları”, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, Derleyen: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 77-130.
- Chaney, David, *Yaşam Tarzları*, çev: İrem Kutluk, Dost Kitabevi, Ankara, 1999.
- Corcuff, Philippe, “*Habitustan* Hareketle: Kollektife Meydan Okuyan Tekil” *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, Derleyen: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 367-396.
- Çağrııcı, Mustafa, *İslam Ansiklopedisi*, (Cilt. 22, ss. 289-290). Erişim adresi: <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/22/C22007390.pdf>. Erişim Tar: 29.09.2020, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.
- Çapcıoğlu, İhsan, “Küreselleşme, Kültür ve Din”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 2, 2008 s. 153-183.
- Çeğin, Güney, Göker, Emrah, “Takdim: Araştırmasından 50 Yıl Kitabından 35 yıl sonra Ayrım”, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan, & Ayşe Günce Berkkut, Heretik Yayınları, Ankara, 2015, s. 9-24.
- Dawson, Christopher, “Kültür ve Din İlişkisi”, *Kültür ve Din*, Derleyen: Mehmet Ali Kirman, Abdullah Özbolat, Karahan Kitabevi, Adana 2014, s. 3-14
- Demir, Zafer, “İbn Haldun’un İktisadi Kuramı: Devletin Ekonomi Üzerindeki Rolü ve Fonksiyonları”, *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, cilt 3, sayı 1, 2018, s. 44-68
- Demirezen, İsmail, “Tüketim Toplumunun Oluşumu ve Din İle Etkileşimi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, cilt 10, sayı 3, 2010 s. 97-109.
- Demirezen, İsmail, *Tüketim Toplumu ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul, 2015.
- Douglas, Marry, Isherwood, Baron, *Tüketimin Antropolojisi*, çev. Erden Atilla Aytekin, Dost Kitabevi, Ankara, 1999.

- Durkheim, Emile, *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005.
- Duru, Abdulkadir, “İktisadi Görüşler”, *Özden Gazetesi*, yıl 1, sayı 13, Özden Gazetesi Yayınları. İstanbul, 1970.
- Duru, Abdulkadir, *Örgünöz Beşli Dizgeler*, Özden Basın Yayınları, İstanbul, 1976.
- Duru, Abdulkadir, *Dünyayı Hayvanlar İdare Ediyor*, Özden Yayınları, İstanbul, 1978.
- Duru, Abdulkadir, *Örgünöz Devlet Düzeni*, Özden Yayınları, İstanbul, 1979.
- Duru, Abdulkadir, *Niye Kurşunluyoruz*, Özden Yayınları, İstanbul, 1994.
- Duru, Abdulkadir, *Nereden Oyuna Geliyoruz*, Özden Yayınları, İstanbul, 1996a.
- Duru, Abdulkadir, *Sağlamolım*, Özden Yayınları İstanbul, 1996b.
- Duru, Abdulkadir, *Hasta Toplum Güçlü Millet*, Özden Yayınları, İstanbul, 1998.
- Duru, Abdulkadir, *Sohbetler*, Özden Yayınları, İstanbul, 2002.
- Duru, Abdulkadir, *Sıfır’dan Otuzbeş’e*, Özden Yayınları, İstanbul, 2003.
- Duru, Abdulkadir, *İyi Sorun Sağlam Cevap Alın 2*, Özden Yayınları İstanbul, 2004a.
- Duru, Abdulkadir, *Herkes Kendi Yerine*, Özden Yayınları, İstanbul, 2004b.
- Duru, Abdulkadir, *Örgünöz’de İş İçinde Eğitim*, Özden Yayınları, İstanbul, 2004c.
- Duru, Abdulkadir, *İyi Sorun Sağlam Cevap Alın 1*, Özden Yayınları İstanbul, 2005a.
- Duru, Abdulkadir, *İnsan*, Özden Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2005b.
- Duru, Abdulkadir, *İyi Sorun Sağlam Cevap Alın 3*, Özden Yayınları, İstanbul, 2006a.
- Duru, Abdulkadir, *İyi Sorun Sağlam Cevap Alın 4*, Özden Yayınları, İstanbul, 2006b.
- Duru, Abdulkadir, *Anaman: İnsan*, Özden Yayınları, İstanbul, 2011.
- Duru, Abdulkadir, *Kendi Kaleminden Abdulkadir Duru*, Özden Yayınları İstanbul, 2012.
- Duru, Abdulkadir, *Anını Yaşa Kendini Yaşa 1*, Özden Yayınları, İstanbul, 2013.
- Duru, Abdulkadir, *İyi Sorun Sağlam Cevap Alın 5*, Özden Yayınları İstanbul, 2016.
- Eke, Beğlü, “Yaşama Tarzı ile Gelir Seviyesi Arasındaki İlişki”, *Sosyoloji Konferansları*, sayı 18, 1980, s. 93-114.

- Featherstone, Mike, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Göker, Emrah, “Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz?”, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, Derleyen: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 277-302
- Göle, Nilüfer, *İslam ve Modernlik Üzerine: Melez Desenler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2000.
- Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem, Medeniyet ve Örtünme*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- Göle, Nilüfer, *Seküler ve Dinsel. Aşınan Sınırlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.
- Gönenç, Aylin Sayın, (2018). *1990 Sonrası Türkiye Sinemasında Oluşan Özerk Alan: Sermaye, Habitus ve Duygu Ekseninde Bir Bakış*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.
- Güçlü, Abdulkaki, Uzun, Erkan, Uzun, Serkan, Yolsal, Ümit Hüsrev, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002.
- Gürhan, Nazife, “Yemek ve Din: Yemeğin Dini Simgesel Anlamları Üzerine Bir İnceleme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, cilt 6, sayı 2, 2017 s. 1204-1223.
- İbn Haldun, *Mukaddime II*, çev. Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1996a.
- İbn Haldun, *Mukaddime III*, çev. Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1996b.
- İbn Haldun, *Mukaddime I*, çev. Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1997.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 2017/2018.
- İygder, *Güçlenme Yolu*, İygder Yayınları, Kırıkkale, 2010a.
- İygder, *Güçlü Olmak İçin Seçilecek Yol ve Ölçüler*, İygder Yayınları, Kırıkkale, 2010b.

- İygder, **Hedef Gerçek İnsan**, İygder Yayınları, Kırıkkale, 2010c.
- İygder, “Ailede Ekonomi”, **Ocak Ayı Ortak Eğitim Planı**, İygder Yayınları, 2016.
- İygder, **İnanç ve Takdir**, İygder Yayınları, Kırıkkale, 2019.
- Jung, Carl Gustav, **Din ve Psikolji**, çev. Cengiz Şişman, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- Kehrer, Günter, **Din Sosyolojisi**, çev. Semahat Yüksel, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1992.
- Kallek, Cengiz, **İslam Ansiklopedisi**. (Cilt. 23, s. 178-180). Erişim adresi: [https:// islamansiklopedisi.org.tr/israf](https://islamansiklopedisi.org.tr/israf) (26.11.2020). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.
- Keleş, F. Didem Yemeniciler, **Orta Sınıfın Tüketim Eğilimi, Beğeni ve Alışkanlıklarının Bourdieu Perspektifinden İncelenmesi: Orta Sınıf üzerine 2014 Yılında İstanbul’da Yapılan Niteliksel Bir Çalışma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- Köroğlu, Cemile Zehra, **Tüketim Kültürü ve Din**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane, 2012.
- Marshall, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- Mauss, Marcel, **Sosyoloji ve Antropoloji**, çev. Özcan. Doğan, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005.
- Mensching, Gustav, **Dini Sosyoloji**, çev. Mehmet Aydın, Tekin Kitabevi, Konya, 1994.
- Odabaşı, Yavuz, **Postmodern Pazarlama**, Mediacat Kitapları, İstanbul, 2006.
- Odabaşı, Yavuz, **Tüketim Kültürü: Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Odabaşı, Yavuz, Barış, Gülfidan, **Tüketici Davranışı**, Mediacat Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Oruç, Cemil, “İbn-i Haldun Mukaddime'sinde Öğrenme”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, cilt 29, sayı 29, 2010 s. 129-142.

Özbolet, Abdullah, Kapitalizme Eklemlene: *Dindar Orta Sınıfın Tüketim Kültürü, Karahan Kitapevi*, Adana, 2015.

Özet, İrfan, *Kentli Muhafazakârlarda Habitus Dönüşümü: Fatih ve Başakşehir Örneği*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2018.

Özden Gazetesi, *Örgünöz*. <http://ozdengazetesi.com.tr/orgunoz/>
Erişim tarihi. 07.11.2020

Palabıyık, A. (2011). “Pierre Bourdieu Sosyolojisinde “*Habitus*”, “Sermaye” ve “Alan” Üzerine”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 121-141.

Pişkin, Mücahit, *Tüketim Toplumu ve Din İlişkisi Türkiye İslam Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Pişkin, Mücahit, “Tüketim Toplumu’nda Din ve Dini Değerler: Lüks Hac ve Umre Örnek Olayı”, *İnsan ve Toplum Dergisi*, sayı 6, 2016 s. 131-154.

Ritzer, George, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, çev. Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

Sarıbay, Ali Yaşar, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Sinanoğlu, Mustafa, “Etimoloji ve Tanım”, *İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul, 2001.

Sombart, Werner, *Kapitalizm ve Yahudiler*, çev. Sabri Gürses, İleri Yayınları, İstanbul, 2005.

Sombart, Werner, *Aşk, Lüks ve Kapitalizm*, çev. Necati Aça, Pharmakon Yayınları, Ankara, 2013.

Soysaldı, Mehmet, Kur'an'da İsrâf Kavramı, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, sayı 18-19, 2005 s. 93-127.

Subaşı, Necdet, *Din Sosyolojisine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul, 2014.

Swartz, David, *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi*, çev. Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

- Topçuoğlu, N. Nur, ***Basında Reklam ve Tüketim Olgusu***, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.
- Torlak, Ömer, ***Tüketim: Bireysel Eylemin Toplumsal Dönüşümü***, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2000.
- Ülgener, Fehmi Sabri, ***İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası***, Der Yayınları, İstanbul, 1981/1991.
- Ülgener, Fehmi Sabri, ***Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı***, Derin Yayınları, İstanbul, 2015.
- Wacquant, Loic, Bourdieu, Pierre, ***Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar***, çev. Nazlı Öktem, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Weber, Max, ***Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu***, çev. Zeynep Gürata, Ayraç Yayınları, Ankara, 1999.
- Weber, Max, ***Sosyoloji Yazıları***, çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Weber, Max, ***Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu***, çev. Milay Köktürk, Bilge Su Yayınları, Ankara, 2017.
- Yazıcı, Emine Sevede, ***Türk Sineması'nda 1983-1991 Yılları Arasında Çekilen Filmlerde Yeni Orta Sınıf Habitusu***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2008.
- Yel, Ali Murat, “Bourdieu ve Din Alanı: Sermaye, İktidar ve Modernlik”, **Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi**, Derleyen: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 559-580
- Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan, ***Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri***, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008.
- Yılmaz, Hasan Kamil, Bir Lokma Bir Hırka, ***Altınordu Dergisi***, sayı 157, 1999 s. 5
- Yılmaz, Murat, “Sabri Fehmi Ülgener ve Muhafazakârlık”. **Sabri Fehmi Ülgener: Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız**, Editör: Murat Yılmaz, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007 s. 58-99.
- Yücedağ, İbrahim, “*Habitus*”tan “Mutatlaştırma”ya Toplumsalın İnşâsı”, ***SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi***, sayı 37, 2016, s. 111-133.

- Zorlu, Abdulkadir, “Batılı Bir Yaşam Tarzı Olarak Tüketim: Türkiye’de Tüketim Ürünlerinin ve Kültürün Tarihi Gelişimi”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmaları Dergisi*, 2003, s. 1-28.
- Zorlu, Abdulkadir, *Tüketim Sosyolojisi: Modern Tüketime Tarihinden Tüketim Araştırmalarına*, Glocal Yayınları, Ankara, 2006.
- Zorlu, Abdulkadir, “Sabri F. Ülgener’i Yeniden Okumak”, *Sabri Fehmi Ülgener: Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*, Editör: Murat Yılmaz, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007 s. 242-261
- Zorlu, Abdulkadir, *Alışveriş Merkezlerini Anlamak*, Glocal Yayınları, Ankara, 2008.
- Zorlu, Abdulkadir, “Max Weber’in İslam Sosyolojisi: Anlamadan Yorumlanan Bir Din Olarak İslâm”, *Sosyal Teoride Din*. Editör: Cevat Özyurt, İbrahim Mazman, Hece Yayınları, Ankara, 2015.
- Zorlu, Abdulkadir, *Üretim ve Tüketim Teorileri*, Altınordu Yayınları, Ankara, 2016.
- Zorlu, Abdulkadir, Mevlâna İle İbn Haldun’un Kente Bakışlarının Karşılaştırılması, *Mevlana Araştırmaları 6*, Derleyen: Adnan Karaismailoğlu, Yakup Şafak, Akçağ Yayınları, Ankara, 2019.
- Zorlu, Abdulkadir, “Gereksinimlerin, İhtiyaçların ve Arzuların Dönüşümü Bağlamında İbn Haldun’un İhtiyaçlar Kuramı”, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, cilt 12, sayı 1, 2020, s. 496-497.

Ek-1

KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

	YAŞ	Cinsiyet	Eğ. Dur.	Med. Dur.	Meslek	Gelir
M1	61	Erkek	Lisans	Evli	Mühendis	8001-10000
M2	38	Erkek	Lise	Evli	Eksper	2001-4000
M3	67	Erkek	Lisans	Evli	Mühendis	4001-6000
M4	47	Kadın	Lise	Evli	Ev hanımı	6001-8000
M5	45	Kadın	Lise	Evli	Ev hanımı	6001-8000
M6	43	Kadın	Lise	Evli	Ev hanımı	6001-8000
M7	55	Kadın	Ortaokul	Evli	Ev hanımı	2001-4000
M8	52	Kadın	Lise	Evli	Ev hanımı	2001-4000
M9	66	Erkek	Lisans	Evli	Avukat	4001-6000
M10	52	Erkek	Lise	Evli	Neyzen	2001-4000
M11	37	Erkek	Doktora	Evli	Öğ. Üyesi	8001-10000
M12	41	Erkek	Lisans	Evli	Mali Müş.	10000 üstü
M13	48	Kadın	Lisans	Evli	Öğretmen	10000 üstü
M14	30	Kadın	Lisans	Evli	Öğretmen	4001-6000
M15	38	Kadın	Master	Evli	Ev hanımı	2001-4000
M16	41	Kadın	Lisans	Evli	Diş. Hek.	6001-8000
M17	19	Kadın	Lise	Bekar	Öğrenci	4001-6000
M18	48	Erkek	Lisans	Evli	Tekniker	4001-6000
M19	34	Kadın	Lisans	Evli	Ev hanımı	8001-10000
M20	46	Erkek	Lisans	Evli	İş adamı	6001-8000
M21	23	Kadın	Lisans	Bekar	Öğrenci	6001-8000
M22	36	Erkek	Lisans	Evli	Öğretmen	4001-6000
M23	50	Erkek	Lisans	Evli	Memur	4001-6000

Ek-2: Mülakat Soruları

MÜLAKAT SORULARI

Sayın Katılımcı

Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı programında yürütülmekte olan “Bir Meleke (*Habitus*) Olarak Dindarların Tüketim Davranışları” isimli bir yüksek lisans tezi için hazırlanmıştır. Çalışma bir meleke olarak dindarların tüketim davranışlarını anlamaya yöneliktir. Bana görüşme süresince söylediklerinizin tümü gizli kalacaktır ve bu bilgiler araştırmacıların dışında kimse ile paylaşılmayacaktır. Ayrıca araştırma sonuçları yazılırken isimler kesinlikle rapora yansıtılmayacaktır.

Sağlayacağınız katkıdan dolayı teşekkür eder ve saygılar sunarız.

Dr. Abdulkadir ZORLU

Öğretim Üyesi

S. Burak ATAKAN

Sosyoloji Yüksek Lisans Öğrencisi

MÜLAKAT SORU FORMU

MÜLAKAT NO:

I- Kişisel Bilgiler

1- Cinsiyetiniz:

2-Doğum Tarihiniz:

3- Medeni durumunuz?

1. () Evli

2. () Bekar

3. () Eşi Ölmüş

4. () Boşanmış

5. () Diğer(Belirtiniz):

4- Eğitim düzeyiniz?

1. () Okur – yazar değil	2. () Okuryazar	3. () İlkokul
4. () Ortaokul	5. () Lise mezunu	6. () Önlisans
7. () Lisans	8. () Master	9. () Doktora

5- Mesleğiniz?

1. () Çiftçi	2. () İşçi	3. () Esnaf	4. () Memur:
5. () Ev hanımı	6. () Öğrenci	7. () İşsiz	8. () İş Adamı
9. () Diğer (Belirtiniz):			

6- Ailenizin aylık ortalama geliri ne kadardır?

1. () 2000 ve altı	2. () 2001-4000	3. () 4001-6000
4. () 6001-8000	5. () 8001-10000	6. () 10001 ve yukarı

II. Mülakat Soruları

1- Sizce din ve dindarlık nedir? (Kendi görüşünüzün yanında derneğinizin din ve dindarlık görüşünü ekleyebilir misiniz?)

- a- Kendinizi dindar olarak mı ifade ediyorsunuz?
- b- Namaz kılıyor musunuz?
- c- Oruç tutar mısınız?
- d- Hacca gittiniz mi?
- e- Kurban keser misiniz?
- f- Sadaka, fitre, zekat verir misiniz?
- g- Ev ziyaretlerinde mahrem, namahrem kurallarına dikkat eder misiniz?

2- Bir lokma, bir hırka anlayışı hakkında ne düşünüyorsunuz?

- a- Sade yaşam sizin için ne anlam ifade ediyor? Siz sade mi yaşıyorsunuz?
- b- Helal gördüğünüz şeyleri gereğinden fazla tüketir misiniz?

c- Türkiye’de kendini dindar olarak tanımlayan insanlar sade mi yaşıyor?

d- Sizce dindar bir insanın tüketim anlayışı nasıl olmalıdır?

3- Tasarruf yapar mısınız? Tasarruf yapmaktaki amacınız nedir?

a- Aylık tasarruf miktarınız yaklaşık olarak ne kadardır? (gelirinize yüzdelik olarak söyleyebilirsiniz. %10-20 gibi)

4- Oturduğunuz ev kime ait?

a- Özelliklerinden kısaca bahseder misiniz? (m2-konum-oda sayısı vs.)

b- Ev alırken nelere dikkat edersiniz? (Konumu, konforu, fiyatı vs.)

c- Evinizde konfora yönelik eşyalar var mı? (klima, jakuzi, masaj koltuğu vs.)

d- Evinize ihtiyacınız olmadan sadece istek sebebiyle ürün aldınız mı?

e- Evinize aldığınız eşyalardan gereksiz gördüğünüz var mı?

f- Evinize eşya alırken nelere dikkat edersiniz? (kalite, konfor, fiyat, gösterişli olması vs.)

g- Evinize gösterişli ama pahalı eşya alır mısınız?

5- Arabanız var mı, varsa fiyatı nedir?

a-Araç alırken kriterleriniz nedir?

b- Arabanız varken beğeni gibi kişisel sebeplerle arabanızı değiştirir misiniz?

c- Ev, araba, mobilya vs. alırken ailenizden, arkadaşlarınıza ya da bankaya borçlanır mısınız? Faiz hakkında ne düşünüyorsunuz

6- Bir hobi olarak alışveriş yapmayı seviyor musunuz?

a- Alışveriş yaparken nelere dikkat edersiniz? İhtiyaç dışında alışveriş yapar mısınız?

b- Daha çok nereden alışveriş yapmayı tercih edersiniz? (Pazar, Avm, Marke vs.)

c- Vakit geçirmek için alışverişe ya da alışveriş merkezlerine gider misiniz?

d- Dışarıda yemeğe gider misiniz? Eğer gidiyorsanız kiminle gidersiniz? Mekan tercih ederken neye dikkat edersiniz?

7- Kıyafet alırken nelere dikkat edersiniz? (Moda, şıklık vs.)

- a- Giyim tercihinizde dini kurallar etkili oluyor mu?
- b- İhtiyaç olmasa da kıyafet alır mısınız?
- c- Dış görünüşe önem verir misiniz? Saç bakım, güzellik vb. merkezlerine gider misiniz?
- d-Kozmetik ürünleri kullanıyor musunuz? Bu konudaki görüşünüz nedir?

8- Teknolojik ürünler alırken nelere dikkat edersiniz?

- a- Teknolojideki son trendleri takip edip bu ürünleri alıyor musunuz?
- b- Gereksiz gördüğünüz teknolojik bir ürünü satın aldınız mı? Teknolojik ürünlerde israf ettiğinizi düşünüyor musunuz?

9- Sizce israf nedir ve siz israf ettiğinizi düşünüyor musunuz?

- a- Gereksiz ürün satın aldığınız ya da aldığınız ürünü kullanmadığınız oluyor mu? (ekmek, gıda, giyim vs.)
- b- Aldığınız bir üründen daha sonra pişmanlık duyduğunuz oluyor mu?

10- Boş zaman anlayışınız nedir? (Aynı zamanda vakfınızın iş ve boş zaman anlayışından bahseder misiniz?)

- a- Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz? Sizin, ailenizin ya da dernek arkadaşlarınızın ilgilendiği bir hobi ya da aktivite var mı?
- b- Tatile gider misiniz? Ne tür tatilleri tercih eder siniz
- c- Bayram tatilleri, yaz tatili gibi uzun süreli tatilleri nasıl değerlendirirsiniz?

11- Sağlıklı beslenir misiniz? Ne tür ürünleri tüketirsiniz?

- a- Beslenme ile ilgili sağlık sorunuz var mı?
- b- Az ya da çok yeme hakkında görüşleriniz nelerdir? Yemek yerken “Acıkmadan oturma, doymadan kalk” hadisini dikkate alıyor musunuz?
- c- Gıda alırken ve tüketirken helal gıda ürünleri olmasına dikkat eder misiniz? (Helal gıda etiketli)
- d- Kaç öğün yemek yersiniz?

e- Öğünlerinizde kaç çeşit yemek olur?

f- Dini günlere ve bayramlara özel alışveriş yapar mısınız?

12- Mülakat için yardımcı anahtar sorular

1- Bu konuyu açabilir misiniz?

2- Alışverişe gittiğiniz bir günü anlatır mısınız?

3- Bir örnek verebilir misiniz?

4- Nasıl?

5- Neden?

6- Neleri tercih edersiniz?

7- Sebebi ile detaylı açıklar mısınız?

Ek-3: Fotoğraflar

Ek-3/1: Abdulkadir Duru'nun Kurduğu Erzincan Şifa Bağı Tesisleri

Ek-3/2: İygderTesislerinde Yapılan Sohbetten Bir Kare

Ek-3/3: İygder ve Güvenvak Kırıkkale ili Bahşili ilçesi Huzur Bahçesi Tesisleri

Ek-3/4: İygder Tesislerinde Yapılan Düğün Merasimiden Bir Kare

Ek-3/5: İygder Tesislerinde Yapılan Dügün Merasimiden Bir Kare

Ek-3/6: İygder Tesislerinde Yaz Okulu Faaliyetlerinden Bir Kare

Ek-3/7: İygder ve Güvenvak Kırıkkale ili Bahşili ilçesi Huzur Bahçesi Tesisleri

Ek-3/8: İygder Huzur Bahçesi Tesisleri Yaz Okulu Çocuk Parkı

Ek-4: Etik Kurul Raporu

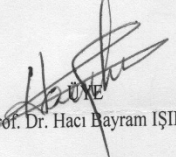
T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI
ETİK KURULU TOPLANTISI

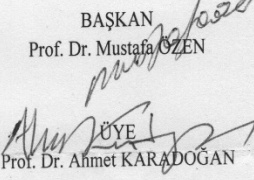
KARAR TARİHİ : 20/11/2019
OTURUM NO : 09
TOPLANTI SAATİ : 12.30

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu, Kurul Başkanı Prof. Dr. Mustafa ÖZEN başkanlığında gündemdeki maddeleri görüşmek üzere toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.

GÜNDEM 1- Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ZORLU' nun danışmanı olduğu Burak ATAKAN tarafından yapılan proje başvurusunun görüşülmesi.

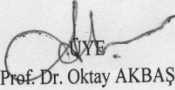
KARAR 1- Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ZORLU' nun danışmanı olduğu Burak ATAKAN tarafından yapılan "**Bir Meleke (Habitus) Olarak Dindarların Tüketim Davranışları**" isimli proje incelenmiş olup, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Yönergesinde belirtilmiş olan Etik ilkelere uygun olduğuna karar verildi.

BAŞKAN
Prof. Dr. Mustafa ÖZEN
ÜYE
Prof. Dr. Hacı Bayram IŞIK

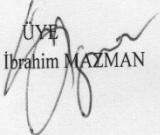

BAŞKAN
Prof. Dr. Mustafa ÖZEN
ÜYE
Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN

ÜYE
Prof. Dr. Ali TAŞ

ÜYE
Prof. Dr. Mevlüt ERTEN

ÜYE
Prof. Dr. Oktay AKBAŞ

ÜYE
Prof. Dr. Sevgi Yurt ÖNCEL

ÜYE
Doç. Dr. İbrahim MAZMAN

ÜYE
Doç. Dr. Şahin AHMETOĞLU